

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İLK İMAM HATİP NESLİ ÖNCÜLERİNİN
TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ VE HİZMETLERİNE
KATKILARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Doç. Dr. İbrahim AŞLAMACI

Hazırlayan
Dilek YİĞİT

Malatya, 2021

**T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İLK İMAM HATİP NESLİ ÖNCÜLERİNİN TÜRKİYE’DE DİN EĞİTİMİ VE
HİZMETLERİNE KATKILARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Dilek YİĞİT

**Danışman
Doç. Dr. İbrahim AŞLAMACI**

Malatya- 2021

ONUR SÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İlk İmam Hatip Nesli Öncülerinin Din Eğitime Yaklaşımı” başlıklı bu çalışmayı, baştan sona kadar danışmanım Doç. Dr. İbrahim Aşlamacı’nın sorumluluğunda tamamladığımı, verilerin toplanması ve analiz edilmesinde hiç kimseden yardım almadığımı, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallara uygun olarak davrandığımı beyan ederim.

Dilek YİĞİT

TEŞEKKÜR

İlk İmam Hatip neslinin hizmetlerinin yansıtıldığı bu çalışma, unutulmuş veya göz ardı edilen tecrübelerin gün yüzüne çıkarılması, gelecek nesillere yol gösterici olması bakımından önemlidir. Bir neslin kaderini önceki neslin tayin ettiği düşüncesinden hareketle geleceğin inşasında bu tecrübelerden faydalanılması gerektiği düşünülmektedir.

Bu vesile ile; değerli görüş ve tavsiyelerinden istifade ettiğim hocalarım Doç. Dr. Recep UÇAR ve Doç. Dr. Tuncay KARATEKE'ye teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği olan, değerli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak bu süreçte yol gösteren, akademik yönlendirmelerinden istifade ettiğim ve her daim desteğini yanımda hissettiğim sayın danışman hocam Doç. Dr. İbrahim AŞLAMACI'ya ve beni yetiştiren ve hayat boyu destekleyen aileme şükranlarımı sunuyorum. Bu sürecin her aşamasında yanımda olarak her türlü fedakarlığı gösteren, anlayış, sabır ve yardımlarıyla sürecin zahmetlerini benimle birlikte omuzlayan kıymetli eşim Nazif'e sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunuyorum.

Dilek YİĞİT

Malatya, 2021

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk neslin, Türkiye'nin sosyal, kültürel ve dini alanlardaki hizmetleri ile din eğitimi, dini hayat ve din hizmetleri alanlarındaki değişim ve dönüşümlerdeki rolünün incelenmesidir. Bu konu kapsamında; ilk İmam Hatip neslinin profili; din eğitimi, din hizmetleri ve İmam Hatip Okulları hakkındaki görüşleri; bu alanlara olan katkıları; İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri adına gerçekleştirilen hizmetler; ilk İmam Hatip neslinin öncülüğünde gerçekleşen teşkilatlanma çalışmaları ve yayıncılık faaliyetleri ile bilimsel alanda gerçekleştirilmiş olan çalışmalar ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yerine getirilmiş olan hizmetler tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada veri kaynağı olarak ilk İmam Hatip neslinin kaleme aldığı yazı ve eserlerin yanı sıra onları anlatan eserler ile mülakat, video kaydı vb. yollarla elde edilmiş ve yayınlanmış eserler incelenmiştir. Araştırma, 1951 yılında tekrar açılan İmam Hatip Okulları'nda yetişen ilk nesilden, ilgili literatürden ulaşılabilen isimlerle sınırlıdır. Araştırma sonunda tespit edilen sonuçlar şu şekildedir. İlk İmam Hatip nesli, benzer yaşantı ve çevrelere sahip, İmam Hatip Okullarına başlamadan önce çoğu yakın çevresinden az çok dini bilgiler almış ve Kur'an okumayı öğrenmiş kişilerden oluşmaktadır. Az bir kısmı hafız ve medrese eğitimi almıştır. Genel olarak İmam Hatip Okullarına başladıklarında yaşları genel öğrenim döneminin dışındadır. İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri adına hizmetlerde bulunulmuştur. Çeşitli dernek, vakıf, cemiyet vb. oluşumlarla teşkilatlanma ve çeşitli dergi ve yayınevleriyle yayıncılık faaliyetlerinde bulunulmuştur. Üstlendikleri çeşitli görevlerde ülkenin sosyal, bilimsel, kültürel ve dini alanlarında önemli vazifeler ifa etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İmam Hatip Okulları, İlk İmam Hatip Nesli, Din Eğitimi.

ABSTRACT

The purpose of this research is to study the role of the first generation that studied in İmam Hatip Schools that have opened for the second time in 1951 in Turkey's services in social, cultural, and religious fields, the change and transformations in religious education, religious life, and religious services. Within the scope of this subject; profile of the first İmam Hatip generation; their religious education, religious services, and their opinions on İmam Hatip Schools; contributions to these fields; services made in the name of İmam Hatip Schools and High Islamic Institutes; endeavours of organising with pioneering of first İmam Hatip generation, publishing activities, academic works, and services made as part of Directorate of Religious Affairs. Literature review method was used in the research. As data source in the research, writings and works of the first İmam Hatip generation as well as works that tell about them and works that are obtained and published by ways such as interviewing, videotaping, etc are used. The research is limited to the names from the first generation brought up in İmam Hatip Schools that can be reached from the related literature. The results determined at the end of the research are as follows. The first İmam Hatip generation are made up of persons that have similar lives and surroundings, more or less received basic religious knowledge from their immediate surroundings, and learnt to read Qur'an. A small portion have received hafiz and madrasah educations. In general, their ages are outside the period of general education when they start İmam Hatip Schools. Services have been made in the names of İmam Hatip Schools and High Islamic Institutes. Publishing and organising activities have been made with several entities such as associations, foundations, communities etc and several magazines and publishing houses. They have assumed significant duties in the country's social, academic, cultural, and religious fields with the several works they have taken on.

Keywords: İmam Hatip Schools, First İmam Hatip Generation, Religious Education.

İÇİNDEKİLER

ONUR SÖZÜ.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	4
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	5
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.5. Başvurulan Kaynaklar.....	6
1.6. Tanımlar.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

İLK İMAM HATİP NESLİ

2.1. İmam Hatip Okullarının Açılışı.....	10
2.2. Açılan İlk İmam Hatip Okullarının Sayısı ve Fiziki Durumu	16
2.3. İlk İmam Hatip Öğrencilerinin Profili.....	19
2.4. İlk İmam Hatip Nesli Üzerinde İz Bırakan Hocalar	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLK İMAM HATİP NESLİNİN DİN EĞİTİMİNE YAKLAŞIMI VE ÖNCÜ HİZMETLERİ

3.1. İlk İmam Hatip Neslinin Din Eğitime Yaklaşımı.....	37
3.2. İlk İmam Hatip Neslinin İmam Hatip Okulları Hakkında Görüşleri.....	47
3.3. İlk İmam Hatip Neslinin Din Hizmetleri Hakkındaki Görüşleri.....	52
3.4. İlk İmam Hatip Neslinin Gerçekleştirdiği Öncü Faaliyetler.....	55

3.4.1. İlk İmam Hatip Neslinin İmam Hatip Okullarına Hizmetleri	55
3.4.2. İlk İmam Hatip Neslinin Yüksek İslam Enstitülerine Hizmetleri	61
3.5. Teşkilatlanma Çalışmaları	71
3.5.1. Öğrenci ve Mezunlar Olarak Kurdukları Talebe Cemiyetleri	71
3.5.2. Nesil Hareketi.....	75
3.5.3. Ensar Vakfı	79
3.5.4. Türkiye Diyanet Vakfı	81
3.6. Yayıncılık Faaliyetleri.....	85
3.6.1. Yayımlanan Dergiler	85
3.6.1.1. İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi.....	85
3.6.1.2. Tohum Dergisi.....	86
3.6.1.3. Nesil Dergisi.....	87
3.6.1.4. İslam Medeniyeti Dergisi.....	89
3.7. Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Yapılan Çalışmalar	90
3.8. Bilimsel ve Kültürel Faaliyetler	98
3.8.1. İslam Ansiklopedisi	103
3.8.2. İslam Araştırmaları Merkezi Projesi.....	106
3.9. İlk İmam Hatip Nesli Öncülerinin İfa Ettikleri Görevler	109
SONUÇ	117
KAYNAKÇA.....	122

KISALTMALAR

İHO	: İmam Hatip Okulu
YİE	: Yüksek İslam Enstitüsü
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
TİETF	: Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu
DİTİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı Türk İslam Birliği
YÖK	: Yüksek Öğretim Kurumu

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi

Bir dinin değerleriyle birlikte yaşayabilmesi ve toplumsal hayatta var olabilmesi için, inanç ve ibadet şekillerini, kültürel birikimlerini ve tarihsel tecrübelerini yeni nesillere aktararak varlığını sürdürmesi gerekmektedir. İslam dininde sahabe neslinden beri her dönemde ulema geleneğini devam ettiren, İslam dinini gönüllerde ve toplumda canlı tutmaya çalışan, İslami ilimler tahsil ederek elde edilen birikimi bir sonraki kuşağa aktarma vazifesini üstlenen dava sahibi Müslüman ilim adamları bu sorumluluğu omuzlarına almış, böylece İslam'ı yaşama ve yaşatma vazifesini yerine getiren topluluk her devirde mevcut olmuştur. Dolayısıyla Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadarki süreçte “zincirin halkaları” (Karaman, 2004:182) kopmadan İslam kültür ve medeniyetinin birikimi yeni nesillere aktarıla gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine kadar bu ulema zümresini yetiştirme vazifesini medreseler ifa etmekteydi. Ancak medreselerin devletin diğer kurumlarıyla birlikte bir duraklama dönemine girerek bozulmaya başlaması, kendini yenileyememesi ve mevcut şartlarda asrın ihtiyaçlarına cevap verememesi gibi sebeplerle II. Meşrutiyet döneminde birtakım ıslah arayışlarına gidilmişse de dönemin şartları gereği çalışmalar başarılı olamamış, Cumhuriyetin başında Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla bu ilim müesseseleri kapatılmıştır (Öcal, 2015a). Ancak medreselerin kapatılması ile eğitim sistemi içerisinde devlet eliyle verilen din eğitime son verilmemiş, okul çatısı altında ve modern bir anlayışla verilmesi öngörülmüştür (Aşlamacı, 2014: 76). Bu anlayışın ürünü olarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun dördüncü maddesi gereği imamlık ve hatiplik gibi din hizmetlerini yerine getirmekle görevli memurları yetiştirmek üzere İmam ve Hatip Mektepleri açılmaya başlamıştır (Öcal,2015a).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla toplam 33 yerde açılan ilk İmam ve Hatip Mektepleri uzun ömürlü olamamış, birtakım tedbirlerle öğrenci

bulamaz duruma getirilmiş, sonuç olarak ise öğrencisizlik gerekçesiyle kapatılmışlardır. 1930'lu yıllara gelindiğinde milli eğitim sistemi yapısı içerisinde hiç İmam ve Hatip Mektebi kalmamıştır (Öcal, 1998; Ünsür,1995: 89-91). Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yaşanan tüm bu gelişmelerin yanı sıra Osmanlı Devleti'nden devralınan medreselerin ıslah edilmek yerine birtakım politik tedbirlerle kapatılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile müfredata konulan din derslerinin süreç içerisinde bazı gerekçelerle kısmen ve 1933 yılında tamamen kaldırılması, benimsenen laiklik ilkesi gereği ilk, orta ve yükseköğrenim düzeyindeki okullarda din eğitimi faaliyetlerine son verilerek dinin birçok alanda olduğu gibi eğitimdeki merkezi rolünün de en aza indirilmesi gibi sebepler, Cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitimi açısından bir boşluk yaşanmasına neden olmuştur. Cumhuriyet idaresinin takındığı menfî tutum ile din eğitiminin uzun süre kesintiye uğramış olması sonucunda bu alanda bir tecrübe boşluğu oluşmuş, ilim mirasına sahip çıkılamamış hatta devlet kendi din alimini bile yetiştirememiştir. Bu dönemde sınırlı sayıdaki Kur'an kursları haricinde, devlet eliyle verilen bir din eğitimi faaliyetine devlet kurumlarında rastlanamamaktadır (Karaman, 2009). Laiklik vurgusu ile devletin, toplumun dinamiklerini oluşturan İslam kültür ve medeniyeti üzerindeki bu cebri değişim ve dönüşüm çabası halk tarafından farklı şekillerde tepki görmüş, toplum elindeki kısıtlı imkanlarla kendi değerlerini muhafaza etmeye çalışmıştır. Devletin baskı ve yasaklamalarla engellemeye çalıştığı din eğitimi ihtiyacını karşılayabilmek için Müslüman halkın kendi aralarında, dini öğrenme adına yaptığı faaliyetler veya Kur'an okumayı bilenlerden alınan dersler yasak olduğundan gerek gizli, gerek açıktan yapılmaya çalışılmıştır. Bu, dinini yaşamak, yaşatmak, öğrenmek ve öğretmek isteyen Müslümanlar adına zor geçen yıllarda, okullarda öğrenim gören çocukların eğitim ve öğretim bakımından dinle ve dini değerlerle alakaları kesilmiştir. İslam'ın hakkıyla öğrenilebileceği kaynaklar ise oldukça kısıtlıdır. Çocuklarına dini terbiye vermek isteyen anne babalar ne yapacağını, nereye başvuracağını bilemez duruma düşmüşlerdir (Nadi, 1948: 10, Öcal, 2008a;Öcal, 2015a; Akseki, 1951).

Ülkemizde ve dünyada yaşanan birtakım gelişmelerle birlikte fark edilen ihtiyaç ve halkın talepleri üzerine din dersleri müfredata tekrar girmeye başlamış ve din görevlilerini yetiştirmek üzere İmam Hatip Okulları 1951 yılında tekrar sahneye çıkmıştır (Cebeci, 2015, Öcal, 2015a). Türkiye'nin eğitim sisteminde yerini tekrar alan ve günümüze kadar önemini ve itibarını koruyabilmiş olan bu okullar, müfredatında

hem dini hem de modern ilimlere yer vermesiyle kendine özgü bir modeldir. İslami eğitimin devlet himayesinde yürütülmesi anlamına gelen medrese sisteminin Selçuklu-Osmanlı-Türkiye çizgisinde edinilen tecrübeler sonunda gelinen noktayı ifade etmekte olan bu modelin temelinde geleneksel olan ile modern olanın bir sentez olarak kurumsallaşması yatmaktadır. Milli eğitim sisteminin bir parçası olarak eğitim öğretim faaliyetlerini devlet eliyle, devletin denetimi ve gözetimi altında sürdürmesi, müfredatında dini ve seküler derslere yer verilerek bu derslerin modern yöntemlerle sunulması gibi özellikler İmam Hatip Okullarını diğer eğitim kurumlarından ayıran özellikleridir (Aşlamacı, 2014:152-164).

Osmanlı'nın son dönemlerinde ıslah edilen medreselerden neşet etmiş bulunan İmam Hatip Okulları, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde eğitim sisteminde yer almış olmasına rağmen varlığını sürdürememiş ve kapatılmıştır. 1951 senesinde tekrar açılan bu özgün eğitim kurumları, ülkenin dini, manevi, sosyal ve kültürel hayatındaki esas etkisini bu tarihten itibaren ortaya koyabilmiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin sosyal, kültürel ve dini hayatındaki dönüşümünde önemli roller üstlenen aktörlerden biri de 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okulları'nda yetişen ilk nesildir. İlgili literatürde İmam Hatip Okulları, öğrenci ve mezunlarını konu edinen birçok çalışma mevcuttur. Ancak İmam Hatip Okullarında yetişen ilk neslin Türkiye'nin dini, sosyal ve kültürel alandaki dönüşümlere etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya literatürde rastlanamamıştır. Bu bakımdan araştırmanın konusu 1951 yılında tekrar açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk neslin bu dönüşümdeki rolünün incelenmesidir. Bu çerçevede şu sorulara yanıt aranmaktadır:

- İlk İmam Hatip neslinin profili nasıldır?
- İlk İmam Hatip neslinin din eğitimi, din hizmetleri ve İmam Hatip Okulları hakkındaki görüşleri nelerdir?
- İlk İmam Hatip neslinin din hizmetlerine, din eğitimine ve dini hayata katkıları nelerdir?
- İlk İmam Hatip neslinin İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri'ne sunmuş oldukları katkılar nelerdir?

- İlk İmam Hatip neslinin öncülüğünde gerçekleşen teşkilatlanma çalışmaları ve yayıncılık faaliyetleri kapsamında değerlendirilecek hizmetleri ile bilimsel alanda gerçekleştirilmiş olan faaliyetler nelerdir?
- İlk İmam Hatip neslinin Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yerine getirmiş oldukları çalışmalar nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

1950’li yıllardan itibaren Türkiye’nin dini hayatının dönüşmesi ve şekillenmesinde en önemli etkenlerden biri İmam Hatip Okullarının açılmasıdır. Bu eğitim müesseselerinde öğrenim gören talebeler buralarda aldıkları eğitimle Türkiye’nin dini, sosyal ve kültürel alanlarındaki kalkınma sürecine katkıda bulunmuşlardır. Bu araştırmanın amacı İmam Hatip Okullarında yetişen ilk neslin bu değişim ve dönüşüm üzerindeki rolünün incelemesidir. Bu çerçevede örgün ve yaygın din eğitiminin gelişmesi, dini kurumların tesis edilmesi ve şekillenmesi, neşir organlarının dini açıdan topluma hitap edebilir nitelikte olması, din hizmetlerinin yurt içi ve yurt dışında geniş kitlelere ulaştırılabilmesi gibi gelişmelerde üstlenmiş oldukları belirleyici rollerin ortaya konulması amaçlanmıştır. İmam Hatip Okullarını sosyolojik açıdan ele alan, İmam Hatiplere taraf olan, paydaşlarını konu edinen, tarihsel sürecine ve eğitim öğretim sürecine yönelik yapılan birçok araştırma bulunmaktadır.¹ Ancak bu kurumların ve buralarda yetişen ilk neslin Türkiye’nin dini, sosyal ve kültürel alanlarının gelişmesi ve şekillenmesinde üstlendikleri rolleri konu edinen bir araştırma literatürde mevcut değildir. Bu durumda söz konusu neslin unutulmuş veya göz ardı edilen deneyimlerinin ortaya konulması gerekmektedir. Bu bakımdan bu araştırma ile Türkiye’nin din eğitimi, din hizmetleri ve dini hayat sahasında yaşanan değişim ve dönüşümler üzerindeki ilk İmam Hatip neslinin etkin rolünün bilimsel olarak ortaya konulması ve bu şekilde ilgili literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir. Bu ana amaçtan hareketle ilk İmam Hatip öğrencilerinin portresi, bu neslin oluşumuna katkıda bulunan hususlar, İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitüleri adına verilen mücadeleler, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde, Diyanet İşleri Teşkilatı ve Yüksek Öğretim Kurumu kapsamında yürütülen

¹ İmam Hatipler üzerine yapılan çalışmalar hakkında daha geniş bilgi için bkz: Recep Kaymakcan ve İbrahim Aşlamacı, (2011) İmam Hatip Lisesi Literatürü Üzerine Bibliyografik Bir İnceleme, Değerler Eğitim Dergisi, Cilt 9, No. 22, 2011, s.77-101, Merve Kaya Ayşe Hümeysra Bilgü, Sümeyye Kuşakcı, (2020), “İmam-Hatip Liseleri Üzerine Kapsamlı bir Literatür Taraması”, *Talim Dergisi*, 4, (1), 79-113.

alışmalar ve ülkenin dini hayatını canlandırma yolunda gerçekleştirilen faaliyetlerin incelenmesi amaçlanmıştır.

Ülkemizdeki çeşitli kademe ve statüdeki okullar arasında en fazla merak edilip ilgi duyulan okulun İmam Hatipler olmasından dolayı bu konuda çok sayıda araştırma ve çalışmalar yapılmış, literatürde çok değerli kazanımlar elde edilmiştir. İmam Hatipli ğrencileri konu edinen ve farklı bakış açılarıyla ele alınan çalışmalar da burada sayılamayacak kadar fazladır. Ancak Türkiye'nin İmam Hatip davasının Türkiye tarihinde ve kamuoyunda bıraktığı etki göz önünde bulundurulduka ve bu okullar ve öğrencileri üzerindeki tartışmalar devam ettikçe bu konuda çalışmalar yapılmaya ve yayınlanmaya devam edecektir. İlk İmam Hatiplilerin var oluş mücadelesinden dini hayata canlılık kazandırmaya uzanan özgün hikayelerini farklı bir bakış açısıyla ele alan bu çalışmanın da literatürdeki boşluğu dolduracağı, yakın tarihimize bir ölçüde ışık tutacağı umut edilmektedir. Ayrıca bu çalışma ilk İmam Hatip neslinin genel profiline dair derli-toplu bir bilgi sunulması ve bu neslin tecrübelerinin temalar halinde yansıtılması açısından önemlidir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada veriler literatür tarama yöntemi ile elde edilmiştir. Literatür taraması, yapılması planlanan araştırmanın konusu ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmaları incelemektir (Metin, 2014: 476). Bu bakımdan araştırmanın veri kaynakları daha önce bu konuda yapılmış olan çalışmalar incelenerek elde edilmiştir. Bu çalışmada araştırmaya konu olan kişilerin görüş ve tecrübelerinin yansıtıldığı eserlerin incelenmesi esas alınmıştır. Bu kişilerin biyografileri veya kendi görüş ve deneyimlerini kaleme aldıkları eserleri incelenmiştir. Bu eserlerden kişilerin görüşleri ve yaşam öyküleri tespit edilmeye çalışılmış, bu yaşam öykülerinden elde edilen temalardan yola çıkılarak araştırmanın alt başlıkları oluşturulmuştur. Araştırmada, araştırılan konuya dair bir olay veya birbiriyle kronolojik ilişkisi bulunan olaylar hakkında yazılı metinler veya sözlü materyaller bir araya getirilerek verilerin toplanmıştır.

Bu araştırma yaşam öykülerinin kronolojik olarak verilmesinden ziyade temaların ne çıkarıldığı bir betimleme çalışması niteliğindedir. İlk İmam Hatip neslinin 1950'lerden sonraki yıllarda Türkiye'nin birçok sahadaki gelişiminde üstlendikleri roller belirlenmeye ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bunun için gerekli veri, söz konusu

neslin ulaşılabilen bazı öncü isimlerinin yaşam öykülerinden ve ilgili literatürden tespit edilmiştir. Elde edilen veriler tematik olarak analiz edilmiştir. Konu başlıkları bu temalardan yola çıkarak belirlenmiştir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk neslin Türkiye'nin dini, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarındaki değişim ve dönüşümünde üstlendikleri roller ve bu alanlara sunmuş oldukları katkıları içermektedir. Araştırma sürecinde, çalışmanın 1950'li yıllardan itibaren yaşanan gelişmelerin yalnızca din eğitimi, dini hayat ve din hizmetleri veçhesini yansıtmayı planlanmış, ancak literatür taraması ile birlikte araştırma kapsamı sosyal, kültürel ve bilimsel sahalara doğru kaydırılmıştır. Bu bakımdan araştırma İmam Hatip Okulları'nda yetişen ilk neslin dini hayat, din eğitimi ve din hizmetleri alanlarındaki faaliyetleri ile Türkiye'nin sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarındaki gelişmelerde üstlendikleri rolleri kapsamaktadır.

Araştırma, 1951 yılında tekrar açılan İmam Hatip Okulları'nda yetişen ilk nesilden, ilgili literatürden ulaşılabilen isimlerle sınırlıdır. Bu bakımdan isimlerin belirlenmesinde ilgili literatür etkili olmuştur. Kuşkusuz ilk İmam Hatip neslinin öncü şahsiyetleri bu çalışmada yer alan isimlerle sınırlı değildir. Araştırma kapsamında en çok görüş belirten ve İmam Hatipleri bir dava olarak sahiplenilen Prof. Dr. Hayrettin Karaman'ın görüş, düşünce ve çalışmalarına araştırmanın birçok bölümünde yer verilmiştir. DİB ve MEB bünyesinde önemli çalışmalara imza atmış bulunan Dr. Tayyar Altıkulaç da araştırma kapsamında birçok yerde sözü geçen isimler arasındadır. Ayrıca görüş ve hizmetleriyle ön plana çıkan Bekir Topaloğlu, Hamdi Mert, Niyazi Baloğlu, Ahmet Gürtaş, Selahattin Kaya, Selahattin Parlador, Ali şakir Ergin, Sami Uslu gibi isimlerin de burada zikredilmesi gerekmektedir.

1.5. Başvurulan Kaynaklar

Araştırma kapsamında başvurulan kaynaklara bu başlık altında kısaca değinilmesi uygun görölmüştür. Bu bakımdan özellikle Mustafa Öcal (2008a)'ın "Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat" adlı 3 ciltlik kitabı ile Mahmut Çetin (2017)'in "Bir Neslin Öncüleri İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler"

adlı kitabı en çok faydalanılan eserler arasındadır. Bunların dışında neslin kendi kaleme aldıkları kitapları ve çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış olan yazıları ile onlarla yapılan mülakatları içeren ve biyografilerine yer veren mülakat türü eserler araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Araştırma süresince istifade edilen temel kaynaklar şu şekilde sıralanabilir:

- **Mustafa Öcal, Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2008:** Öcal'ın bu eseri, ilk İmam Hatip neslinden önemli isimlerle yapılan mülakatları içermektedir. Selahattin Kaya, İ. Necmettin Nursaçan, A. Lütfi Kazancı, Ali Osman Koçkuzu, Ali Şakir Ergiın, Bekir Topaloğlu, Cahit Baltacı, Halis Ayhan, İsmail Karaçam, M. Yaşar Kandemir, Mustafa Çuhadar, Selahattin Parladr, Süleyman Ateş, Süleyman Uludağ gibi isimlere dair bilgiler bu eserden elde edilmiştir.
- **Mahmut Çetin, Bir Neslin Öncüleri İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler, Biyografi Net Yayıncılık, Ankara, 2017:** Mahmut Çetin'in biyografik kitabı çalışmanın çerçevesinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Hüseyin Albayrak, Hüseyin Aydın, Niyazi Baloğlu, Ahmet Baltacı, Halit Güler, Kemal Güran, Ahmet Gürtaş, Yasin Hatiboğlu, Halil Hayıt, Avni İlhan, Mehmet Kervancı, Hamdi Mert, Şevki Özkan, Şükrü Öztürk, Mehmet Ali Sarı, Rıza Selimbaşoğlu, Sami Uslu, Ahmet Uzunoğlu, Mustafa Uzunpostalcı, Yakup Üstün, M. Saim Yeprem, İrfan Yücel gibi isimler hakkındaki bilgilere erişimde derli-toplu veriler sunması bakımından araştırma kapsamında öneminin belirtilmesi gereken bir kaynaktır.
- **Hayrettin Karaman, Bir Varmış Bir Yokmuş, İz Yayıncılık, İstanbul, 2009:** Hayrettin Karaman'ın hatıratlarını kaleme aldığı 3 ciltlik eseri en çok istifade edilen eserler arasındadır. Bu eserde İmam Hatip Okulu, Yüksek İslam Enstitüsü, bu eğitim kurumlarında görev yapan hocalar ve öğrenim gören öğrenciler ve bunların amaç ve çalışmaları ve Nesil hizmetine dair önemli bilgi ve tecrübeler yer verilmiştir.
- **Tayyar Altıkulaç, Zorlukları Aşarken, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2016:** Altıkulaç'ın hatıralarına yer verdiği 3 ciltlik

eseri de en çok istifade edilen eserler arasında zikredilebilir. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde meydana gelen değişimler, yurt içi ve yurt dışı teşkilatlanmalar vb. konulara dair bilgilere ulaşmada bu eserden istifade edilmiştir. Ayrıca Altıkulaç'ın Milli Eğitim Bakanlığı'nda önemli vazifeler üstlendiği dönemlerde görülen gelişmelere bu eser aracılığı ile ulaşılmıştır.

- **Tohum Dergisi:** İlk İmam Hatip neslinin çıkardığı dergiler arasında yer alan Tohum Dergisi'nde İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitülerine dair yayınlanan yazılardan istifade edilmiştir.
- **İslam Medeniyeti Dergisi:** İslam Medeniyeti Dergisi de ilk İmam Hatip neslinin çıkardığı dergiler arasındadır. Araştırma kapsamında bu dergide ilk İmam Hatip neslinden bazı isimlerin yayınlanan yazılarından istifade edilmiştir.
- **İslamın İlk Emri Oku Dergisi:** Ali Osman Koçkuzu, Mustafa Ateş gibi isimlerin İmam Hatip Okulları, Din Eğitimi ve Yüksek İslam Enstitülerine dair kaleme akmış oldukları yazıların yayınlandığı dergi, başvuru kaynakları arasında yer almaktadır.
- **Nesil Dergisi:** İlk İmam Hatip neslinin çıkardığı dergiler arasında yer alan Nesil Dergisi, en çok başvuru kaynakları arasında zikredilebilir. Bu dergide ilk İmam Hatip neslinden Yaşar Kandemir, Halit Güler, Ahmet Gürtaş, Hayrettin Karaman gibi önemli isimlerin birçok yazısı bulunmaktadır. Bu bakımdan dergiler arasında en çok Nesil Dergisi'nden istifade edilmiştir.

Bu kaynakların yanı sıra ilk İmam Hatip neslinden Hayrettin Karaman, Hamdi Mert ve Bekir Topaloğlu gibi isimlerin kendi kaleme aldıkları eserler de belirlenen temalar kapsamında taranmıştır. Bu eserler şu şekilde sıralanabilir: **Hayrettin Karaman:** “İmam Hatiplilik Şuuru”, Ensar Neşriyat, 2014, İstanbul; “Her Şeye Rağmen”, İz Yayıncılık, 2004, İstanbul; **“Laik Düzendeki Dini Yaşamak”** (I, II, III, IV), İz Yayıncılık, İstanbul. **Hamdi Mert:** “Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde İmam Hatip Liseleri”, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2014. **Bekir Topaloğlu:** “Nesillerin El Kitabı”, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

1.6. Tanımlar

İmam Hatip Okulları: İlk İmam ve Hatip Mektepleri, 1924 yılındaki Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun uygulanmaya başlamasıyla kapatılan medreselerden neşet etmiştir. Bu tarihten sonra açılmaya başlayan İmam ve Hatip Mektepleri 1933 yılına kadar birtakım gerekçelerle tekrar kapatılmıştır. Ülkede ve dünyada yaşanan bazı gelişmelerle birlikte 1951 yılında İmam Hatip Okulu adıyla tekrar Türk Eğitim Sistemi içindeki yerini almıştır. Araştırmada 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okulları ele alınmaktadır.

İlk İmam Hatip Nesli: Araştırmada “İlk İmam Hatip Nesli” ifadesi ile 1951 yılında ikinci kez açılan İmam Hatip Okullarında öğrenim gören ilk nesil kastedilmektedir. Bu neslin sınırlandırılması, bu okulların açılmasından itibaren ilk on yılında bu okullara başlayan ve öğrenimlerine devam ederek İmam Hatip Okulu'ndan mezun olan isimler kastedilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK İMAM HATİP NESLİ

2.1. İmam Hatip Okullarının Açılışı

3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu, 6 Mart günü Resmi Gazete’de yayınlanarak 430 sayılı kanun halinde yürürlüğe konulmuştur. Bu kanunla Osmanlı döneminde açılmış olan bütün mektep ve medreseler Maarif Vekâlet’ine bağlanacağı, yüksek “*diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere*” Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi, “*imamet ve hitabet gibi hıdemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için*” ise ayrı mekteplerin kurulacağı ifade edilmiştir. Uygulanmaya başlamasıyla kanunda yer almamasına rağmen 11 Mart 1924 günü medreselerin kapatılması çok ciddi tartışmalara neden olmuştur. Kanunun dördüncü maddesi gereği ise Maarif Vekaletine bağlı olarak, medreselerin isim ve program değiştirilmesiyle oluşturulmuş olan İmam ve Hatip Mektepleri açılmaya başlamıştır (Öcal, 2015a). Ancak 1931-1932 öğretim yılına kadar bu okullar, lise kısımlarının açılmayarak mezunlarına yüksek tahsil imkânı verilmemesi, mezunlarının ifa edeceği görev olan din görevliliğinin devlet memuriyeti olmaktan çıkarılması ve bu görevi yapanlara devletçe maaş verilmemesi gibi alınan birtakım tedbirlerle öğrencisiz bırakılarak tarihe mal edilmiştir (Öcal, 2008b:222-224). Darülfünun bünyesinde açılan İlahiyat Fakültesi de 1933 senesinde kapatılarak ülkede yüksek din uzmanları yetiştirecek ve ilmi araştırmalar yaparak dini anlayışı canlandıracak bir yükseköğretim kurumu kalmamıştır (Cebeci, 2015:192).

Bir taraftan cumhuriyet yönetiminin uygulamalarıyla din eğitimi müesseseleri ortadan kaldırılırken diğer taraftan da din dersleri okulların çeşitli kademelerinde müfredattan çıkarılmaya başlanmıştır. Bu düzenlemelerin sonucunda 1924’te lise, 1927’de ortaokul, 1929-1931 yılları arasında da ilkokul ve öğretmen okullarında din ile ilgili dersler programdan çıkarılmıştır. Köylerdeki ilkokullarda ise 1939’a kadar varlığını sürdürebilmiştir (Öcal, 1998).

Dinin yalnızca eğitim öğretim alanındaki konumu değil toplumsal hayattaki tezahürleri de ortadan kaldırılmaya çalışılmış, bu yıllarda ezan, kamet, salat-ü selam ve

tekbirin Arapça olarak okunmasına karşı çıkılmış ve Türkçe okutulmuş, Kur'an-ı Kerim de dahil olmak üzere dini yayınlar yasaklanmıştır (Öcal, 2015b:71-74). Örneğin 1943 yılında Ahmet Hamdi Akseki'nin "*Peygamberimiz Hâtemü'l-Enbiya Hz. Muhammed ve Müslümanlık*" adlı kitabı yayınlandığı zaman *Dahiliye Vekaleti* (İçişleri Bakanlığı) tarafından toplatılmıştır. Bu konuda Sebilürreşad Dergisi'nin 284. Sayısında yer alan toplama gerekçesi olarak Matbuat Umum Müdürü Vedat Nedim (Tör) imzalı ifadeler aynen nakledilmiştir (Sebilürreşad Dergisi, 1959):

Biz her ne şekil ve sûrette olursa olsun memleket dâhilinde dinî neşriyat yapılarak dinî bir atmosfer yaratılmasına ve gençlik için dinî bir zihniyet fideiği vücûda getirilmesine taraftar değiliz. Zatı alilerinin herkesçe de müsellemler olan ilim ve faziletinize hürmetkarız. Ancak günün bu kabil neşriyata tahammülü olmadığını siz de takdir edersiniz.

O yıllarda ülkenin dini ve ahlaki durumunun gidişatını daha iyi anlayabilmek için dönemin Diyanet İşleri Başkanı merhum Hamdi Akseki'nin 1950 yılında hükumete sunduğu "Din Tedrisatı ve Dinî Müesseseler Hakkında Rapor" başlıklı raporunun ilgili kısımlarını incelemek yerinde olacaktır. Raporda hem halk tabakalarında hem de gençlikte dini bir buhranın mevcut olduğunu, bu buhranın sebebinin maneviyata vurulan darbe olduğunu, din adamlarının çok geçmeden tamamen tükeneceğini, din adamları ortadan çekildikçe hurafelerin ve memleket zararına birtakım kötü unsurların çoğaldığını, memlekette maneviyatın takviye edilmesi gerektiğini ifade eden. A. Hamdi Akseki (1951) memleketin durumunu şu ifadelerle betimlemiştir:

Arada nuzun bir zaman geçmiş olmasına rağmen Millî Eğitim Bakanlığı 430 No'lu Kanunla (Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla) taahhüt eylediği vazifeyi yapmamış, yapamamış ve Diyanet İşleri Başkanlığını yakinen ilgilendiren dinî vazifelerde istihdam edilecek hiçbir eleman vermemiş olması ve Başkanlığın da bugüne kadar din adamları yetiştirecek meslekî bir müesseseye sahip bulunmaması yüzünden bugün memleketin birçok yerinde hakiki ve münevver (aydın) din adamı bulmak şöyle dursun, camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir İmam ve Hatip bile bulunamamaktadır. Hatta bazı köylerimizde ölenlerin techiz ve tekfini ile ebedî istirahatgâhlarına tevdi gibi en basit dinî bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunamamakta ve cenazelerin kaldırılmadan günlerce ortada kalmakta olduğu senelerden beri işitilmekte ve görülmektedir.

Yirmialtı seneden beri çocuklarımız hakiki bir din ve ahlâk terbiyesinden mahrum olarak içi bomboş ve herhangi menfî bir tesiri kabule müsait bir halde yetişmektedirler. Üstelik onlara bu süre zarfında gerek mekteplerde ve gerek başka vasıta ile din ve ahlâk aleyhinde söylenebilecek ne varsa hepsi söylenmiş, telkîn edilmiş ve kıpkızıl bir dinsiz olmaları için her şey yapılmıştır. Bu günkü gençler komünist olmamışlarsa, bunu ailelerindeki kuvvetli din terbiyesine borçludurlar.

Bu dönemde devlet eliyle halka doğru ve güvenilir bilgi verecek bir kurum kalmadığı için halk bu konuda kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır. Bu durumda Müslüman halkın dini duygularının suiistimal edilmesi ve hurafe, batıl inanç gibi inanışların yanı sıra cemaat, tarikat gibi bazı istismarcı dini grupların oluşumları da kaçınılmaz olmuştur. Akseki zikredilen raporda bu konuya değinirken devletin din adamına olan ihtiyacını ise şöyle dile getirmektedir (Akseki, 1951):

Memleketteki dini müesseselerin kapatılması batıl akide ve tarikatların üremesine yol açmıştır: Diğer cihetten bugün, birtakım batıl akide ve yalancı tarikatların sinsi sinsi ve fakat sistemli denecek surette memleketin hemen her köşesinde yayılmakta ve üremekte olduğu da bir vakiadır. Gittikçe çoğalan ve din namına uydurdukları birtakım hurafelerle köylü ve şehirliyi istismar eden, saf halkımızın arasına tefrikalar sokan, kariyi kocasından ayıran bu muzır unsurların tesirlerini önleyebilmek için de her şeyden evvel esaslı din terbiyesi ve bilgisi almış, müspet ilimlerle de mücehhez kudretli din adamlarına, münevver vaizlere şiddetle ihtiyacımız vardır. Memlekette hakiki din adamının azaldıkça bu yoldaki tarikatların-kanunen yasak olmasına rağmen- yayılması ve gittikçe sahasını pek ziyade genişletmesi de bu ihtiyacı bir kat daha belirtmektedir.

Dönemin din eğitimi politikalarının sonuçlarına din görevlilerin mesleki yeterlikleri açısından bakacak olursak, Selahattin Kaya'nın Beyoğlu Müftüsü Recep Efendi'den naklettiği boşluk yıllarında yaşanan bir olay ile ilgili ifadeleri zikredilmeye değerdir ” (Öcal, 2008a, cilt 1: 343):

“Halk cami imam-hatiplerinden şikayetçi olarak müftü efendiye gelirler: ‘İmamımız çok cahil, kıraati yok, ilmi yok, namazlarımız fasit oluyor!’ derler. Müftünün cevabı: ‘Ne yapayım evlatlar, yokluk belası. Saka’dan imam, bekçiden de müezzin yapıyorum...’

Bu mahrumiyet döneminde memleketin birçok bölgesinde ne mihraba geçip namaz kıldırarak bir imam ne de cenaze işlemlerini yapacak kimse kalmadığı, hatta 1940’lı yıllarda cenaze namazı kıldırılmayı bilmediği halde bunu yapmak zorunda bırakılan bir kişinin cemaati cenazenin önünde secde ettirdiği, dönemin tanıkları tarafından nakledilmektedir (Öcal, 2008a, cilt 1: 582-583). Görüldüğü gibi Cumhuriyetin erken dönem din politikalarıyla dini hayat baskı altında tutulmuş, din eğitimi politikalarıyla da Müslüman halk dini alanda cehalete terk edilmiştir. Özellikle 1940’larda ibadetler için gereken dua ve sureleri öğrenmek istediği için, Müslüman halk, yönetimin işkencelerine maruz bırakılmıştır (Öcal, 2015b). Bu yıllarda Cumhuriyet başyazarı Nadir Nadi'nin ifadeleriyle din müesseseleri başıboş kalmıştır.

Çocuklarına dini terbiye vermek isteyen anne babalar ne yapacağını, nereye gideceğini bilemez olmuştur. Din rehberlerinin sayıları azala azala köyler imamsız, camiler müezzinsiz kalmaya başlamıştır (Nadi, 1948: 10).

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte tek partili yönetimin hakim olduğu Türkiye'de bir demokratikleşme sürecine girilmesi fikri dile getirilmeye başlanmıştı. 1946 yılında açık oy, gizli sayımla yapılan seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi kazanmıştı. Halkın dini hayat ve din eğitimi alanındaki kısıtlamalar konusundaki taleplerine asgari ölçüde de olsa cevap verme zorunluluğunun bir sonucu olarak din meselesi 2 Aralık 1947 yılında toplanan Cumhuriyet Halk Partisinin gündemine alınmıştı. Parti genel kurulunun bazı delegelerin ısrarları üzerine din meselelerini incelemek ve bu konuda bir rapor hazırlamak için kurmak zorunda kaldığı komisyonun hazırladığı raporda bazı tavsiye kararlar alınmıştı. Parti yönetiminin de uyguladığı din politikası ile kaybettiği oyları geri kazanmak maksadıyla benimsediği bu tavsiye kararlar arasında imam ve hatip gibi din görevlileri yetiştirmek için bir okul açılması, yüksek din bilgini ve düşünürlerinin yetiştirilmesi için üniversitede bir "İslam İlahiyat Fakültesi" kurmak, ilkokullara Din Bilgisi dersleri koymak gibi kararlar mevcuttu (Öcal, 1998:245-246). Komisyonun aldığı kararlar arasında bulunun İmam Hatip Okulları fikri bazı müdahalelerle 1948 yılında İmam Hatip Kursları şeklinde açıldı. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bu kurslara ortaokul mezunu, askerliğini yapmış kişiler alınacaktı. Ancak Öcal'ın (2015a) tespitlerine göre bu kurslar samimi olarak ülkenin ihtiyaç duyduğu din görevlisi ihtiyacını karşılamak amacıyla açılmamış, gelecek seçimler için siyasi bir yatırım maksadıyla göstermelik bir kurs olarak açılmış, kendisinden beklenen işlevleri yerine getirememiş ve kısa sürede işe yaramaz bir girişim olarak tarihe mal edilmiştir. Durum böyle iken 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimlerle Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile 1950'li yıllar, Türkiye'de dini hayat ve din eğitimi alanında değişim ve dönüşümlerin yaşanması açısından bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir.

Önceki yönetimin din politikası karşısında dini konularda daha muhafazakar olan ve ezan ve din eğitimi konusundaki vaatleriyle genel seçimleri kazanan Demokrat Parti'nin yaptığı ilk iş Müslüman halkın hasretle beklediği, 1932'den beri Türkçe okunan ezanın Arapça aslına çevrilmesi olmuştur. Artık açıldıktan kısa bir süre sonra öğrencisiz bırakılarak kapatılan İmam Hatip Mektepleri ve tek parti yönetimi tarafından

samimiyetsiz bir şekilde açılan İmam Hatip Kursları gibi yaşanan tecrübelerden sonra ihtiyaçların karşılanması ve taleplerin yerine getirilmesi için yönetimin zorlanması gerektiğini fark eden halk seçimler sonrasında kendilerine vaat edilenleri almak için heyetler halinde Ankara'ya gidip gelerek yıllardır bekledikleri İmam Hatip Okulları için yönetimi zorlamaya başlamıştır (Cebeci, 2015:179). Halkın din görevlisi yetiştirecek okulların açılması konusundaki ısrarlı talepleri sonucunda ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesine dayanılarak 13 Ekim 1951 tarihinde İmam Hatip Okulu adıyla din görevlileri yetiştirmek üzere 7 ilimizde birer okul açılması kararına varılmıştır. Bu karardan sonra 17 Ekim 1951 tarihinde Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş illerinde birer İmam Hatip Okulu açılmıştır. İlk açıldıklarında 5 yıllık ilkokula dayalı 4 yıllık bir ortaokul olarak düşünülmüş olsa da daha sonra 3 yıllık ikinci kademeleri de açılarak 7 yıl süreli bir ortaöğrenim kurumu olarak devam etmiştir (Dinçer, 1998: 97; Öcal, 1998:246).

İmam Hatip Okullarının 1957-1958 öğretim yılında ilk mezunlarını vermeye başlamasıyla bir sorun daha gündeme gelmeye başlamıştır. Her ne kadar öğrenci ve veliler bu okulların istikbalini düşünmeden yalnızca din eğitimi almak için bu okullarda okumayı tercih etmiş olsalar da ve imamlık, hatiplik, müezzinlik gibi din görevliliği kadrolarına yerleşme seçenekleri bulunuyor olsa da dini alanda yüksek tahsil yapmak isteyen öğrenciler de mevcuttu. Ancak bu mezunların gidebilecekleri herhangi bir fakülte veya bölüm dönemin üniversite mevzuatına göre mevcut değildi. Üstelik Ankara'da bulunun İlahiyat Fakültesi'ne bile gidebilmeleri mümkün değildi (Ateş, 1962; Öcal, 2008a). Yüksek tahsil yapmak isteyenler lise fark derslerini vererek dışarıdan lise diploması alıyor, bu yolla üniversite kapısını çalabiliyorlardı. Öte yandan İmam Hatip Okullarına meslek dersleri ve ortaokullara ve Öğretmen Okullarına konulan Din Bilgisi dersleri için öğretmen ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla hem İmam Hatip Okulu talebe ve mezunlarının ve bu okulların dostlarının talepleri ve bu konudaki çalışmaları, hem de ortaya çıkan ihtiyaçlar neticesinde bu okul mezunlarına yüksek tahsil imkanı sağlayacak kurumların açılması gündeme geldi (Karaman, 2009; Cebeci, 2015).

Zikredilen sebeplerle 1959-1960 öğretim yılında ilk Yüksek İslam Enstitüsü İstanbul'da Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak açılmıştır. İlerleyen yıllarda sırasıyla Konya, Kayseri, İzmir, Erzurum, Bursa, Samsun ve Yozgat illerinde ülkenin din dersi

öğretmeni ve İmam Hatip Okulu meslek dersi öğretmeni ihtiyacını karşılamak ve aynı zamanda Diyanet İşleri Teşkilatına vaiz, müftü gibi din görevlilerini yetiştirme üzere yalnızca İmam Hatip Okulu mezunlarının gidebileceği birer Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştır (Gökçağı,2005: 195). Burada İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitülerinin açılış süreçlerinden kısaca bahsetmekle yetiniyoruz. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu kurumların değişim, gelişim, yayılma, kısıtlama girişimleri vb. serüvenlerine yer verilecektir.

İmam Hatip Okullarının açılması toplumun farklı kesimleri üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır? Bu okulların Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na aykırı olduğu düşüncesiyle sert tepki göstererek kapatılmasını teklif edenler, buralarda yetişecek gençleri kendi saflarında görebilmeyi arzu eden bazı dini klikler ile kendi politik tabanlarında vazife görmelerini bekleyen bir kısım siyasilerin talepleri, Batılı ve Batılılaşmış aydınların bu okulların ülkeyi geriye götüreceğine ve şariat getireceklerine dair endişeleri, halkın İslam dinini öğrenecek ve öğretecek bir nesil yetişmesi umutları... İmam Hatip Okulları böyle bir beklenti ve endişe manzarasının ortasında sahneye çıkmıştır (Karaman, 2009, cilt 1; Karaman, 2014; Karaman, 2017; Topaloğlu, 2007).

İmam Hatip Okullarının açılmasına ve bu okulların öğrenci yetiştirmeye başlamasına farklı bakış açılarından farklı tepkiler gelmiştir. Öncelikle okulun açılmasına karar veren Demokrat Parti Hükumetine hem parti içinde hem de parti dışında muhalif görüşler oluşmuştur. Bu okullardan önce devlet eliyle halka din eğitimi verilmiyor, Diyanet'e bağlı olarak açılmış bulunan Kur'an Kursları sayı, kadro ve müfredat bakımından ihtiyacı karşılayamıyordu. Doğu'da, Karadeniz ve İstanbul gibi bölgelerde Osmanlı bakiyesi hocalar halka gayri resmi şekilde medrese usulü dersler okutarak bu sorumluluğu üstlenmeye çalışıyorlardı. Süleyman Hilmi Tunahan gibi bazı zatlar bu sorumluluğu üstlenenler arasındaydı. Süleyman Hilmi Tunahan ve tabileri başlangıçta İmam Hatip Okullarına güvenemeyip devletin kontrolü altında sunulan din eğitimine endişeyle yaklaşan muhalefet örnekleri olarak sayılabilir. İslami kesime ait dini muhafaza etme maksadıyla, İslami bir gayretle ile karşı çıkanlar olduğu gibi İslam dışı cenahtan bu okulların ülke için faydalı olmayacağını, Cumhuriyet'i yıkacaklarını düşünen gruplar da mevcuttu (Karaman, 2009, cilt 1: 91-97). Bu okullardan ve yetiştireceği öğrencilerden fayda gelmeyeceğine inananların tereddütleri, İmam Hatip Okulları gelişerek ve yayılarak çoğaldıkça ve öğrencilerinin saygılı, ilgili ve erdemli

davranışları görüldükçe zamanla izale edilmiştir. Ayrıca bu okullardan bazı ideolojik odaklar basit dini ritüelleri yerine getirmekle görevli memurlar yetiştirmesini beklerken, bazı çevreler ise mezunlarının dini mahiyete sahip kanaat önderleri olmalarını beklemekteydiler (Özensel, Aydemir, 2016).

İlk İmam Hatip neslinden Ahmet Kahraman'ın Nesil Dergisi'nde yayınlanan bir yazısına göre ise İmam Hatip Okullarının amacı “milli şuura sahip, memleketin ve dünyanın gerçeklerini kavramış, müspet zihniyetli, kafası ve gönlü sağlam, tavizsiz, aydın, karakterli ve şahsiyetli, sözü özüne uygun, fedakar, mesleki formasyona haiz, hizmete amade, iman, amel ve ahlakı eksiksiz, bir nesil yetiştirmektir.” (Kahraman, 1976:7).

Bir de yıllardır bu tür imkanlardan mahrum bırakıldığı için açılmasını sevinçle karşılayan, sahip çıkan, çocuklarını her ne pahasına olursa olsun bu okullara gönderen, ülke çapında yayılması, nicelik ve nitelik bakımından gelişmesi için çaba sarf eden halk kesimi mevcuttu. Yönetimin camilere imam yetiştirecek bir meslek mektebi olarak düşündüğü bu kurumları Müslüman halk geleceğin hem milli hem manevi değerlerine sahip, dini ve dünyevi ilimleri okumuş nesillerini, hocalarını, imamlarını, alimlerini, memurlarını, idarecilerini, bürokratlarını yetiştirecek bir ocak olarak görmektedir. İşte halkın bu kesimi ülkeyi manevi kuraklıktan kurtaracak, dini hayata canlılık kazandıracak, namı Türkiye sınırlarını aşacak olan okulların hem mimarı hem de koruyup yaşatanı olmuşlardır. Böylelikle bu okullar halkın beklenti, himmet ve destekleriyle şekillenmiştir. Karaman'a göre bu okullar sayesinde Müslüman halkı kendi öz değerlerinden koparma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Karaman bu durumu şöyle ifade eder (Karaman, 2019):

Bu milletin diniyle uğraşanların, hayatında dini azaltmaya çalışanların başarı şansı yoktur. Bu milletin hayatından dinini, kendi tarihini, kendi değerlerini, kendi medeniyetini azaltmak için birtakım faaliyetlerde, teşebbüslerde bulunabilirler. Ama bu milletin mayasında silinmez, yol edilmez olarak İslam vardır. Bu yüzden başarılı olamayacaklardır.

2.2. Açılan İlk İmam Hatip Okullarının Sayısı ve Fiziki Durumu

İmam Hatip Okulları 1951-1952 öğretim yılında 7 okul, 27 öğretmen ve 876 öğrenci ile eğitim öğretime başlamıştır (Öcal, 1999). 1958 yılında ise ilk mezunlarının

sayısı 193'tür (Öcal, 2015b). İlk dönemlerde açılan İmam Hatip Okullarının yeri ve sayısı şu şekildedir (Öcal, 2015a: 172):

1951-1952 öğretim yılında Adana, Ankara, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş,

1953-1954 öğretim yılında Antalya, Çorum, Elazığ, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon ve Yozgat,

1954-1955 öğretim yılında Diyarbakır,

1956-1957 öğretim yılında Adapazarı,

1958-1959 öğretim yılında Balıkesir ve Burdur.

Türk milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesi arzusuyla açılan İmam Hatip Okullarının ilk binaları kervan yolda düzülür hesabı ile eldeki mevcut binaların kullanımı şeklinde “bir müdür bir mühür” ile açılmıştır. Daha sonra peyderpey yeni binalar inşa edilerek buraya taşınmaları sağlanmıştır. Bu binalar halkın himmet ve desteğiyle yapılmıştır. Açılan İmam Hatip Okullarının binalarının %90'ının yapımını bizzat halk üstlenmiş, yine araç gereç temininde katkı sağlayarak devlete yardımcı olmuştur (Öcal, 1999). Okulların araç gereçleri de ilk açıldıklarında yetersizdir. Bazı okullarda sıralar Milli Eğitim'in diğer okullarındaki fazlalık sıralardan temin edilmiştir. Kendilerine yol gösteren ve onları hayra teşvik eden din görevlilerinin öncülüğünde Müslüman halk, İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüsü binalarının yapımında ve çeşitli harcamalarında hayırda yarışmışlardır. Gerek bireysel olarak gerekse dernekler halinde örgütlenerek birlik olmuş, kadını erkeği, yaşlısı genci el birliği ile çocuklarının dinini öğreneceği kurumları inşa etmişlerdir. İlk İmam Hatip neslinin öncülerinden A. Lütfi Kazancı Çorum İmam Hatip Ortaokulu müdürü Necmi Şamlı'nın taş taşıyarak, harç karıp ustalara kovalarla harç götürerek bir amele gibi çalıştığını, aynı zamanda köyde ve şehirde hayırsever insanlardan yardım topladığını ifade etmektedir. Öğrenciler ise zaman zaman bu faaliyetlere katılıyor, kurban bayramlarında deri toplayarak katkıda bulunuyorlardı (Öcal, 2008a, cilt 2: 33).

Gerek İmam Hatip Okulunda gerekse Yüksek İslam Enstitüsünde isteyen ve istemeyenlerin çatışmasının ceremesini öğrenciler çekmekteydi. İstanbul gibi bir şehirde ilk olarak hazır bir bina olmadığı/bulunmadığı için İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü

İmam Hatip Okulu binasının bir katında eğitim öğretime başlamıştır. Aynı bina, aynı müdür ve hocaların bir kısmının İmam Hatip Okulu hocalarından olması ilk Yüksek İslam Enstitüsü öğrencilerini rahatsız etmiş, okudukları okulun 8. Sınıf öğrencisi oldukları hissini vermiştir. Bir süre sonra Beyoğlu/Fındıklı semtindeki Namık Kemal İlkokulu'nun Çatı katı tahsis edilmiştir (Altıkulaç, 2016, cilt 1: 100). Bu çatı katında hem birkaç derslik hem de yatakhane, bir alt katında da yine birkaç derslik bulunmaktaydı. Altmış kişinin aynı odada yattığı pansiyonun şartları öğrenciler için elverişli değildi. Burada yatılı olarak kalan öğrenciler bu dar ve küçük yerde sıkışık bir şekilde hem eğitim öğretim faaliyetlerini hem de hem de barınma ihtiyaçlarını zor şartlar altında yerine getirmişlerdir. İstanbul İmam Hatip Okulu açıldığında merdivenlerin gıcırdadığı binada başlarda araç gereç yoktu, fiziki imkanlar kısıtlı ve mekanlar öğrenciler için dardı. Cahit Baltacı, Adana İmam Hatip Ortaokulu'nun binasını yapmada devletin hiçbir katkısının olmadığı, bütün binalarının halkın kurduğu Adana Hayırlı İşler Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından yapıldığını ifade etmektedir.(Öcal, 2008a, cilt 2: 413). Çorum İmam Hatip Okulunun arsası ise Okul Yaptırma Derneği tarafından temin edilmiş ve bina halktan toplanılan yardımlarla inşa edilmiştir. Açılan ilk 7 okuldan biri olan Konya İmam Hatip Okulu için başlangıçta zaman darlığından dolayı uygun bir bina henüz hazırlanmamıştı. Bu nedenle yeni okul daha önce polis okulu olarak kullanılan terkedilmiş bir binada açıldı. Bu okula ilk sene 280 öğrenci kayıt yaptırmış. Yozgat İHO'ya 35 kişi, Isparta İHO'ya 70-80, Çorum İHO'ya 38 kişi, İstanbul İHO'ya ise 275 kişi ilk sene kayıt yaptırmıştır (Öcal,2008a).

Yaşar Kandemir, Yozgat İHO Kur'an Kursu binasının yarısı kullanılmak üzere bu binada açıldığını ifade eder. Burada araç gereç bulunmamakta, daktilo, kağıt gibi şeyler diğer okullardan ya da resmi dairelerden temin edilmekteydi. Kandemir okulların imkanı konusunda şunları söyler: "... *Okul nasıl olurmuş, araç-gereç nasıl olurmuş görelim diye bizi liseye götürürlerdi. Fizik laboratuvarını, Beden Eğitimi dersinin yapıldığı salonu vb. imkanları biz orada gördük.*"(Öcal, 2008a, cilt 3: 148). Kayseri İmam Hatip Okulu için bir Kur'an Kursu'nun yatılı kısmı için kullanılan yatakhane üç derslik haline getirilerek yaklaşık 165 öğrenci ile hem bina bakımından hem de araç gereç bakımından yetersiz bir şekilde öğretime başlamıştır. Zaman içinde bu eksiklikler İmam Hatip Okulu Yaptırma ve Yaşatma Derneğince giderilmeye çalışılmıştır. Daha sonra inşa edilen yeni bina ise tamamen halkın desteği ile yapılmış, laboratuvar,

kütüphane ve buralara gerekli araç gereçler de yine halkın yardımı ile temin edilmiştir. Öğrencilerin de altta tedrisat devam ederken üst katın inşa edilmesi dolayısıyla zaman zaman yukarıya tuğla taşıdıkları ve ayrıca yaşlı, fakir bir hanımın bir çıkın içinde bağışladığı ziynet eşyası ile katkıda bulunmak istediği aktarılmaktadır (Öcal, 2008, cilt 3: 288-289). Örneklerden anlaşılacağı gibi halkın ısrarlı taleplerine karşılık sus payı olarak veya oy toplamak maksadıyla açılan okullar birçok imkansızlıklarla eğitim öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Halkımızın talebi ve İmam Hatip dostlarının girişimiyle var olmuş, onların destekleriyle tutunup hayatta kalmıştır.

2.3. İlk İmam Hatip Öğrencilerinin Profili

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde eğitim kurumlarında dine yer verilmeyişi İslam dininin birikimlerinin yeni nesle aktarılmasını zorlaştırmıştır. Devletin denetiminden kurtulabilenlerin bireysel çabalarıyla bilgi ve tecrübelerini yeni nesle aktarma girişimleri yetersiz kalmaktadır. Böyle bir dönemde çocuklarına dini terbiye vermek isteyen anne ve babalar nereye başvuracaklarını şaşırmış vaziyettedir (Nadi, 1948: 10). Ahmet Kahraman, zorlu yıllarda yaşanan yeni nesil kaygılarını şu şekilde betimler (Kahraman, 1976:7-10):

“Çeyrek asırlık bir aradan sonra 20. Asrın ikinci yarısında bu mirası kim devralacak ve bu bayrağı kim taşıyacaktı? Kütüphaneler dolusu hazineleri (ilim, iman ve kültür hazineleri) kim araştırarak ve bu hazineleri meydana getiren kitapların tozunu hangi nesil silecekti? Büyük Türkiye'mizin maddi kalkınmasına paralel olarak yürütülecek manevi kalkınmanın mimarları kimler olacaktı? Bunlar, çaresizlik içinde bekleyen bir önceki neslin zihinlerinde dolaşan bir yığın istifhamlardı.”

Müslüman Türk halkının bu yeni nesli nasıl bir umutla beklediği aşağıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır (Coşar, 1969: 18-21):

“Nihayet Türk ufukları tekrar nurla dolmaya, Türk'ün yüzü gülmeye, gözünden akan yaş dinmeye başladı. Çünkü dedelerine layık olabilmek çabasında olan bir nesil doğmuştu artık. İman nesli, ahlak nesli, adalet nesli, doğruluk nesli bu. Kararan gönüllere ışık, nursesiz ufuklara nur, huzursuz beldelere sürur bu. Kendilerini tamamiyle Allah'a adanmış olan kimselerin Allah'a adanmış torunları, yarının büyük adamları, önderleri, İmam Hatip Okulu talebeleri bunlar.”

Uzun yıllar devam eden bir fetret döneminden sonra İmam Hatip çatısı altında belli bir program ve disiplin ile ortaya çıkan nesil, farklı cenahların farklı merak, endişe ve beklentileri arasında kendilerine yüklenen büyük bir sorumlulukla yola çıkmışlardır. Okullara kayıt yaparken hem ailelerinin hem de kendilerinin amaçları ilerisini düşünmeksizin yıllardır mahrum oldukları dini ilimleri tahsil etmek, dinini diyanetini öğrenmek, kendilerini yetiştirmekti. Dini tahsil yaparken tarih, coğrafya gibi kültür dersleriyle müspet ilimleri de okuyacakları bu yeni model, yeni bir ışık ve ümit kapısı olarak görülmekteydi. Din öğrenimi yapmak isteyenler için hem bu dersleri görmek hem de devletin onları tanıyarak diploma vermesi o dönemin şartlarında bulunmaz bir nimetti.

İmam Hatip Okulu öğrencileri ilk yıllarda benzer hayat çizgisine sahip, benzer sosyoekonomik çevrelerden gelen öğrencilerdi. Bu öğrenciler kökenleri itibarıyla Müslüman Anadolu'nun gelenek ve göreneklerini kaybetmemiş ailelerinden gelen, dinine, milletine bağlı gençlerdi. İlk açıldıklarında İmam Hatip Okullarına başlayan öğrencilerin çoğu köy ve kasabadan gelmiş mütevazı Anadolu çocuklarıydı. Kırsal kesim halkı İmam Hatip Okullarını kendilerine daha yakın bulmuştur. Köylerinde ya da kasabalarında kendi halinde yaşayan kendi işiyle meşgul olan, ilkokuldan sonra devletin okullarına çocuklarını göndermeyi tercih etmeyen halk kendi geleneksel değerlerinden kopmadan yetişeceklerini düşündükleri için çocuklarını bu okullara göndermeyi uygun bulmuştur. İmam Hatipler sayesinde okullu olup şehir hayatıyla tanışan, daha sonrasında gelenekse köylülük ile modern şehirliliği sentezleyen bu çocuklardan bazıları onlara okuma imkanı sağlayan bu okullar açılmasaydı belki de hiç okumayacaklardı. Bu sebeplerle İmam Hatiplerin sınıflarında köylü çocuklar yoğunluktaydı (Mert, 2014: 17-18; Öcal, 2008a). Örneğin Konya İmam Hatip Okulu'nun ilk öğrencileri büyük bir kısmı köylerden okumaya gelmiş öğrencilerdi. Sayıları az da olsa Konyalı zenginlerin ve orta tabakanın çocuklarından da okula gelenler vardı (Karaman, 2009, cilt 1). Koçkuzu'nun ifadelerine göre Yozgat İmam Hatip Okulu'na ilk yıl kaydolun 35 kişilik birinci sınıf öğrencilerinin yalnızca 4 veya 5 kadarı şehir çocuğuydu (Öcal, 2008a). Yine Koçkuzu'ya göre ilk yıllarda İmam Hatiplere okumaya gelen öğrencilerin büyük çoğunluğunun köy çocukları olmasının sebebi; Cumhuriyet yönetiminde ilmiye sınıfı ve ulema kasıtlı olarak kötülenmesi, milletin gözünden düşürülmeye çalışılması, ilmiye mesleğinin asaletinin zedelenerek

çocuk ve gençlerin bu meslekten uzaklaştırılması ve ‘İstikbal yok’ söylemleriyle şehirli ailelerin çocuklarını bu okullara vermekten çekinmesidir (Öcal, 2008a, cilt 2: 136).

Genelde öğrenciler hocaların ya da aile büyüklerinin yönlendirmesiyle veya çevrede diğer İmam Hatip öğrencilerini görüp onları örnek alarak okula kayıt yaptırmışlardı. Okula devam ederken okudukları okulların varlığının ve eğitiminin önemini anlamışlar, böylece işin ciddiyetini kavrayıp bilinçlenmişlerdi. Sonraki yıllarda hocalarının ve çevrenin teşvikleriyle bu okulların öğrencisi olmayı gurur kaynağı olarak görmeye başlamışlardır. İmam Hatip Okullarının ilk nesli çok farklı yaşlardaki öğrencilerden oluşmaktaydı. Genel olarak okula yeni başlayan öğrencilerin yaş aralığı genişti. Normal yaş döneminde okula başlamış olan öğrenci sayısı çok azdı. Pek çoğunun yaşları, ortaokula kayıt yapma yaşından fazlaydı. A. Lutfi Kazancı’ya göre bazı okullarda 13 yaşından 20 yaşına kadar çeşitli yaşlarda öğrenciler kayıt yaptırmıştır (Öcal, 2008a, cilt 1: 31). Okula kayıt yapabilmek için resmi olarak yaş sınırının üzerinde olanlar yaşlarını küçülterek kayıtlarını yapmışlardır. Okula başladıklarında evli olanları, öğrencilikleri sırasında evlenenleri ve görev alanları da mevcuttur (Öcal, 2015; Çetin, 2017).

İmam Hatip Okulu’na gelen öğrencilerin ön bilgileri temel dini bilgiler, Arapça ve Kur’an-ı Kerim okuma açısından çeşitlilik göstermekteydi. Öğrencilerin geneli az çok dini bir çevreden geldikleri için basit dini bilgilere, namaz surelerine, Kur’an okumaya dair malumata sahiptiler. İlkokul çağlarındayken Kur’an-ı Kerim okumayı öğrenmek isteyen çocuklar okul çıkışı çevrelerinde bulabildikleri az çok dini bilgilere sahip olan ve Kuran okumasını bilenlerden Kur’an-ı Kerim okumayı öğrenmişlerdir. Öğrencilerin geneli okula başlamadan önce Arapça öğrenmemişti. Birçoğu İmam Hatip Okullarına gelmeden önce Kur’an-ı Kerim okumayı ve bazı dini bilgileri öğrenmişlerdi. Bir kısmı da okuldan önce hıfzını tamamlamış olarak gelmişler, bazıları da medrese usulü dersler görmüştü. Aralarında icazet alanları da vardı. Yozgat İmam Hatip Okulu’nun ilk öğrencilerinin çoğu hafız ya da yarı hafızdı ve Kur’an’ı düzgün ve akıcı okuyabiliyordu (Karaman, 2009; Öcal, 2008a). İmam Hatip Okulu’na başlamadan önce daha ilkokul 3. Sınıf öğrencisiyken Ahmet Hamdi Akseki’nin keşfettiği Kemal Güran 10 aylık İmam Hatip Kurslarında Kur’an-ı Kerim öğretmeni olarak, sonrasında da Ankara Müftülüğü’nde murakıp (Kontrol Memurluğu) olarak görev yapmıştır (Çetin, 2017). Bekir Topaloğlu da hem medrese usulü dersler görerek icazet alan, hem de İmam

Hatip'e başlamadan önce imamlık görevi yapmış olan talebelerden biridir (Öcal, 2008a, Öztekneci, 2019). Hıfzını tamamlayacak ve İslam'ı yaşayacak kadar dini bilgileri öğrenmiş olanlardan birkaçı bu bilgilerin yeterli olduğunu ileri sürerek başlarda İmam Hatiplerde okumanın gereksiz olduğunu düşünmüş olsalar bile daha sonraki süreçte hem kültür derslerinin gerekliliğine inanmış hem de önceki bilgilerini geliştirme ve resmileştirme imkanına kavuşmuşlardır (Öcal, 2008a). Bekir Topaloğlu İmam Hatip Okulu açılmadan önce medrese usulü İslami ilimler tahsil ettiğinden dolayı böyle bir okula gitmenin gereksiz olduğunu düşünen bazı öğrenciler arasındadır (Öğük, 2016/1: 180).

İmam Hatip Okullarında okumaktaki amaçları İslami ilimlerde kendilerini yetiştirmek; milletin, memleketin din, ilim ve irfan hayatına hizmet etmek gibi yalnızca dini öğrenmenin çok ötesinde bir amaçtı. Maaş, makam, şöhret gibi dünyalık beklentilerden uzak, bunun hangi yolla ve nasıl olacağını bilmeden yalnızca iyi yetişmek ve hizmet etmek istiyorlardı. Zaten o dönemde bu okullar mezunlarına ne iyi bir maaş ve makam, ne de yüksek öğrenim imkanı vaat edilmekteydi. (Altıkulaç, 2016, cilt 1). Onlar için zor zamanlar atlatmış olan bu ülkede böyle bir okulun açılmış olması ve onların da bu okullarda okuyabilme imkanı bulabilmiş olmaları şimdilik yeterli bir nimetti. Öğrenciler devletin resmi bir kurumunda planlı ve programlı bir şekilde birer talebe olarak imanlı, olgun, bilgili hocalara kavuşmuş olmaktan, hocalar için de böyle ilim aşkıyla gelmiş imanlı Kur'anlı nesil ile karşılaşp birikimlerini onlara aktarma fırsatı bulmuş olmaktan son derece memnundular (Öcal, 2008a). Böylece koparılmaya çalışılan zincirin halkaları birbirine daha sıkı kenetlenmiş oldu. Bu okulların çatısı altında bu talebeler bu hocalarla buluşmamış olsaydı ve yasaklı dönemler bir süre daha devam etmiş olsaydı belki de yeni nesil ve ondan sonraki gelecek olan nesiller kendi dini ve kültürel değerlerini bilmeden yetişecek, kendi dini ve tarihi birikimleri bakımından cahil kalacaklardı (Karaman, 2017; Mert, 2014).

İlk İmam Hatip nesli, teşvik ve takdir eden yaklaşımların yanı sıra öğrencilerin bu okulda okumalarını engelleme veya heveslerini kırmaya çalışma gibi tavırlarla karşılaştılar. “*Bu okuldan mezun olunca ne olacaksınız?*” gibi sorulara defalarca kez muhatap kılınmışlardı. Genel olarak ilkokul öğretmenleri ve kültür dersi hocaları ‘*Dilenci mi olacaksınız? Bu okulların istikbali yok.*’ gibi caydırıcı sözlerle öğrencilere baskı uygulamışlardır. Bu durum ilk İmam Hatip Okulu gençlerinin en çok canını sıkan

konu olmuştur. Ancak bu baskıların fazla tesiri olmamıştır. Bu caydırıcı propagandaların etkisinde kalıp hangi okulda okudukları sorulduğunda, bu can sıkıcı ifadelerle maruz kalmamak için başka bir lisede okuduğunu söyleyen, okuldan soğuyan ve sonrasında okulu bırakan öğrenciler olduğu gibi bu tarz ifadelerle aldırmayıp kendi yoluna devam eden öğrenciler çoğunlukta idi. Bu tavırlar karşısında azimleri kırılmıyor aksine daha bilinçli hale geliyor, kendi itibarını okulunun itibarını olarak gördükleri için kendilerini kanıtlamaya çalışıyorlardı. Türkiye'nin kurtulması için CHP karşısında milletvekili olup Ankara'ya gitmelerini söyleyenler de bulunmaktaydı. Ancak onlar kurtuluşun İslam, ilim ve eğitim yoluyla olacağı kanaatinde idiler. (Öcal,2008a). Halkın ise bu öğrencilere ilgi ve iltifatı son derece iyiydi. Yakın çevrelerinden sevgi ve saygı görmekteydiler. Köylerinde bazı evlerde içeri girdiklerinde ağabeylerinin ayağa kalktığı, başköşeye oturtulan ve çeşitli dini sorulara muhatap kılınan kişiler olarak görüldüklerinden gençliklerini yaşayamadan olgunlaşmışlardı. Daha öğrenciyken camide, köy odalarında, bazı sosyal faaliyetlerde, köye gelen devlet görevlileriyle muhatap olmada köyün önde gelen insanı gibi ilgi ve itibar görüyorlardı (Öcal, 2008a; Karaman, 2009; Çetin, 2017).

Büyük bir dini boşluğun içinden gelen ve büyük bir hizmet aşkına ve ideale sahip olan ilk İmam Hatip nesli, İmam Hatip Okulu sıralarında program dışı takip ettikleri kurs ve derslerle kendilerini geliştirmişlerdir. Bazı meslek dersi hocalarının yetersiz olmalarından dolayı okul dışı zamanlarında temin edebildikleri kitaplardan dini ilimleri okumuşlardır. Yeni açılmış ve kısıtlı kaynaklarla eğitime başlamış, uzun süre din eğitiminin kesintisinden dolayı din eğitimcisi yetişmediği için öğretmen yetersizliği bulunan bir okulun bu gibi eksiklikleri onlar için aşılamayacak sorun değildi. Zaten onların işi de hocalarla uğraşmak değildi. Onlarda bulabildiklerini alacak, bulamadıklarını aramak için yollara düşecek, ilim aşkıyla çalışacaklardı (Karaman, 2009, C.1; 195) Nitekim okul dışında imkan ölçüsünde ulaşabildikleri hocalardan ders almışlar, bu öğrendiklerini de bazen sınıfta derslerde arkadaşlarına anlatma fırsatı bulabilmişlerdir. Kazancı, Hukuk-u İslamiyye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu ve Seyyid Bey'in Usul-ü Fıkıh gibi kitaplardan okuduğu Fıkıh Usulü derslerine hocasından daha hakim olması dolayısıyla sınıfta anlatarak hocasını şaşırttığını Hadis Usulü dersinde ise yine öğretmen ve ders notları yetersizliğinden dolayı dersin notlarını kendisi hazırladığını, öğrencilerin bu notlardan sorumlu tutulduğunu aktarır (Öcal,2008a, cilt 2)

Ahmet Gürtaş da kendisinden bir üst sınıfta olan ve kendini dini ilimlerde iyi yetiştirmiş olan Hayrettin Karaman'dan özel ders almıştır (Uzunpostalıcı, 2003).

İmam Hatip Okullarının açıldığı ilk dönemlerde talebelerin şapka giyme zorunluluğu vardı. Sokakta şapkalı gezer, karşılaştıkları idareci ya da hocalarına askeri usulde selam verirlerdi. Eğer dışarıda şapkasız görünmüşlerse veya şapkalı olduğu halde yönetici veya öğretmenlerine selam vermemişlerse bu durumda ceza alırlardı. Her okul türünün kendine ait şerit renginden öğrencilerin hangi okula mensup oldukları bilinirdi. İmam Hatip Okulu öğrencilerinin şapkalarındaki şerit beyaz renkliydi. Bazı sosyal baskılar karşısında bazı öğrenciler şapkasındaki beyaz şeridi başka renklerde şerit ile değiştirip caddelerde gezerken, bazıları o beyaz şeritli şapkayı bir iftihar meselesi olarak görüp başlarında taşımanın gururunu yaşıyorlardı. Bu şapkayı küfür alameti olarak gören ve bunu giyenlerin din adamı olamayacağını düşünen bir kısım insanların düşünce ve öğrencileri küçümseyici sözlerine karşılık, İmam Hatip Okulundaki bazı hocalar, halka bu okullarda yetişen öğrencilerin doğru ve yeterli din bilgisi aldıklarını gösterebilmek için öğrencilere cami kürsüsünde bu şapka ile vaaz vermelerini tavsiye etmekteydi (Öcal, 2008a).

Ağabey konumunda olanlar yaşça daha küçük olanlar üzerinde eğitici ve yönlendirici roller üstlenerek kılavuzluk etmiş, dini, ahlaki ve ilmi açıdan iyi bir örnek olmaya gayret göstermişlerdir. Ders çalışırken birbirlerine yardımcı olmuş, okul dışında birlikte çalışmışlardır. Talebeler tatillerde evlerine, memleketlerine döndüğü zaman çevreden saygınlık görmekte, diğer çocuklara örnek olma hususunda tutum ve davranışlarına dikkat etmekteydiler. Hayrettin Karaman'ın yaz tatillerinde Ahmet Lütfi Kazancı'ya Arapça dersi okuttuğunu, ayrıca Koçkuzu Hayrettin Karaman'ın kendileri üzerinde örnekliği, manevi etkisi ve irşadı olduğunu aktarmaktadır. Halis Ayhan'ın bu okula başlamasında; İmam Hatip Okulu 4. Sınıf talebesi iken köylerine gelerek verdiği vaazlar ve yaptığı sohbetleriyle tesir eden İbrahim Çelik'in ve yine aynı köyden bu okulda okumakta olan Turgut Çalışkan'ın etkili olduğunu bilmekteyiz (Öcal, 2008a; Çetin, 2017). Aynı şekilde Hüseyin Albayrak'ın İmam Hatip Okullarına yönelmesinde o sırada öğrenci olan Rıza Selimbaşoğlu etkili olmuştur (Çetin, 2017). Yine İmam Hatip Okullarının ikinci mezunlarından Hayrettin Karaman'ın öğrenciliği sırasında yaz tatilinde Çorum'da Kubbeli Camiinde Arapça dersi verdiği ve halkın İmam Hatipler

hakkındaki düşünceleri üzerinde etkili olduğunu da burada zikretmek gerekir (Öcal, 2008a).

1951 yılında açılan İmam Hatip Okullarının ilk öğrencileri 1957-1958 öğretim yılının sonunda mezun olmuşlardır. Ancak bu mezunların gidebileceği bir Yüksek Öğrenim Kurumu henüz bulunmadığı için bazıları imam-hatip, müezzin-kayyım, vaiz, müftü olarak hizmete başlarken bir kısmı askerlik vazifelerini yedek subay olarak yerine getirmek üzere orduya katılmış, az bir kısmı ise dışarıdan lise fark derslerini vererek lise diploması almışlar ve üniversitelerin çeşitli bölümlerine yerleşmişlerdir. Ancak bu camiadaki herkes mezunların önünün açılması ve yüksek tahsil hakkının sağlanması için ümit ve bekleyiş içindeydiler. İmam Hatip Okulu'ndan sonra yüksek tahsil imkanı sunan Yüksek İslam Enstitülerine giden öğrencilerin amacı iyi bir din tahsili alabilmek, öncelikle kendilerini ve güçleri yettiği ölçüde çevresindekileri aydınlatabilmektir. Mezun olduktan sonra ise öğretmen olup İmam Hatip okullarına geri dönmeyi amaçlayanlar olduğu gibi enstitüde asistan olarak kalıp hizmeti buradan devam ettirmek isteyenler de vardı. Kendi müesseselerine ve teşkilatlarına öncelikle kendileri sahip çıkarak yayılmasına ve gelişmesine öncülük etmişlerdir. Onlar İmam Hatip Okulundan mezun olduktan sonra açılan Yüksek İslam Enstitülerinin fikri yapısı hakkında endişe etmemişlerdir. Çünkü hocalarının çoğunun önceki hocaları arasından seçileceğini biliyorlar, kendilerinden de emindiler. İmam Hatip döneminde olduğu gibi yüksek tahsil yuvalarında da ortam ve yapı hocaların ve öğrencilerin gayretleriyle şekillenmiştir (Öcal,2008a).

Hem kafaları hem gönülleri yeniden imar ve inşa etme hayaliyle yola çıkmış, kendinden önceki nesilden devraldığı İslam bayrağı gururla taşıyarak, süreçte yaşanan birtakım menfi tavırlara rağmen yeniden dirilişin tarihi yazmışlardır. Böylece İmam Hatip nesli geleneğini devam ettirme noktasındaki çabalarıyla sahip olunan ilim mirasını geniş kitlelere yayma vazifesini yerine getirmişlerdir. Hem Milli Eğitim Bakanlığı hem de Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki vazifeleri ile ülkenin onarılması için gayret göstermişlerdir. Dönemin siyasi ve sosyal olayları bu nesli oluşturup şekillendirirken, bu nesil de dönemin kültürel, toplumsal, dini ve siyasi alanlarını değiştirip yönlendirmişlerdir. Ülkemizde birçok sahada farklı bir bakış açısı getirmiş ayrıca devlet-millet kaynaşmasında etkili olmuşlardır. Öcal' (1999)'a göre ülkemizde her alandaki din eğitimi ve öğretiminin ve din hizmetlerinin temelinde İmam Hatipler ve mezunları vardır. Öğrencilik yıllarından başlamak üzere hayatlarının her

döneminde bu hizmetleri hakkıyla yerine getirmenin gayreti içinde olmuşlardır. Öğrencilik yıllarında ders notu hazırlayan, diğer öğrencilere bildiklerini anlatan bu nesil; askerlik vazifelerini yerine getirirken dahi Cuma ve Bayram namazlarını kıldırmak, din dersleri ve Kur'an okutmak, cami yapımında öncülük etmek veya katkıda bulunmak gibi birçok hizmete imza atmış, meslek hayatlarında çok çeşitli sahalardaki görev ve hizmetleriyle dini hayatı ve dini ilimleri ihya edecek ve dinamizm kazandıracak çalışmalarda bulunmuşlardır. Emeklilik dönemlerinde dahi emekliliği hizmetten ayrılma olarak değil hizmete fırsat olarak görüp faal kişiliklerinin gereği olarak hizmetlerini sürdürmeye devam etmişlerdir.

Bu okullarda yetişenler bireysel ve toplumsal hayatlarında dini uygulayan, uygulanması için ortamlar ve koşullar talep eden, İslam'ın görünürlüğünü attıran bireylerdir (Öcal, 2008a; Altıkulaç, 2016). Müslüman halk din ve millet yolunda yeni bir hizmet nesli olarak ortaya çıkan bu nesilden çok şey beklemekteydi. Türk halkının İslami değerlere bağlılığını temsil etmekte olan nesil, beklentileri karşılama noktasında gayret göstermekte, Türkiye'yi bir İslam ülkesi olarak tutma yolunda çaba sarf etmekteydi. Halis Ayhan'ın Bursa Yüksek İslam Enstitüsü açılış konuşmasında kullandığı ifadeler bu neslin sorumluluklarının ne derece bilincinde olduğunu göstermektedir (Ayhan, 2000a:1-2):

“Değerlerimizin bize kazandırdığı; dünya görüşü, insanlara karşı sevgi, saygı, aile, komşu, devlet ve Allah'a karşı vazifelerimize bağlılık gibi üstün hayat telakkilerini yetiştirmekte olan nesillere kazandırmak zorundayız... Yüksek İslâm Enstitüsü mensup ve mezunlarından milletimiz böyle bir görev bekliyor. Her türlü menfaat çekişmesinden, taassup ve hurafelerden uzak, laubaliğe varmayan bir tolerans içinde ilim ve ciddiyetle milletine hizmeti en büyük hizmet telakki eden, dinimizi doğru anlayıp anlatan ve samimiyetle yaşayan münevverler olarak bu büyük millete hizmet etmenizi bekliyoruz.”

Aydın din adamı olmalarını bekleyen, bu şapkalı, kravatlı, çantalı, müzikli, sporlu çocuklardan acaba ne çıkacak, dinimize ne yapacaklar düşüncesiyle yaklaşan, hem dini hem dünyayı öğrenmiş İmam Hatip mezunu öğretmen, idareci, doktor, mühendis, subay olup ülkeye sahip çıkmalarını umut eden zıt bakış ve beklentiler arasında kendilerine yol çizmek, kimlik kazanmak ve hedef belirlemek zorunda bırakılan ilk İmam Hatip nesli, sorumluluğunun farkındaydı. Onlara düşen görev büyüktü ve çevrenin beklentileri fazlaydı. Bu baş döndürücü teknolojik gelişmeler ile birlikte ruhi

bunalımları da beraberinde getiren yirminci yüzyıl cahiliye hayatını; İslam'ı anlatmak, yaşamak ve yaşatmak suretiyle yeniden İslam'ın nuruna kavuşturacağına inanılan bu ilk İmam Hatip neslinden öncelikle bir ve beraber olmaları beklenmekteydi. Bu birliğin gerçekleşebilmesi için de bir kadro hareketi gerekmekteydi. Çünkü bu nesil büyük işler başarmalıydı (Aytekin, 1978). Bu beklenti ve umutlar ilk İmam Hatip neslinin hedef belirleyip yolunu çizmesinde etkili olmuştur. Tüm bu uğraş, mücadele ve beklentilerin sonunda İmam Hatipliler beklentilere ne kadar cevap verebilmiştir? Altıkulaç (2016)'a göre nitelikli din görevlisi yetiştirme açısından istenilen düzeyde olmasa bile ülkemizdeki önemli bir açığı kapatmıştır. Dikkate alınamayacak bir azınlık olarak mesleki yetersizlik ve pratikteki eksiklikleri olup bu noksanlıkları giderme gayretinde olanlar da mevcuttur. Ayrıca din görevlisi olmayıp bu okullardan aldıkları ilim ve irfan sayesinde toplumda başka mesleklerde iyi, dürüst, çalışkan karakterleriyle dikkat çeken azınlık da mevcuttur. Genel olarak bu nesil Müslüman Türk milletinin kimliğini korumasında ve ilim irfan düzeylerinin yükselmesinde ciddi bir sorumluluk üstlenmişlerdir (Altıkulaç, 2016). Bu okullardan mezun olan ilk neslin önemli bir kısmı kendi alanlarındaki mesleklere yönelmiş, ülkemizin birlik, beraberlik, gelişme ve kalkınma, ahlaki sorumluluk gibi alanlarında önemli roller üstlenmişlerdir. Çeşitli sebeplerle başka alanlarda vazife alanlar da diğer meslektaşları ile uyum içinde işlerini yürütmüşlerdir. Ülkeyi geriye götürme, medenileşmeye karşı çıkma gibi korkulara sahip olanların aksine, onların gayreti; maddeye tapan ve ahlaki ve manevi krizin içinde bulunan dünyada, din, düşünce ve vicdan hürriyeti, insan hakları, ahlaki olgunluk gibi yaşantılarında örnek bir insan hayatı projesi sunma üzerindedir (Karaman, 2017).

Hamasi söylemlerden uzak duran, din eğitim ve öğretimini kapsayan her sahadaki problemlerin çözümü ve dini hayatın normal seyrinde yürümesi için çözüm arayışı içinde bulunun ilk İmam Hatip nesli, fanatik taraftarlıktan uzak durarak akliselikle hareket etmektedirler. Dindarlık-Laiklik odaklı kısır döngüye dahil olmadan, günlük politika tartışmalarına alet olamadan ve cemaat ve grupların üstünde kalarak her eylemlerinde devlet-millet ikilemi yerine devlet-millet birlikteliğini ortaya koymanın yollarını aramışlardır. Ülkedeki din eğitimi ve din hizmetleri sorunlarının çözümsüzleştiği dönemlerde, sorunları farklı arayışlarla meşru zeminde, birtakım dini grup ve cemaatlerin peşinden gitmeden, günlük politikalara uymadan, çağdaş bir üslupla ele almışlardır. Köylerden, kasabalardan, Anadolu'nun bağrından çıkıp çeşitli

zorlukların üstesinden gelerek yükselen bu nesil, Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki dini, manevi ve kültürel bağı birleştirip sağlamlaştırarak tarihsel devamlılığı yeniden sağlayan, bu bakımdan geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi üstlenen kuşak olarak görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye Diyanet Vakfı'nın yurt içi ve yurt dışında yürüttüğü bilimsel, sosyal ve kültürel faaliyetler veya İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Ansiklopedisi gibi çalışmalar bu bakış açısının ürünüdür (Çetin, 2017).

Yunus Vehbi Yavuz'un Bursa YİE Fıkıh Asistanı olduğu sırada kaleme aldığı bir makalesinde İmam Hatip neslinin sahip olması gereken özellikleri sıralamıştır. Birinci amacın İslam'ın yaşatılması ve bu yolla tüm dünyaya tanıtılması olması gerektiği, İslami ilimlerin ihyası için en önemli malzemenin Arapça olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle Arapça çok iyi öğrenilmeli ve tercüme kabiliyeti geliştirilmesi gerektiği ve ilim için ilim değil, Allah yolunda hizmet için prensibinin benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yavuz'a göre öğrenilenlerle amel edilmeli ve toplumun eğitimi Allah rızası gözetilerek yapılmalıdır. Bütün İslam ilimleri, özellikle de Fıkıh ilmi yeniden ele alınmalı, incelenmeli ve detaylı bir şekilde araştırmaya tabi tutulmalıdır. İlim ve irfanın yaygınlaştırılması ve cehalet ve taassubun yok edilmesi için mücadele verilmelidir. En büyük ve yegâne rehber Hz. Peygamber olmalı, kişilere değil prensiplere bağlı kalınmalıdır. İlmi meselelerin tartışılması halk arasında ya da yayın organları ile değil İslami münazara usulleri çerçevesinde ilgili âlimlerin bir araya geldiği meclislerde tartışılmalıdır. En büyük düşünce ve meşguliyeti ilim ve irşat mesleği ile ilgili çalışmalar teşkil etmeli, yaz tatillerinde ve mesleki çalışmalardan arta kalan vakitlerde çevredeki gençleri eğitmek, onlara Kur'an ve dini bilgileri öğretmek gibi faaliyetlerle boş vakit bırakılmamalıdır. Her konuda öncelikle İslami kaynaklar araştırılmalı, diğer kaynaklar buradan edinilen bilgiler ışığında mütalaa edilmelidir (Yavuz, 1979).

2.4. İlk İmam Hatip Nesli Üzerinde İz Bırakan Hocalar

İlk İmam Hatip öğrencileri anlatılacaksa hakkı teslim edebilmek maksadıyla geçmiş ile gelecek arasında köprü vazifesi gören ve bu kuşağın filizlenip çiçek açmasına vesile olan hocalarından da bahsetmek gerekmektedir. Zira İmam Hatiplilerin Türkiye'nin manevi dönüşümündeki başarılarını araştırırken onları besleyen ve yetiştiren hocalarıyla karşılaşmamak mümkün değildir. Bu neslin hocalarından büyük

çoğunluğu dini hassasiyetleriyle, kişilik ve karakterleriyle ilk İmam Hatip kuşağına örnek olmuş, dini ve ilmi konularda bilinçlendirmişlerdir. Öğrenciler bu hocalardan hem okul içinde, hem de okul dışı sohbet, konferans ve konuşmalarda her birinin farklı yönlerinden istifade etmesini bilmişlerdir. Bu çok sevilen ve örnek alınan hocalar ciddiyet ve vakarlarıyla öğrenciler üzerinde etkili olmuş, öğrencilerin bireysel ve kolektif başarılarının altına imza atmışlardır. Onların bu okullar ve öğrenciler adına aldıkları inisiyatif ve gösterdikleri çabalar ülkemize çok farklı sahalarda çok değerli şahsiyetler kazandırmıştır. Peygamberimizden beri intikal eden İslam dininin birikimlerini bir sonraki nesle aktarabilmek ve ilim nurunu söndürmemek için gösterdikleri cesaret ve fedakarlık örneği ile yeni bir örnek nesil yetiştirmişlerdir. İlk İmam Hatip neslinin akıl ve gönüllerine hitap ederek onları besleyen ve kutsal davalarının manevi iklimini hazırlayan ilim ve irfan ehli hocalar burada kısaca sunulacak olanlardan ibaret değildir. Ancak bu neslin motivasyon kaynaklarını nereden aldıkları konusunda okuyuculara bir fikir oluşturması açısından ilk İmam Hatip neslinin yetişmesinde etkili olan bazı hocalara yer verilmesi gerekli görülmüştür. Olumlu etkiler bırakan hocalarla birlikte öğrenciler üzerinde olumsuz izler bırakan hocalara da bu başlık altında kısaca değinmek uygun görülmüştür.

İmam Hatip Okulları ilk açıldıkları dönemde meslek derslerine giren hocaları arasında muallim kökenli az çok dini bilgilere sahip olanları, medrese kökenli ve Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olanlar vardı. Müftü, vaiz, imam, ilkokul öğretmeni olarak görev yapanlar ve kendi özel gayretleriyle dini tahsil yapmış olanları da mevcuttu. Yeni açılan bir okul olduğu için öğretmen kadrosu çok yetersiz ve öğretmenler de derleme toplama idi. Osmanlı yadigarı ilim irfan sahibi kıymetli hocaların yanında bazı öğrenciler kadar bilgisi olmayan veya bilgisi olduğu halde öğretim yöntemlerine vakıf olmayan öğretmenler de vardı (Kara, 2013:385). İmam Hatip Okullarının ilk senelerinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi mezunlarını yeni vermeye başlamıştı. Bu nedenle dışarıdan gelen hocaların sayısı fazlaydı. Sonraki yıllarda İlahiyat Fakültesi mezunu hocalar arttıkça dışarıdan gelen meslek dersi öğretmenlerinin sayısı da azaldı. Çeşitli kaynaklardan gelen kültür dersi hocaları ise diğer lise ve ortaokullardan geliyor, genellikle İmam Hatiplere kuşkulu bir şekilde ve peşin hükümle yaklaşıyor, öğrencilerle vakit geçirip okulu tanıdıktan sonra onlardaki vatan, millet, devlet sevgisini görerek bu hükümlerden kurtuluyorlardı. Bu

öğretmenlerden bazıları İmam Hatip öğrencilerinin ahlaki olgunluk, disiplin ve çalışkanlıklarını takdir ederek kendi okullarına ve çevrelerine anlatıyorlardı (Mert, 2014). Ancak hocalar arasında öğrencileri okuldan soğutmaya çalışan, küçümseyici ve alaycı ifadeleriyle onur kırıcı şekilde davranan hocaların olduğu da söyleyebiliriz. Örneğin modern din adamı olabilmeleri için telkinlerde bulunarak “Artık siz melek, şeytan gibi şeylerden bahsetmeyecek, ilim ne diyorsa siz de onu söyleyeceksiniz. Ben bugüne kadar omuzlarımda oturan bir melek görmedim. İçinizde gören var mı?” gibi konuşmalarla öğrencileri öfkeliendiren hocalar mevcuttu (Öcal, 2008a, cilt 2: 32). Ancak bu can sıkıcı davranışlar öğrenciyi okuldan soğutmaz bilakis kendilerine çizdikleri yolda daha kararlı yürümelerine yardım ederdi. Yozgat İmam Hatip Okulu kültür dersi öğretmenleri diğer okullardan gelen öğretmenlerden, eksik kalanlar ise ilkokul öğretmenlerinden oluşmaktaydı. Bu öğretmenlerin pek çoğu pedagojik formasyona sahip olmayan kimselerdi. Ali Şakir Ergin bu okuldaki kültür dersi öğretmenleri için şu ifadeleri kullanmıştır (Öcal, 2008a, cilt 2: 179):

“Tamamen tecrübesiz ve kısmen de yeteneksizliklerine ilave olarak pedagojik formasyon da almamış kişilerle, sosyal ve medeni gelişmelerden habersiz, okumadığı okulda öğretmenlik yapmanın verdiği şaşkınlık içinde bulunan bir kısım insanların öğretim kadrosu içinde bulunması, İmam Hatip Okulu’nun en büyük talihsizliği idi.”

Hayrettin Karaman Konya İmam Hatip Okulu’nun meslek derslerine giren öğretmenlerini ilim kökenleri bakımından medrese mezunu olanlar, El-Ezher’de okumuş olanlar, Darülfünun İlahiyat Fakültesi mezunları, Arap ülkelerine giderek orada okumuş olanlar, özel olarak okuyup kendilerini yetiştirmiş olanlar, İmam Hatiplerin ilk yıllarında mezun vermedikleri için 1953 yılından sonra gelmeye başlayan Ankara İlahiyat Fakültesi mezunları olarak gruplandırır. Ona göre bu hocalar bilgi ve ehliyet bakımından ve İslami zihniyet bakımından oldukça farklıydılar. Örneğin Arap ülkelerinde eğitim görenler eğer Türkiye’deki okullarda yeterli eğitim görmemişlerse okul usulü ve disiplini konusunda bilgi ve tecrübe olarak eksik bulunmaktaydılar. Medrese çıkışlı olanlar yeni öğretim yöntemlerini bilmemekte, medresede gördükleri gibi ders okutmaktaydılar (2009, cilt 1: 191-192). Kayseri İmam Hatip Okulu’nda öğrenim görmüş olan Ayhan, hocaların çoğunun medrese geleneğinden geldikleri için öğrencileri çok sevmelerine rağmen bir türlü sağlıklı talebe hoca ilişkisi kurulamadığını

belirtir. Öğrenci bir soru soracak olsa “terbiyesizlik yapma, otur yerine” gibi ifadelerle öğrencileri kınayan, bazen de argo kelimeler kullanan hocalar bulunduğunu ifade etmektedir. İlk yıllarda İlahiyat mezunu hocalar henüz okullarda görünmemektedir. Daha önce eğitim öğretim faaliyetlerinin içinde bulunmuş olup ara vermiş olanlar ve yeniden öğrenerek okutan hocalar olduğu gibi, okumayı hiç terk etmediği için bilgili, tecrübeli ve ehliyetli hocalar da meslek derslerine girmekteydi. Ankara İlahiyat Fakültesinden mezun olanların genel olarak Arapça bilmeyen, Kur’an okumaları zayıf, bilgilerinin ise hazmedilmemiş olduğunu aktarır (Ayhan, 2020). Bunların dışında gayretli ve iyi niyetli hocalar da vardı. Koçkuzu ise Konya İmam Hatip Okulu meslek dersi hocalarının yaşlı olmalarına karşın mesleki bilgi bakımından güçlü insanlar olduklarını aktarır (Öcal, 2008a, cilt 2: 130). İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü’ndeki ilk dönemin hocaları da farklı kurumlarda yetişmiş, ilmi yeterlilik, İslam anlayışı ve dünya görüşleri birbirinden farklı olan hocalardı. Bir kısmı İstanbul İmam Hatip Okulu’ndan hocalardı. Bu okul için yetiştirilmiş kimseler değildi. Ancak öğrencilerin ufkunu açma, onlara yol gösterme, örnek olma bakımından katkıları olan ve iyi yetişebilmeleri için fedakarlıklarda bulunan şahsiyetlerdi. İmam Hatip okullarının ilk müdürleri de genelde meslekten olmayan, resim öğretmeni, müzik öğretmeni gibi farklı branştan olan hocalardı (Bedir, 2012). Dönemin şartları içinde İmam Hatip Okulları gibi Yüksek İslam Enstitülerinin hocaları da tek tip değildi. Dine bakış ve İslam anlayışı bakımından olduğu kadar tahsil kökenleri bakımından da farklılıklar bulunmaktaydı. Medrese, Darülfünun ve diğer Osmanlı eğitim kurumlarında öğrenim görmüş olanların yanında, Ankara İlahiyat Fakültesi, İlahiyat dışında kalan diğer Cumhuriyet dönemi üniversiteleri, El-Ezher Üniversitesi, Fas-Karaviyyin (Fas’ta bir üniversite) ve Batı ülkelerinin çeşitli üniversitelerinden mezun olmuş hocalar da bulunmaktaydı (Karaman, 2009, cilt 1).

İmam Hatip Okulları denince ilk akla gelen öncü şahsiyet şüphesiz, 1948 yılında İstanbul’da açılmış olan İmam ve Hatip Yetiştirme Kursunda idarecilik, 1951 yılında yine İstanbul’da açılan İmam Hatip Okulunda müdürlük görevi ifa eden ve Celal Hoca olarak bilinen Mahmut Celalettin Ökten’dir. Onun İmam Hatip Okullarının açılıp şekillenmesinde, programların hazırlanmasında rolü büyüktür. Bir dava adamı olan Celal Hoca’nın İmam Hatip okullarına yaptığı hizmetler göz önünde bulundurulduğunda onun bu okullar için ayrı bir yeri vardır. İmam Hatile ilk

açıldığında Kur'an-ı Kerim'in aslından okutmak yerine Latin harfleri ile okunmasına karar verilmiştir. Öcal (2015a)'ın tespitlerine göre bu şartın konulmasının iki sebebi olmalıdır. Birincisi; Cumhuriyet yönetiminin Arap alfabesi ile yazılmış her türlü kitap ve yayına karşı bu yayınların toplatılıp yakılarak yok edilecek derecedeki menfi tutumunun bir yansıması ve bu zihniyetinin bu yıllarda bile devam ediyor olmasıdır. İkinci sebebi ise; 1949 yılında açılmış olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin programına dört yıl boyunca Kur'an-ı Kerim dersinin dahil edilmemesi ve ilk mezunlarının Arapça harflerle Kur'an okumayı öğrenmeden mezun olup İmam Hatip Okullarında meslek derslerine girecek olmasıdır. Kur'an-ı Kerim dersinin kendine İlahiyat programda yer bulması 1953 yılını bulmuştur. Bu açıklamadan sonra, İmam Hatip Okullarında Kur'an'ın Latin harfleriyle okutulmasının yanında Arapça aslından da okutulması yönünde karar alınmasında Celalettin Ökten'in ikna çabaları sonuç vermiş ve Arap harfleriyle okunmaya başlanmıştır. Yine bu okullarda Arapça dersinin okutulmasının altında da Celalettin Ökten'in gayretleri yatar. Öğrencilerine zaman zaman anlattığı bir başka mücadelesi ise Arapça öğretim yapan bir kolej modelini İmam Hatip Okullarında uygulamayı düşünmesi, ancak Talim ve Terbiye Dairesi nezdindeki girişimleri ve konuyu Danıştay'a taşınması gibi uğraşları sonucunda talebi reddedilmiştir (Altıkulaç, 2016).

İmam Hatip Okullarına ümit bağlamış, elindeki imkanları ve itibarını bu okullar için kullanmış, hem mahrumiyet döneminin hem de İmam Hatip döneminin aktif kahramanlarından biri olan Hacıveyiszade Mustafa Efendi (Mustafa Sabri Kurucu)'nin de burada zikredilmesi yerinde olacaktır. Medaris-i İlmiye Nizamnamesi gereğince açılan Islah-ı Medaris-i İslamiye'de hocalık yapmış, sonrasında yürüttüğü imamlık ve vaizlik vazifelerinin yanı sıra eğitim öğretim faaliyetlerine de devam ederek çok sayıda insan yetiştiren Hacıveyiszade Mustafa Efendi'nin asıl özelliği muallimliği idi (Mert, 2014). Ancak bu okulların ilk yıllarında inşa edilen binalar ve yapılan harcamaların kaynağı ya onun emeği ile veya onun hatırına bağışlanan yardımlarla sağlanmıştır. Bu bakımdan Konya İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüsünün banisi olarak görülmektedir. Derslerinde ise dersin dışına çıkmaz dersi ne ise onu yapar, nasihat edici kalıplar kullanmaz, siyasetle ilgili hiç konuşmazdı. Yakın tarih, ünlü kişiler, yönetimdeki parti veya diğerleri hakkında söz ettiğine öğrenciler şahit olmamıştır (Öcal, 2008a).

İmam Hatip Okulları ilk açıldığında programlarının hazırlanmasındaki katkıları ve İstanbul İmam Hatip Okulunda felsefe, mantık, psikoloji, din psikolojisi ve dinler tarihi gibi dersleri okuttuğu sıralarda öğrenciler üzerindeki olumlu etkisi dolayısıyla Nurettin Topçu da zikredilmeye değerdir. Bu görevi ibadet telakki etmesindendir ki İmam Hatip Okuluna ücretli statüsünde gelmesine rağmen ücret talep etmemekteydi. Özel hayatında zahit ve sufi, fıkri açıdan belli prensipler çerçevesinde serbest düşünceli olan Topçu, değişik fikirleri, mütebessim siması, güzel konuşması, samimiyet ve ihlası ile öğrenciler üzerinde etkili olmuştur (Öcal, 2008a).

Konya İmam Hatip Okulu'nun ilk müdürü, 70 yaşına gelmiş olmasına rağmen önüne çıkan her engeli aşarak imkansızlıklar içinde ilk yılında okula 280 öğrenciyi kaydettirip bunları 6 dersliğe yerleştirmeyi başaran Ali Rıza Efendi (Uğurlu) idi. Ali Rıza Efendi her sorun için çıkış yolu bulmasını bilmiş, yaşı geçmiş çocukların yaşını küçülterek, askerlik celbi çıkmış olanlara tecil alarak, fakir öğrencilere barınma imkanı ve maddi destek sağlayarak, evlenmiş olan gençlerin durumlarını görmezden gelerek onları okula kaydettirmiştir. İstanbul İmam Hatip Okulu'nun ilk müdürü Celalettin Ökten de benzer uğraşlar içindeydi. O bir taraftan açılacak olan okul için müsait bir yer gösterilmediği için boş uygun bir bina arıyor bir taraftan da müracaatın yoğun olması dolayısıyla geç vakitlere kadar süren kayıt işlemlerine devam ediyordu. Kayıt için gelenleri geri göndermek istemiyor, yaşı daha büyük ve hafız olanlara öncelik vermeye çalışıyordu (Mert, 2014).

Adana İmam Hatip Okulu müdürü Hulusi Özkul'un pazartesi sabahları bayrak töreninde öğrencileri etkileyen konuşmaları ve onlara hitaben *"Biz çamurlara batalım, sizler omuzlarımıza basarak yükselin."* sözleri bu kıymetli hocaların bu okulların lüzumuna ne derece inandıklarını göstermektedir (Öcal,2008a, cilt 2: 414). Çünkü bu şahsiyetler, İslam'ın geleceğini şekillendirecek bir gençlik inşa edildiğinin farkındaydılar. Hem İmam Hatip Okulunda öğretmenlik yapan hem de Yüksek İslam Enstitüsü'nde İlm-i Kelam ve Fıkıh Usulü derslerindeki takrirlerinden ve sorulan fıkhi sorulara verdiği cevaplardan öğrencilerin istifası ettiği ve Diyanet İşleri Başkanlığına kadar derslerine giren Ömer Nasuhi Bilmen de bu ilim talebelerinin yetişmesinde emeği geçen bir hoca olarak zikredilebilir. Öğrencilerin nazarında ilme değer veren, prensiplerine bağlı, mütevazı bir zattı. Namaza önem verip sık sık namazın farzlarına tam riayet ederek kılınmasını öğrencilerine tavsiye ederdi. İbret almak, dünyaya

aldanmamak, ölümü unutmamak için sık sık kabir ziyaretlerinde bulunması da yine öğrenciler üzerinde etki eden davranışlarından. İmam Hatip ve Yüksek İslam talebeleri hem sınıfta derslerinde hem de okul dışı sohbetlerinde hocanın ilmi ve örnekliğinden istifade etmişlerdir. (Karaman, 2009, cilt 1: 316).

Tatlı sohbetleri ve heyecanlı konuşmasıyla gönüllere işleyen, öğrencilerin yönünü belirlemelerinde adeta bir pusula gibi gördükleri şahsiyetlerden biri olan Mahir İz, çok çalışmaları, çok okumaları gerektiği yönündeki sözleriyle öğrenciler üzerinde etkili olduğu aktarılır (Altıkulaç, 2016). İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitülerinin manevi şahsiyetinin oluşması ve korunmasında Mahir İz hocanın payı büyüktür. İlk İmam Hatip neslinden bazı öğrencilerin kendilerine yol çizmek ve misyon oluşturmak için İmam Hatip öğrenciliği sırasında başlayan ve daha sonrasında gelişerek Yüksek İslam ve mesleğe atılma dönemlerinde birtakım faaliyetlere kaynaklık eden “nesil hizmeti” yürütülürken, öğrencilerin kendilerine yakın hissettiği ve bu neslin misyonu olarak kabul edilen hizmet fikri konusunda açıldıkları ve hayat tecrübelerinden istifade ettikleri birkaç hocadan biridir. Öğrenciler gerektiği takdirde evine gidip problemleri beraber konuşmuş, çözüm yolları üzerinde müzakerelerde bulunmuşlardır. Faydalı ilmi eserler üretilmesi konusunda öğrencileri teşvik etmiştir (Karaman, 2009, cilt 1: 332).

Ezher Üniversitesi Fıkıh bölümü mezunu olan ve Arapça derslerine giren Ahmet Davudoğlu dersine hakim, sorulara cevap vermekten bıkmayan, kendine ayrılan ders süresini ziyan etmemeyi prensip haline getirmiş, dersin boş geçirilmesine fırsat vermeyen ilmine ve ihlasına güvenilen hocalardan biriydi. Dersleri heyecanlı ve dolu dolu geçerdi (Öcal, 2008a, cilt 3). Ahmet Davudoğlu öğrencilere hayatı, Bulgaristan ve Mısır Hatıraları ve mücadelesi ile ilgili yaptığı konuşmalarla tesir etmiştir (Karaman, 2009, cilt 1: 374).

İstanbul’da Türk Dili ve Edebiyatı dersine giren Nihat Sami Banarlı, öğrencilerin bilimsel çalışma usulü, üslup ve dünya görüşü bakımında etkilendiği ve ders anlatma tarzı, güzel konuşması, lisan ve edebiyat anlayışından istifade ettikleri hocalardan biridir. Öğrencilere ödev vererek küçük çaplı araştırma yapmaya alıştırmaya çalışan Banarlı öğrencilerin mezuniyet sonrasında da iletişimlerini sürdürdükleri, gerekli görülen konularda istişare ettikleri hocalarındandır. İlmi metodu, konuşması, kültürü, giyim kuşamı, ciddiyet ve samimiyetiyle öğrencilerin feyiz aldığı Banarlı, araştırma

teknikleri konusunda öğrencilerin istifade ettiği değerli bir hocadır (Karaman, 2009, cilt 1: 369).

Gerek derslerinden gerek sohbetlerinden gerekse basılı eserlerinden istifade edilen hocalardan biri de büyük İslam İlahiyatçısı Prof. Dr. M. Tayyip Okiç'tir. Konya Yüksek İslam Enstitüsü'ndeiken ilk İmam hatiplilerden Halis Ayhan Tayyip Okiç'ten en çok etkilendiği, hürmet duyduğu, çeşitli konulardaki görüşlerinden en çok yararlandığı hoca olarak bahseder. Kız çocuklarının da İmam Hatiplerde ve İlahiyattaki önemi ve vazgeçilmezliği konusunda Okiç hocanın dini bilgileri ve sosyal tecrübelerinden etkilenmiş ve bu etki ile 1967-1968 öğretim yılında Çorum İmam Hatip Okulu müdürlüğü sırasında ilk defa yaklaşık 100 kız öğrencinin kaydını yaparak onların din eğitiminden mahrum kalmasına rıza göstermemiştir (Öcal, 2008a, cilt 2: 489). Karaman' (2009)'a göre özellikle Milli Eğitim ve Diyanet bünyesinde; araştırma, ilim, dikkat, hassasiyet, olgunluk ve İslam'a bağlılık anlamında ondan önemli izler taşıyan binlerce İlahiyatçı yetiştirmiştir.

Halkın sevinç gözyaşları ve hayran bakışları arasında öğrencileri topluca düzenli gruplar halinde cuma namazına götüren hocalar (Öcal, 2008a cilt 2: 32), sınav esnasında öğrencilere olan güveninden dolayı soruları sorup “Siz İmam Hatip öğrencilerisiniz, kopya çekmezsiniz” diyerek dışarı çıkan, öğrencilerin ise hiçbir zaman bu iyi niyeti istismar etmedikleri hocalar (Öcal,2008a, cilt 2:416), öğrencileri psikoloji ilminin gerekliliğine inandırıp, psikoloji bilmeyen bir din adamının ne kadar din bilgisine sahip olursa olsun mutlaka bu ilme muhtaç olduğunu fark etmelerine yardımcı olan, mesleki tatbikat için önce öğrencileri okulda mikrofonu çıkararak yetiştiren ardından camilere dağıtarak vaaz ettiren evine davet eden çay, yemek ikram edenler, ve daha niceleri. Bu hocalar İslam dininin kalplere hapsedilmek, toplumsal hayattan uzaklaştırılmak ve Müslüman halkın cahil bırakılmak istendiği dönemde ilim ve irfan ordusu yetiştirmişlerdir. Onların sayesinde kişiliği gelişmiş, kimliği oturmuş, bilinçlenmiş çok değerli öğrenciler yetişmiş ve her biri çeşitli saha ve kademelerde görevler ifa ederek devlete ve millete hizmet etmişler ve etmektedirler (Öcal, 2008a).

İlk İmam Hatiplerin idealist nesli hocalarından faydalanmasını bilmiş, saygı ve hürmetle onların yolundan gitmeyi arzulamışlardır. Onlara göre binlerce zatın şahsen veya eserleri ile onlara etki etmesinden dolayı bu neslin hocalarının sayısını tespit

etmek mümkün değildir. Bu nedenle bu nesil kendinden önceki imanından, nurundan ve irfanından çok şey aldıkları hocaların tamamını, bizzat ders almış olsun veya olmasınlar, hoca olarak kabul etmiştir. Onlara karşı hürmet ve minnet dolu olmuşlar (Kahraman, 1977). Peygamber emaneti olan din ve ilim mirasını kendinden sonraki nesle aktararak ilim nurunun sönmesine müsaade etmemek için maruz kaldıkları baskılara rağmen ellerinden geleni yaparak ve türlü zorluklara katlanarak emaneti bir sonraki nesle devretmeyi başarmışlardır. Bunun için bir taraftan talebe yetiştirirken diğer taraftan da ilim müesseselerinin kurulmasına öncülük ederek bir nesli yetiştirmişlerdir. Bu hocalar sayesinde kopmadan yeni nesle bağlanan ilim zinciri, İmam Hatip Okullarında yetişen şuurlu nesil ile devam etmiş, nöbeti devralan ancak her yerde üvey evlat muamelesi gören bu nesil ise dine ve ilme hizmeti en büyük vazife olarak telakki etmiştir (Yavuz, 1977: 8-15).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLK İMAM HATİP NESLİNİN DİN EĞİTİMİNE YAKLAŞIMI VE ÖNCÜ HİZMETLERİ

3.1. İlk İmam Hatip Neslinin Din Eğitime Yaklaşımı

Tek parti döneminin tanıklarından olan ve 1951 yılında açılan İmam Hatip okullarında yetişen ilk nesil, içinde bulundukları dönemde dini hayat ve din eğitimi adına yaşanan zorluk ve sıkıntıları bizzat müşahade etmiş, uzun yıllar halkın kendi dininden ve değerlerinden uzaklaştırılmak istendiği yıllara tanıklık etmişlerdir. Örneğin; ilk İmam Hatip neslinden Hayrettin Karaman 5 yıllık ilkokul hayatında Allah'tan, peygamberden ve dinden müspet olarak kurulmuş tek bir cümle duymadığını ifade etmektedir (Karaman, 2019). Bu dönemde doğmuş ve bu şartlar altında yetişmiş olan ilk İmam Hatip nesli, din eğitiminin amacı, mahiyeti, önemi ve gerekliliği, nasıl verilmesi gerektiği, Kur'an öğretimi, kızların din eğitimi faaliyetlerine katılımı vb. konulardaki görüşlerini çeşitli yollarla belirtmişlerdir.

İlk İmam Hatip neslinden birçok ismin kaleme aldıkları yazılarda, din eğitimi ve öğretiminin önemi ve gerekliliğine ve Din Derslerine dair görüşlerine rastlamaktayız. Mert (1981: 43), dinin sosyal bir realite ve din eğitiminin de sosyal bir ihtiyaç olduğunu, bu nedenle bu ihtiyacın açık ve resmi yollarla karşılanması gerektiğini belirtmektedir. Ayhan (2000b:26), dinin Türkiye'nin kültürel değerlerindeki yerinin vazgeçilmez olduğundan yola çıkarak Din Derslerinin zorunlu oluşunun tartışma konusu olmaktan çıkarılması gerektiğini ifade etmektedir. Karaman (2017:316) ise dini ve din derslerini bir kültür ögesi olarak görmekte ve din derslerinin birlik ve beraberliğe olan katkısına vurgu yapmaktadır. Ona göre ülkemizin nüfusunun yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bir kültür unsuru olarak milli birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi için İslam dininin bilgisini verecek olan bir din dersinin en az ortaöğretim kademesinin son sınıfına kadar bütün öğrencilere okutulması gerekmektedir. Bu ders ile benimsetmeye dayalı olan din eğitimi değil yalnızca bilgilendirme amacı taşıyan din öğretimi yapılmaktadır. Bu dersin okul programlarında bulunmasının halkın çoğunluğunun talebi göz önünde

bulundurulduğunda demokrasiye uygun olduğunu düşünmektedir. Ayrıca Karaman bu derslerin dinin kültür ve bilgisinin öğretilmesinde dine davet etmek, dini benimsetmeye çalışmak veya dayatmak gibi bir yaklaşım söz konusu olmadığından laiklik ilkesine de aykırı bir uygulama olmadığı kanaatindedir.

Turgut (1978: 25-27) din ilimleri ve ilmihal bilgilerinin her Müslüman tarafından öğrenilmesi gerektiğini, İslam dininde ilim ve dine derinleşme için teşvikler bulunduğunu ve dini ilimlerin bir grup tarafından öğretiminin yapılması ise İslam dinine göre farz-ı kifaye olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Müslüman toplumlarda dini ve dini ilimleri bilecek ve bunun öğretimini yapacak bir grubun yetişmesi şarttır (Turgut, 1978). Ahmet Gürtaş (1981: 123) din derslerinin zorunluluğuna ilişkin görüşlerini 1. Din Eğitimi Semineri'nde açıklamıştır. Onun ifadelerine göre Din Bilgisi dersi okul öncesi eğitimden itibaren ele alınıp temel eğitim ve orta öğretimin bütün sınıf düzeylerinde zorunlu dersler arasında okutulması gerekir. Altıkulaç (2016) ise din eğitiminin bireye, topluma, devlete ve dine olan faydaları açısından yaklaşmaktadır. Onun ifadelerine göre dindar bir nesil yetişmesi ve gençlerimizin ve insanımızın doğru yolu bulabilmesi, haram ile helali ayırabilmesi için din eğitiminin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre din eğitimi olmaksızın toplumda vatan ve millet sevgisi geliştirilmesi, bayrağımız görüldüğünde heyecan duyulması, dinin ve vatanın korunması gerektiğinde ölürse şehit, kalırsa gazi olacağının bilinmesi, insan sevgisi, çevre bilincinin geliştirilebilmesi, aile birliği ve sadakatin kıymetinin kavranabilmesi mümkün değildir. Yeterli din eğitimi ve öğretimi ile ideal insan ve örnek Müslüman olunabilir. İslam Medeniyeti Mecmuasında da yetişecek olan yeni nesillerin dinine sadık kalabilmesi ve ahlak buhranından kurtulabilmesi için okullarda Din Derslerinin okutulmasının zorunlu olduğu savunulmaktadır (Güldiken, 1968: 23-24).

İlk İmam Hatip nesli din, eğitim ve din eğitiminin amaç ve hedefleri konusunda da çeşitli görüşler belirtmişlerdir. Müslümanın toplumsal sorumluluklarından birinin yetişmekte olan nesilleri eğitim yoluyla İslami değer ve pratikler içinde sosyalleştirmek olduğunu belirten Karaman (2017: 316)'a göre din eğitiminin amacı kişiye dinin pratiklerini hayatına uygulanan nesiller yetiştirmek olmalıdır. Parladır (1995: 79-102) ise konuyu hedefler çerçevesinde ele almaktadır. Ona göre insanı eğitmeye yönelik her faaliyetin hedefi iyi insan oluşturmaktır. Eğitim ise bir kabiliyetleri şekillendirme sürecidir. Parladır dinin hedefinin insanın kabiliyetlerini olumlu yönde geliştirerek

mükemmel karakter yapısını gerçekleştirmeye çalışmak ve insanı nitelikli hale getirmek olduğunu tespit etmiştir. Onun tespitlerine göre İslam dininin en genel hedefi ise üstün ahlaki niteliklerin geliştirilmesidir. Dini bilgilerin bu kabiliyetlerin normal ve dengeli açılımını sağladığını ifade etmektedir. Bu bakımdan İslam'da eğitimin hedeflerini insanın bilme ve düşünme istek ve kabiliyetinin geliştirilmesini ifade eden zihni hedefler, kişinin sosyal ve üstün istek ve duygularının geliştirilmesini ifade eden hissi hedefler ve pratik hayata yönelik psiko-motor hedefler olarak belirlemiştir.

Ayhan (1986: 25-33)'a göre eğitimden beklenen şey yetişmekte olan yeni nesle kendi imkan ve kabiliyetlerini kullanmasını öğretmek toplumda arzu ettiği yere ulaşabilmesi ve geldiği bu yeri severek topluma katılmasını sağlamaktır. Eğitimin toplumsal boyutunu ön plana çıkaran Ayhan, sosyal bütünlüğün gelişmesinde din eğitiminin önemi büyük olduğunu, gençlerin din eğitimi ile ruh sağlığını koruyarak topluma katılabilmeyi öğrendiğini ifade etmektedir. Ayrıca din eğitimi ve öğretimi ile yetişmekte olan nesillere sosyal değişimler ve gelişmeler karşısında ruhi bunalımlara ve çelişkilere düşmeden toplumla uyumlu bir şekilde yaşamanın ve meşru yolları kullanarak ulaşabileceği en yüksek noktaya ulaşabilmesinin yollarının öğretildiğini savunmaktadır. Ayrıca Aynan (2000b:26) din eğitimi ve öğretiminin temel amacının bireylerin ruh sağlığını koruyup geliştirmek, milli birlik ve bütünlüğü güçlendirmek olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Din Bilgisi dersinin amacı ise bireyin ve toplumun din konusundaki ihtiyaçlarına, sorularına, beklentilerine doğru ve yeterli cevaplar vermektir. Bu derslerde hurafelerden, batıl inançlardan, taassuptan uzak bir din anlayışı kazandırmak amaçlanmalıdır. Bunun yanı sıra Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi de kültürel hayatımızı oluşturan değerlerimizin yetişmekte olan kuşaklara aktarılmasında önemlidir.

İslam dininin akıl ve ilmi reddetmediği gibi ilme, bilmeye öğrenmeye büyük önem verdiğini ve milletimizin kalkınmasının da ancak kendi dini ve milli değerlerine sarılmasıyla mümkün olacağını düşünmekte olan Karaman, Türkiye'de din eğitimi faaliyetlerinin kısıtlandığı, İmam Hatip Okulları üzerindeki baskının arttığı dönemde din eğitiminin önemine dair görüşlerini ilgililere ulaştırabilmek için çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazarak, konferans ve toplantılara katılarak bu konudaki yaklaşımlarını açıklamaya çalışmıştır. Ona göre bir toplumun gelişebilmesi, ileri gidebilmesi, dünya milletleriyle boy ölçüşecek seviyeye gelebilmesi için kendi

benliğinden ve kimliğinden sıyrılarak başka bir millet olması, başa bir kalıba girmesi gerekmez. Gelişmiş ve demokratik ülkelerde insanlar silah sopa ile değil ilim, eğitim, teşvik ile yönlendirilirler. Milli birlik ve beraberlik duygusu ise ortak milli ve manevi değerlerin eğitim yoluyla kazandırılması şeklinde elde edilir. Türkiye’de örgün ve yaygın din eğitiminde yaşanan zorlu tecrübeler döneminde, devletin yetkili organları ve çeşitli devlet kurumları tarafından trafik, okuma yazma, nüfus planlaması vb. konulara verilen önemin binde biri din eğitime verilmediğini düşünmektedir. Ona göre her yaştaki Müslüman için uygun yer ve zamanda, uygun metot ve yöntemlerle din eğitimi ve öğretimi yapmak zorunludur. Bu din eğitim ve öğretimini ise Diyanet üstlenmelidir. Bu eğitimi verecek elemanlarımız vardır. Ancak nitelik ve nicelik bakımından bu elemanların gelişmesini istiyorsak İmam Hatip ve İlahiyat tahsiline önem verilmesi gerekmektedir (Karaman, 2004: 269-273).

Karaman’a göre 1924 yılında yürürlüğe giren ve eğitim ve öğretimde birliği sağlamak amacıyla çıkarılmış olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu duygu ve düşünce bakımından tek tip insan yetiştirmeyi öngörmektedir. Bu amaçla bütün okulların Maarif Vekaletine bağlanmasına karşın bu okullardan duygu, düşünce, bakış açısı ve ideolojik açıdan çok farklı insanların yetişmesi tek tip insan yetiştirmenin mümkün olmadığını göstermektedir. Öyleyse önemli ve gerekli olan tek tip insan modeli amacı ile tek elden çıkan katı bir sistemle halkı zorlamak değil çoğulcu bir yapı içindeki insanların birlik ve beraberliğini sağlamaktır. Din eğitimi ve öğretiminin de amacı bu olmalıdır. Karaman milletimizin ortak tarih, kültür ve değerleri etrafında birlik, beraberlik ve bütünlüğü sağlayıcı eğitim politikaları yerine başa dönmeye, Tevhid-i Tedrisat’ı bağlayıcı bir anayasa maddesi haline getirerek daha sıkı bir şekilde uygulamaya çalışmak gibi dayatmalara anlam verememektedir. Zira ona göre duygu ve düşüncede tek tip insan yetiştirme projesi çağın gerisinde kalmıştır. Çağımızda ve ülkemizde gerekli olan vatanın bağımsızlığını, milletin birlik ve beraberliğini korumaktır. Bu da vatanını ve milletini sever, erdemli, ahlaklı, çalışkan, insan haklarına saygılı vatandaşlar yetiştirmekle mümkün olacaktır. Zikredilen özelliklerde bir insan modeli yetiştirmenin ilk şartı ise eğitim politikasının milletin kendi öz değerleriyle örtüşmesini sağlamaktır. Bu değerler başta din olmak üzere kültür, medeniyet, tarih ve dini ve ilmi birikimlerdir (Karaman, 2012:270-271).

Ahlak eğitimi, din eğitimimin ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Tohum Mecmuası'nda "Okullarımızda İslam Ahlakı Okutulmalıdır" başlığıyla yayınlanan bir yazıda ilk İmam Hatip neslinin okullarda okutulmasını gerekli gördüğü Ahlak dersi ile ilgili düşüncelerini görmekteyiz. Buna göre İslam dininin düşünce ve davranışlarında Müslümanların İslam Ahlakı ile ahlaklanmalarını, İslam ahlakını günlük hayatının ve yaşam biçiminin bir parçası haline getirmelerini tavsiye ettiği ifade edilmektedir. Bu İslam ahlakının hayata geçirilip bu kültürün yeni nesillere aktarılmasının eğitim ile mümkün olduğu, ahlakın temelini felsefi sistemlere değil İslam'a dayandırması gerektiği ve okullardaki Ahlak Dersinin müfredatta İslam Ahlakı adıyla bulunması gerektiği savunulmuştur. Yine bu görüşe göre Türkiye'deki huzursuzluğun kaynağı manevidir. Tarihsel süreçte İslami kaidelere göre oluşmuş ve İslami değerlerle yoğrulmuş olan toplumumuzdaki kesimler ve nesiller arasındaki anlaşmazlık ve kopukluğun temeli bu yapının bozulup yerine kültür ve medeniyetimize yabancı batıya ait unsurların ikame edilmeye çalışılmasındandır. Toplumun manevi yapısına uygun bir eğitim politikası uygulanmadıkça mevcut sistemde okuyan çocuk içinden çıktığı toplumdan kopmaya devam edecektir. Tüm bu sebeplerle okullarda İslam Ahlakı dersinin okutulması gerektiği ve bu dersin yüksek din tahsili veren okullardan mezun olmuş ehil öğretmenler tarafından okutulması gerektiği düşünülmektedir (Tohum Dergisi, 1978: 3-5). Ahlak eğitimi hakkında görüşleri bulunan Karaman (2006b:390-400)'a göre ise eğitim sistemimizde üzerinde fikir birliğine varılmış bir ahlak kavramı ve dolayısıyla ahlak eğitimi bulunmamaktadır. Eğitimin ve yetiştirilen insanın kalitesinin yükselmesi verilen ahlak eğitiminin niteliğine bağlıdır.

Halis Ayhan'ın din eğitimi ve öğretiminin nasıl yapılması gerektiği konusundaki görüşleri verilecek din eğitiminin niteliği açısından değerlidir. Ona göre din eğitimi ve öğretimi için ehliyetli, liyakatlı, bilgili, davranışları bakımından tutarlı din görevlileri yetiştirmek için tedbirler alınmalı ve çözümler üretilmelidir. Din ve din eğitimi siyasete karıştırılmamalıdır. Zorunlu ve isteğe bağlı din derslerinin programları oluşturulurken bilimsel araştırma yöntemlerine uygun bir şekilde çalışılması gerekmektedir. O Bu aşamada toplumun her kesiminin, öncelikle çocuklar ve ailelerin beklentilerinin dikkate alınması gerektiğinin ve Bakanlık ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işbirliği içinde olmasının önemini vurgulamaktadır. İlahiyat ve eğitim fakültelerinin ilgili bilim dallarının desteğiyle, araştırma ve çalışma komisyonları oluşturulmasını ve bu

komisyonların eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi, genel ve özel öğretim metotları ve Milli Eğitim'in genel amaçlarına göre, siyasi ve ideolojik yaklaşımlardan olabildiğince uzak kalarak, dikkatli ve sabırlı araştırmalar yapmasını tavsiye etmektedir. Bu komisyonların Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Din Eğitimi ve Öğretimi derslerinin müfredatını geliştirmek için, alan araştırmalarına, pilot uygulamalara dayanarak ve ölçme-değerlendirme tekniklerini kullanarak çalışmalar yapması gerektiğini belirtmektedir (Ayhan, 2000b:27). Ayrıca Ayhan'a göre din eğitimine birtakım ideolojiler karşısında dinin ortaya koyduğu gerçekleri açıklamak yerine sosyal hayattaki değişimler ve gelişmeler açısından yaklaşılmalıdır. Çünkü din eğitiminin başlıca konusu dini konuları sosyal ve psikolojik açıdan ele alarak incelemek ve bu ilimlerin ışığında meselelere açıklık getirmektir (Ayhan, 1986: 25-33).

Karaman din, ahlak ve değerler alanında seçmeli dersler müfredata girmeden önce bu derslerin din eğitimindeki önemini ve öğrenciler için gerekliliğini her fırsatta vurgulamaya çalışmıştır. Ona göre ilk ve ortaokullarda ortak derslerle birlikte velilerin tercih ve öğretmenlerin tavsiyeleri ile öğrencilerin kabiliyetlerine göre seçebilecekleri seçmeli derslerin olması, bu derslerin arasında Kur'an-ı Kerim, Arapça gibi derslerin de bulunması bu kurumlardan mezun olan öğrencilerin gerekli ve yeterli altyapıyı almış olarak mezun olmaları açısından önemlidir (Karaman, 2017).

Mert (1981:343) ise Türkiye'de din eğitimi ve öğretimi faaliyetlerinin camide, Kur'an Kursu'nda radyo ve televizyonda ve basılı yayınlarda, dernek, öğrenci pansiyonu yaygın eğitim kursları gibi yollarla legal veya illegal olarak, açık veya örtük şekilde gerçekleştiğini ve eğitimin temel ilkeleri açısından Öğretimde Birlik (Tevhidi Tedrisat) prensibi hakim olmasına karşın eğitim vasıtalarının çokluğu ve yaygın eğitim kurumlarının yönlendirilmesi açısından plüralist bir yapı hakim olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu konudaki istisnalara müsaade edilmemeli, Dernekler Kanunu, Öğrenci Yurt ve Pansiyonları ve Yaygın Eğitim mevzuatı tahkim edilmelidir. Altıkulaç (2016, cilt 3: 1197)'ın da din eğitiminin niteliği ve kontrolü konusunda görüşleri zikredilmeye değerdir. Ona göre din eğitiminde keyfiyet önemlidir ancak bu kemiyetin önemli olmadığı anlamına gelmemektedir. İmkanların el verdiği ölçüde niceliğe önem verilmelidir fakat nitelikten taviz verilmemek şartıyla bu yerine getirilmelidir. Elbette her alan için nitelikli elemanların yetiştirilmesi gerekmektedir

özellikle din eğitimi yapacak olanlar ve din hizmetleri ile meşgul olacaklar için bu konuya özen göstermek gerekmektedir (Altıkulaç, 2016).

Karaman din eğitimi ile din öğretiminin aynı şey olmadığını vurgulamaktadır. Türkiye'deki koşullarda yalnızca din öğretimi yapıldığını belirtir. Ona göre bilgi verme ve öğretme eğitim değildir. Din eğitimini dini terbiye anlamında ele almaktadır. Dini terbiyeyi öğretimden ayıran en önemli hususun uygulama olduğunu ve eğitim faaliyetlerinde önemli olan şeyin din eğitimi ile dinin hayata uygulanmasını sağlamak olduğunu ifade etmektedir (Karaman, 1976a: 33-35). Dinin bilgi, iman ve amelden oluştuğunu ve bu üç unsur üzerinde cereyan ettiğini ifade eden Karaman (2006a:166), bunların öğretimi yapılırken verilecek bilginin sağlam olması gerektiğini, iman ve amel için ise uygun yaş ve mekanda, uygun metotlar kullanılarak usulüne göre eğitim yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Öğretimi bilgi verme, eğitimi ise imanı ve bilgiyi aksiyona çevirmeye, hayata geçirmeye alıştırmaya olarak ele almaktadır. Din eğitiminde öğrencilerin camilere götürülmelerinin, namazlara katılımlarının, okullarında abdest alıp namaz kılmalarının, helal ve haram şuuru kazanmalarının sağlanması gerekmektedir.

Karaman ilim, iman ve amel arasındaki ilişkiden hareketle din öğretimi ile din eğitimini temellendirmekte ve bunlara farklı fonksiyonlar yüklemektedir. Ona göre ilim okuyarak, dinleyerek, düşünerek ve müzakere edilerek elde edilir ve geliştirilir. İman bir hidayet meselesidir ancak ilim imanın ilk şartıdır. Amel ise eğitimle geliştirilir. Din bilgi, inanç ve eylem olmak üzere üç unsurdan meydana gelir ve bir dinin mensubu bulunan kişi inandığı dini öğrenme, öğrendiklerine inanma ve bunları hayatına uygulama ihtiyacı hisseder. Bunun için uygun yaşta, uygun yöntemlerle usulüne göre din eğitimi ve öğretimi yapılmalıdır. Eğitim ve öğretimi yapmak İslam'ı koruma ve yaymanın en önemli aracıdır. Din eğitimi ve öğretimi için ise devlet ile halk işbirliği içinde olmalıdır (Karaman, 2006a:165). Din eğitimi ve öğretimi ayrımı yapan Karaman başka bir yazısında iman, amel ve ilim arasındaki ilişkiye değinir. Din öğretiminde dinin bilgisinin verilerek imana davet edilmesi, imanın ameli gerektirmesi de bizi yine din eğitiminin gerekliliğine götürmekte olduğunu ifade etmektedir (Karaman, 2006a:165).

Din öğretimi yapmanın kolay olmasına karşın farklı yaş düzeylerindeki kişilere din eğitimi vermek daha zor olduğunu ifade eden Karaman'a göre dinin hem iman hem de amel yönünün kazandırılması için aile, okul ve çevrenin işbirliği gereklidir. Bunlardan hiçbirisi tek başına yeterli değildir. Çevreden kasıt okul ve ailenin dışında kalan gazete, radyo, televizyon, komşu, misafir, arkadaş gibi çocuğa tesir edecek kişi ve ortamlardır. Çevre eğitimdeki en önemli unsurlardan biridir. Çevrenin milli ve manevi değerlere uygun olarak kontrol altında tutulması, çocuğun birtakım menfi tesirlerden uzak tutulması gerekmektedir. Din eğitiminde en önemli unsur ise motivasyondur. Dini öğrenmek ve yaşamak için yeterli teşvik, heyecan, manevi itici güç bakımından hem birey hem de çevre zengin olmalıdır. Ayrıca dini terbiyeyi yalnızca aile ve din dersi öğretmenlerinin verebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu sebeple bütün terbiye unsurlarının özellikle diğer öğretmenlerin söz ve davranışlarında İslam iman ve düşüncesine yer vermeleri, an azından dini terbiyeyi ihlal edecek derecede olumsuz fiil ve sözlerden kaçınmaları gerekmektedir. Sağlam bir dini terbiyenin yolu buradan geçer. Din eğitimi ve öğretiminin etkililiği üzerinde eğitimcinin şahsiyeti de etkilidir. Din eğitimi ve öğretiminin amaca ulaşması ve kendisinden bekleneni yerine getirebilmesi için üzerinde ciddiyetle durulması, kafa yorulması, istişareler ve araştırmalar yapılması gereklidir (Karaman, 1976a).

Yüzden fazla öğretmen ile yapılan bir seminerde din eğitiminin niteliği için başvurulması gereken tedbirler ele alınmış, ulaşılan kararlar Nesil Dergisi'nde din eğitiminin nasıl cazip hale getirilerek sevdirebileceğine dair bir soruya verilen bir cevap, Soru-Cevap köşesinde ilgililere aktarılmıştır. Buna göre İman ve amel sahasındaki kabul etme ve uygulamayı sağlayabilmek için eğitimcinin şahsiyeti, söz ve davranışları, sevdirme ve benimsetme gayesiyle uyguladığı metotlar önem arz etmektedir. Bir eğitimcinin din eğitim ve öğretimini daha cazip hale getirebilmek için okul içinde ve okul dışında dikkat etmesi gereken bazı hususlar vardır. Okul içinde din dersi öğretmeninin bir öğretmene yakışacak şekilde meşru kıyafet giymesi, yerel şiveyi bırakıp mümkün olduğu kadar İstanbul Türkçesini kullanması, öğrencileri tatmin edecek kadar dine ve dini bilgiye hakim olması, din eğitimi ve öğretimi için gerekli yol ve metotlara, ayrıca karşı görüş ve sistemlere ait bilgilere sahip olması, öğrencilerle arasında bilgi alışverişinden ziyade bir gönül bağı kurarak onlara yolunu aydınlatacak bir rehber vazifesi üstlenmesi, öğrencide nefret ve korku uyandıracak biçimde değil

sevdirci, kolaylaştırıcı ve müjdeleyici şekilde yaklaşması, din eğitimindeki olanakları genişletmek maksadıyla okuldaki çeşitli kol ve kulüp çalışmalarında görevler alarak bunu eğitim için fırsat bilmesi, derslere zamanında girip çıkması ve sınavları zamanında okuyup notları geciktirmeden öğrenciye bildirmesi, eğitimin hayata geçirilebilmesi için bilginin yanında uygulamaya da ağırlık vermesi, diğer öğretmenlerle iyi ilişkiler kurması, din derslerine katılım oranını artırmak için tedbirler alması gibi hususlar din derslerine olan talep ve ilgiyi artırma noktasında önemli rol oynayan faktörlerdir. Din eğitimcisinin bütün faaliyetleri okul içinde kalmamalı okul dışında da faal olmalıdır. Öğretmen okul dışında bütün söz ve davranışlarında İslam'ı yaşamalı ve örnek olmalıdır. Öğretmenin bulunduğu çevrede vaaz, sohbet, konferans gibi faaliyetlerde bulunması, fakir, düşkün, kimsesiz, irşada muhtaç olan herkesin yarasını saracak, ihtiyacını giderecek türde çalışmalar veya derneklere katılmak, kütüphane kurmak gibi faaliyetlerde öncü roller üstlenmesi gibi hususlar da din eğitiminin niteliğini artırmada ve bu dersi daha cazip hale getirmede önemli faktörlerdir (Karaman, 1976b: 16-20).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde dini bilgilerin yanı sıra Kur'an öğreniminde de sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Tek parti yönetimi yıllarında sınırlı sayıdaki Kur'an Kursları dışında Kur'an öğrenmek ve öğretmen yasaklanmıştır. Yasaklara ve uygulanan cezalara rağmen bireysel gayretlerle gizli bir şekilde çocuklara ve yetişkinlere Kur'an öğretenler de bulunmaktaydı. Bu ihtiyacı karşılamak üzere açılmış olan hafızlığa da imkan tanıyan Kur'an kursları dini ve mesleki eğitimimizin temelidir. Çok kıymetli hocalardan Kur'an dersi alan ve hıfzını tamamlamış olan Selahattin Kaya'ya göre, mevcut durumda yapılması gereken şey, bu kurslarda şartları, imkanlar yeniden ele almak, gelen talebeyi en güzel biçimde yetiştirecek şekilde düzenlemek olmalıdır. Fiziki imkanlardaki eksiklikler giderilmeli, hocalar pedagojik eğitimden geçirilmeli, öğrenciyi bu kurumlara çekecek maddi ve manevi ödüller işe koşulmalıdır (Öcal,2008a, cilt 1: 398). Cahit Baltacı'ya göre ise Türkiye'de din eğitimi veren kuruluşlarda bir durum tespiti yapılmalı ve çözüm tekliflerinin oluşturulması için raporlar hazırlanmalıdır. Bu raporları müzakere edecek heyetler oluşturulmalıdır. Bu tespit ve raporlar ile geliştirilen çözümler ilgililere ulaştırılarak uygulanmaya konulması sağlanmalıdır. Esas olan din eğitimi meselelerinin İlahiyatçılar tarafından değerlendirilmesi ve müzakere

edilmesidir. Konuyu farklı kesimlerin ele alması durumunda beklenmedik sonuçlar ortaya çıkabilir, konu farklı yönler çekilebilir (Öcal, 2008a, cilt 2: 455-458).

İlk İmam Hatip neslinin büyük bir kısmı bu okullara gelmeden önce Kur'an kurslarından, camilerden, aile büyüklerinden veya çevrelerindeki özel gayretleriyle Kur'an öğretmeye çalışan hocalardan yeter miktarda Kur'an okumayı öğrenmişlerdir. İlahi mesajları içeren Kur'an'ın okunması ve yaşanması için de önerilerde bulunup bu yolda emek harcamışlardır. Uzun yılların tecrübesiyle İsmail Karaçam, Kur'an öğreticiliği yapanların metodik ve prensiplere uyarak taviz vermeden aynı zamanda son derece samimi bir şekilde görevlerini sürdürmeleri, Kur'an eğitimi ve öğretimi konusunda Allah ve Kur'an aşkını her şeyin üzerinde tutmalarını tavsiye etmektedir (Öcal,2008a, cilt 3: 99). Ali Osman Koçkuzu'ya göre diğer eğitim alanlarında olduğu gibi Kur'an öğretiminde de başarı için dayacağı şart görmek doğru değildir, bu öğretim sevgi ve merhamete, sevdirmeye dayalı olmalıdır. Gençlerin Kur'an öğretimi ile dedelerinin kullandığı alfabeyi öğrenmeleri gerekir (Öcal,2008a, cilt 2: 121). Halis Ayhan Kur'an-ı Kerim'den başka hiçbir şeyi ezberlemenin pratik hayatta faydasının olmadığını belirtir. Ona göre bir metni ezberlemekten ziyade anlamak, anlamlandırmak, yorumlamak ve gerektiği yerde uygulayabilmek gerekmektedir. Eğitim öğretim bunun için yapılır (Ayhan, 2020). Karaman ise farz olan bir ibadeti yapabilmek bakımından Kur'an'ın vahyedildiği asıl dili ile okumanın ve ezberlemenin farz olduğunu savunmaktadır. Her Müslümanın namazda okuyacak kadar Kur'an ayetini ezberlemesinin mecburi olduğunu söyler. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden ve ezbere aslı dili ile okuma ve ezberleme din eğitimi ve öğretimi ile yakından ilgilidir (2017: 316).

Kızların eğitim özellikle de din eğitimi alması konusunda da ilk İmam Hatip neslinin görüş ve çalışmalarına rastlamaktayız. Kazancı'ya göre kızların din eğitimi alması son derece gereklidir. Bugün bir hanıma ait bir Kur'an tefsiri veya hadis kitabı bulunmaması dini birikim açısından büyük bir eksikliktir. Özellikle hanımları ilgilendiren konularda ayetlerin tefsiri veya hadislerin şerhi ile ilgili bir çalışma olabilirdi. Dinimiz okumayı, öğrenmeyi kadın ve erkek her Müslüman için bir görev saymış, Peygamberimiz döneminde de hanım sahabiler eğitim öğretim faaliyetlerine, ilmi sohbetlere katılmışlardır. Zaman içinde bu geleneğin devam edememiş ve hanımların ilim meydanında söyleyecek sözlerinin bulunamamış olmasının eksikliği giderilmelidir. İmam Hatip okulları erkekler için ne derece gerekli görülüyorsa kızlar

için de o derece faydalı ve lüzumlu görülmelidir (Öcal, 2008a, cilt 2). Bekir Topaloğlu da 1990'lı yıllardan önce bayan öğrencilerin İlahiyat Fakültelerindeki oranlarının az olmasını büyük bir eksiklik olarak görmüştür (Öğük, 2016/1:184).

3.2. İlk İmam Hatip Neslinin İmam Hatip Okulları Hakkında Görüşleri

İmam Hatip Okulları, bu okulların dini ve kültürel hayatımızdaki ve din eğitimindeki yeri, kültürümüze, dini ve ahlaki hayatımıza ve bilimsel alana katkıları üzerinde ilk İmam Hatip nesli çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Onlar, içinde yetiştikleri kurumların varlığını devam ettirebilmesi, iyileşmesi, nicelik ve nitelik açısından gelişmesi ve yayılması için çeşitli yollarla görüş, teklif ve gerekçelerini ilgililere iletmışlerdir.

Bekir Topaloğlu Türkiye gibi hem dini hayat ve din eğitimi bakımından bir fetret dönemi yaşamış, hem de Batı'ya açılmaya başlayıp bunun menfî ve müspet sonuçlarını bünyesinde taşıyan bir ülkede planlı, programlı bir din eğitimi sürdürülmesinin kaçınılmaz bir durum olduğunu belirtmektedir. Bu eğitimin temelini İmam Hatip Okulu tavanının ise İlahiyat Fakülteleri olduğunu ifade eden Topaloğlu'na göre bu ülkede din eğitimi ihtiyacını giderecek başka bir yol ve yöntem bulunmamaktadır. Buralardan mezun olanlar hakkındaki düşüncelerine göre ise büyük çoğunluğu İmam Hatip kökenli olan İlahiyat Fakültesinde ve diğer sosyal bilimler alanlarında çalışmalar gerçekleştiren araştırmacıların telif ettikleri eserlerin diğer İslam ülkelerinde ortaya konulan eserlerden üstün olduğu söylenilebilir. Bu okullardan mezun olanların ticaret, yargı, eğitim, genel idare, siyaset veya serbest meslek sahalarında görevler icra ederek dürüst, dini ve milli hasletlerimizi temsil etmişlerdir. Yine yöneten-yönetilen, aydın-halk diyalogunun kurulmasında bu milli yaraya merhem olmuşlardır. Topaloğlu, ülkemizi Müslüman tipini özendirici şekilde temsil edecek hale getirmenin ve bunun yanı sıra milletimizi hal, söz ve davranış olarak misyonu olan bir millet düzeyine getirmenin zorunlu olduğunu, diğer İslam ülkelerinde ve tüm dünyada iki cihan saadetini sağlayacak olan bu hareketin en büyük mimarlarının İmam Hatip neslinden çıkabileceğini ifade etmektedir (Öcal, 2008a, cilt 2: 305-309).

Cahit Baltacı ise bu ülkenin sağlıklı bir şekilde kalkınabilmesi için bütün Türk çocuklarının asgari düzeyde bile olsa İmam Hatip Okulu kültürü alması gerektiğine inanmaktadır. Ona göre bu okulların birinci misyonu ülkenin ihtiyacı olan münevver din

adamı ve din öğretmeninin yetişmesini sağlamak, diğer misyonu ise dini ve milli kültür ve medeniyetimizin genç nesillere aşılmasına zemin hazırlayarak dini ve milli çizginin sürekliliğini sağlamaktır. Bu nedenle bu okullara yalnızca meslek okulu olarak bakılmamalı, geleceğimiz açısından vazgeçilmez müesseseler olarak görülmelidir. Ülkemizin ve milletimizin dejenere olmaması için milleti millet yapan değerlerin korunması gerekmektedir. İmam Hatiplerin sadece din görevlisi yetiştirecek meslek okulu haline gelebilmesi, ülkedeki diğer eğitim kurumlarında müfredatın milli kültür ve medeniyetimizi yaşatacak şekilde düzenlenmesiyle mümkün olacaktır. Yüzyıllar boyunca faaliyet göstermiş olan medreselerin Osmanlı'da eriştiği merhalenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan İmam Hatip Okulu modelinin Türkiye'de ortaya çıkması tesadüf değildir. Medreselerin yeniden toparlanıp kendine gelmesi ve Avrupa'daki gelişmelere göre yeniden şekillenmesi diğer İslam ülkelerinde yaşanmamış bir durumdur. Bu nedenle İslam dünyasında İmam Hatip okullarıyla boy ölçüşebilecek yapıda bir eğitim kurumu mevcut olmadığını düşünmektedir. Ayrıca Baltacı, İmam Hatipteki meslek dersleri müfredatı ile din dersinin müfredatını yeniden ele alınarak Arapça ve İngilizce dillerine çevrilip bütün İslam alemine yayılabilirse bu çalışmanın büyük bir hizmet olacağına inanmaktadır (Öcal, 2008a, cilt 2: 421-424).

Halis Ayhan'a göre İmam Hatip Okulları dini ilimler ile müspet bilimlerin bulunduğu, akıl ve imanın örtüştüğü, Türk milletinin dini ve kültürel değerlerinin eğitiminin yapıldığı öğretim kurumlarıdır. Zaman içinde halkın önemli bir kısmı çocuklarını bu okullara göndermiş olması ve niceliksel olarak okulların gelişmesi halkın bu okullarda aradığını bulduğunu göstermektedir. İmam Hatip okulundan mezun olanlar, ülkemizin dört bir yanında din hizmeti, öğretmenlik ve farklı sahalardaki çalışmalarıyla İslam dininin bağnazlık, hurafe ve batıl inançlardan arınmasına ve sağlıklı bir şekilde anlaşılıp yaşanmasına katkıda bulunmuşlardır. Böylece ülkemiz diğer İslam ülkeleri arasında ileri bir düzeyde din eğitimi ve öğretime kavuşmuştur. İsmail Karaçam, İmam Hatiplerle ilgili, insanın terbiyeye en çok muhtaç olan canlı olması ve insan hayatı ve din olgusunun birbirinden ayıramayacağı gerçeğinin insanın yaratıcı ile sürekli iletişim içinde olmasını zorunlu kılmakta olduğunu düşünmektedir. Ona göre insanın Rabbine olan ilgi ve iletişimini tesis edecek olan ise din ve din eğitimidir. Bu din eğitiminin belli bir plan ve program çerçevesinde eğitim sistemine uygun olacak şekilde yapılması bir zarurettir. İmam Hatip okulları ise zorunlu olan din

eğitiminin boşluk yıllarında ihmal edilmesinin neden olduğu toplumsal sarsıntıları izale etmek, İslam dinini tarihimizde dünya dini haline getiren Türk milletinin asaletini devam ettirmek için çaba gösteren, İslam alemi için önemi inkar edilemez bir kuruluştur. Dini ilimlerle müspet ilimlerin bağdaşamayacağını düşünenlerin aksine birbirine zıt telakki edilen bu anlayışı ortadan kaldırmış olmaları memleketimize en büyük hizmetidir. Ayhan bu durumun en güzel örneğinin vatanın çeşitli bölgelerinde İmam Hatip kökenli araştırmacı, ilim adamı, bürokrat ve sanatkarların çalışmalarında görülmekte olduğunu belirtir (Öcal, 2008a, cilt 2: 480-482).

Din eğitiminin gerekliliğine ve önemine inanan Yaşar Kandemir, din eğitiminin verilebileceği en uygun ortamın İmam Hatip Okullarında bulunacağını düşünmektedir. İslam'ın ahlak esaslarını ve peygamberimizin yaşam tarzını öğrendiğimiz din eğitimi sayesinde iman, ahlak, karakter ve davranış biçimi kazanılması sebebiyle din eğitiminin zaruri olduğunu, bunu mümkün kılan programlar geliştirildiği takdirde din eğitiminin her okul tarafından verilebileceğini, ancak bugün din eğitimi verilebilecek en uygun okul İmam Hatip Okulları olduğunu ifade etmektedir. Kandemir'e göre Arapça, Fıkıh, hadis, Tefsir, Kelam, Siyer gibi kişiyi dini kaynaklara yönlendirecek derslerin okutulduğu bu okullar ülkemizin dini hayatına can suyu olmuştur (Öcal, 2008a, cilt 3: 157-158).

Mustafa Çuhadar, Sehalattin Parladır ve Süleyman Uludağ da İmam Hatip okulları hakkında ilk imam hatip nesliyle benzer düşüncedelerdir. Çuhadar din eğitiminin ilkokul çağlarından itibaren tatmin edici şekilde verilmesi gerektiğini, İmam Hatiplerin bu eğitim ve öğretimi belli bir plan ve program çerçevesinde verdiği için ayrı bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre milletimizin yıllar boyunca ihmal edilmiş olan tarihi, milli, manevi ve kültürel birikiminin yeniden canlandırılmasında İmam Hatip Okullarının rolü büyüktür. Bu okulların mezunlarının akademik ve ilmi alanlardaki başarıları inkar edilemez. Ancak bu hizmet ve katkılar yeterli değildir. Gelişmenin en önemli şartı her zaman mükemmelin peşinde koşmaktır (Öcal, 2008a, cilt 3, 299-301). Parladır ise İmam Hatip Okullarının kırsal bölgelerde yaşayan insanların çocuklarına eğitim imkanı ve topluma hizmet fırsatı açısından önemli bir işlevi yerine getirdiğine inanmaktadır. Bu yolla kırsal kesim insanların devlet okulları ve buralarda verilen eğitim ile ilgili endişeleri giderilmiş ve böylece halk ile aydın arasındaki mesafenin azalmış olduğunu belirtir. Parladır'a göre başlarda menşei

itibarıyla kırsal bir mahiyete sahipken sonraki yıllarda mezunlarına çeşitli üniversitelere gidebilme ve oralarda yüksek tahsil yapabilme imkanı sağlanması ile şehirli öğrenciler için de cazip bir kurum haline gelmiştir. İmam Hatip okulları insanlarda var olan ve sihir, hurafe gibi akıl dışı inançlara kaymaya elverişli olan din duygusunun doğru dini bilgi ve akıl ile tatmin edilip şekillenmesinde ve gelişmesinde hizmet gören kurumsal bir araç olarak değerlendirilebilir. Bu okullar toplumsal bir ihtiyaca cevap vermekte, Batıdaki cemaat okullarının fonksiyonlarını yerine getirmekte, Anayasa ile anne-babaya verilen çocuğun din eğitimi verme hakkını karşılamaktadır. İmam Hatip okullarında öğrenciler tarafından edinilen formasyon diğer çeşitli kazanımların yanında dini ve milli kültürün araştırılması ve geliştirilmesi noktasında olanak tanımakta, iyi yönlendirilmesi durumunda eleştirel düşüncenin, bilimsel anlayışın ve sanat ruhunun geliştirilmesine olanak sağlamaktadır. Tüm bu katkı ve üstlendikleri ciddi işlevlere rağmen bu okulların gerekliliğine inanılarak hak ettiği önemin verildiği söylenemeyeceğini ifade etmektedir (Öcal, 2008a, cilt 3: 358-363). Süleyman Uludağ, dini hayatın bireysel ve toplumsal hayatın bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle din eğitiminin doğru ve sağlıklı bir şekilde verilmesi gerektiği kanaatinde. İmam Hatip Okulları toplumumuz için gerekli ve faydalıdır. Bu okulların istikrarlı bir çizgide seyrederek ülkemizde daha faydalı hizmetler yürütebilmesi için arzu edilen özgür ortamın oluşturulması, tarihten ve gelenekten gelen olumsuz etkenlerin bertaraf edilerek din eğitimi olumsuz etkilemesinin önlenmesi gerekmektedir. İmam Hatip okullarının ülkemiz için önemini hurafe ve batıl inanışların yayılmasını önleme, farklı kesimler arasındaki anlaşmazlıkları ve uçurumu en aza indirme gibi rollerinde görebiliriz. Bu okullar aşırılıkları ve gerginlikleri azaltan, dindar kesimler ve cemaatleri birbirine yaklaştıran, bir ölçüde birleştiren bir işleve sahiptir. Ülkemizin kültürünü zenginleştirmede üretilen bilgiler, yapılan araştırmalar, bilimsel çalışmalar, öğrenci ve mezunlarının vaaz, hutbe, sohbet, yazıları ve yürüttükleri sosyal faaliyetler gibi hizmetlerle katkıda bulunmuşlardır. Milli kültürümüze olan katkılarını da üniversitelerin çeşitli bölümlerinde ve medyada yerine getirdikleri vazifelerde, yayınlanan kitap ve makalelerde, katıldıkları konferans, panel, sempozyum gibi faaliyetlerde görebiliriz. İmam Hatip Okulu mezunları sayesinde ülkemiz kaynak ve çeşitlilik açısından zengin bir dini literatüre kavuşmaya başlamıştır (Öcal, 2008a, cilt 3: 468- 470).

Ahmet Lütfi Kazancı, Müslüman bir ülkedeki din adamı ihtiya ını karşılayan kurum olması bakımından İmam Hatip okullarının eēitim sistemi içinde vazgeçilmez bir konuma sahip olduēunu düşünmektedir. Bir ülkede fen adamına ihtiyaç olduēu kadar din adamına da ihtiyaç olduēuna vurgu yapan Kazancı, Milletimizin dininin ve maneviyatının kökten kurutulmaya çalışıldığı sırada Allah'ın bir lütfu olarak açılan İmam Hatip Okulları, dönemin şartları içinde her alanda yeterli düzeyde hoca bulamamış olmasına raēmen halkın aradıēını bu okullarda bulduēunu ifade etmektedir. Ona göre bu okullarda yetişen çocuklar fitne, fesat, kavga, d v   gibi hasletlerden uzak, olaylara ılımlı ya la abilen, farklı bakış açılarına sahip olarak mezun olmuş ve ülkemize büyük hizmet görmüşlerdir alınabilir ( cal, 2008a, cilt 2: 53-55).

A. Osman Koçkuzu'ya göre ise milletimiz kız ve erkek çocuklarını bu okullara din alimi olsun diye deēil, orada korundukları için ve dinlerini  ēreniyorlar diye göndermiştir. Çok sayıda dinini bilen insan ve birçok din alimi yetiştiren bu okullar ilk yıldıki nitelikli mezun çizgisini bir daha tutturamamı , mezunlarını kendi kimliēi altında tutamamı tır. Devletin bütün okullarda genç nesillere Kur'an kültürü ve eēitimini, peygamberimizin ve eski alfabemizin  ēretildiēi ortak bir program oluşturup uygulaması gerekmektedir. Bu durumda İmam Hatipler  zel ihtisas okulları olacak şekilde yeniden ele alınabilir ( cal, 2008a, cilt 2: 141-144).

İslam dininin birikimlerini yeni nesillere aktararak onlarda İslami bir hayat tarzı oluşturma amacında olan tek eēitim kurumu İmam Hatip okullarıdır. Maddi eēitim (teknik eēitim) ve manevi eēitimden teşekkül olan eēitimin uygulanmasında yıllardır manevi eēitimle zaman geçirmenin faydasız g r ld ēi asıl gerekli olanın teknik eēitim olarak g r ld ēi asrımızda bu görüş çok hatalıdır. Manevi eēitim çocuklarımıza deha bah etmez ancak gaye birliēi,  lk  birliēi kısaca iyi bir vatandaş olabilirliēi için gereken her şeyi verir. Milletçe saadet ve selametimiz ancak teknik eēitim ile manevi eēitimin belli bir oranda beraberce tatbiki ile mümkün olabilir. Maddi eēitim ile manevi eēitimi birleştirerek güzide bir nesil yetiştirmeyi amaçlayan eēitim kurumu ise İmam Hatip Okullarıdır (Daryal, 1970: 4-5).

Karaman, İmam Hatip mezunlarına  niversite kapılarının açılması konusunda en çok görüş belirten kişiler arasındadır. Ona göre hürriyet, demokrasi ve insan hakları gereēi  ērenci ülkenin hangi orta ēretim kurumundan mezun olursa olsun her türlü

yükseköğrenim kapısının açık olması gerekmektedir. Öğrencinin takip edilerek yeteneği doğrultusunda uygun bir yükseköğretim kurumuna yönlendirilmesi ise bir eğitim ilkesidir (Karaman, 2004: 178-188). Karaman'a göre İmam Hatip mezunlarından en büyük beklenti ülkenin İslamlaşmasıdır. Nihai hedef fert ve cemiyet olarak İslamlaşmadır. İslamlaşmak eğitim öğretim faaliyetlerine gereken önemin verilmesi ve bu eğitimin verildiği kişilerde oluşturulan iman ve aksiyonla gerçekleşir (Karaman, 2014: 11-43). Karaman İmam Hatip Okullarının eğitim yoluyla ve eğitim verilen insanlarda hasıl edilen iman ve aksiyonla mümkün olan İslamlaşma için en uygun, en kapsamlı camia olduğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan bu eğitim kurumlarını mukaddes bir davanın ocağı ve kaynağı olarak görmekte, Cumhuriyeti kuranların bütün özel ve özgün kültürleri meydana okuyarak Batı'ya ait değerler ve ilkeleri küresel değer ve ilkelermiş gibi lanse etmelerine hayır diyerek karşı çıkmanın tezahürü olduğunu düşünmektedir (Karaman, 2014: 20-28)

3.3. İlk İmam Hatip Neslinin Din Hizmetleri Hakkındaki Görüşleri

Tek parti iktidarı boyunca din eğitimi ve din hizmetleri bakımından pek çok olumsuzluk yaşanmıştır. Dinin vicdani bir meseleye indirildiği ve kamusal alanda görünürlüğünün azaltıldığı bu zaman diliminde din görevliliği memuriyetten çıkarılmış, camilerin yönetimi Vakıflar Genel Müdürlüğüne verilmiş, din görevlileri geçimlerini sağlamak için halktan gelecek bağış ve yardımlara muhtaç bırakılmıştır (Öcal, 2008a; Öcal, 2015a). Bu döneme bizzat tanıklık etmiş olan İmam Hatip nesli, ülkemizde din görevlilerinin itibar ve fonksiyonunun iyileştirilmesi gereğine inanarak bu konuda çalışmalar yürütmüş ve bu konudaki fikir ve görüşlerini çeşitli şekillerde dile getirmeyi ihmal etmemişlerdir.

Karaman camilere büyük önem atfeder. Ona göre cami merkezli ve cami imamının başkanlığında yürütülecek, yalnızca camiye namaz kılmaya gelenlerle sınırlı olmayacak her yaş ve kesimden çok sayıda insana ulaşacak birçok hizmete ihtiyaç vardır. Yüzyıllar boyunca İslam kültür ve medeniyetiyle yaşamış, İslami değerlerle yoğurulmuş ve İslami kaidelerle oluşmuş olan toplumumuzun dini hayatı canlı tutacak din görevlilerine, kendilerine rehberlik edecek mürşide ihtiyacı olduğu bir gerçektir (Karaman, 2004:211). Ateş ise millet yapısını meydana getiren manevi unsurların işleyicisi olarak gördüğü din görevlilerinin sahip olması gereken özellikler konusunda

görüş belirtmiştir. Ona göre din adamları icra etikleri görevde kendisine emanet edilen konumun sorumluluğunda ve bilincinde olmalıdır. Esas amaç din hizmetlerini en iyi, en doğru şekilde yerine getirmek olmalıdır. Din görevlileri birbiri ile sıkı temas halinde olması gerekmektedir. Din adamı manevi sahanın ihyası için gayret sarf etmeli, okul sıralarında bulunanlara bu ruh ve düşünceyi telkin etmelidir (Ateş, 1961: 11-12).

İsmail Karaçam Kur'an öğreticilerine birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır. Onlardan son derece samimi olmalarını, metodik çalışmalarını ve prensiplere uyarak mesleklerini sürdürmelerini istemektedir. Ayrıca eğitim ve öğretimden taviz vermemelerini, her zaman öğretme gayreti içinde olmalarını, Kur'an'a hizmet konusunda Allah ve Kur'an aşkını her şeyin üzerinde tutmalarını tavsiye etmektedir. Ona göre Kur'an öğretimi cezaya ve dayığa başvurmada karşılıklı anlayış çerçevesinde yapılmalıdır (Öcal, 2008a cilt 3: 99).

Nursaçan görev yaptığı yerin dini lideri olması bakımından ve toplumun birçok sorununun çeşitli vesilelerde müftüleri ilgilendirdiğinden hareketle müftülük görevine özel bir önem atfetmektedir. Ona göre müftülerin günlük yazışma ve bürokratik işlerden çok dini ve sosyal ilişki ve faaliyetlere daha çok vakit ayırmaları gerekmektedir. Elindeki imkanları en iyi şekilde değerlendirmeli, görev yaptıkları bölgenin sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısını analiz edip yapacağı konuşma, vaaz, sohbet ve diğer faaliyetleri buna göre belirlemelidir. Nursaçan imam, hatip, vaiz, müftü, her kademedeki din görevlisi toplumda saygınlığı olan dini bir lider olması dolayısıyla toplumun nabzını elinde tutan, toplumu manevi olarak tedavi eden kişiler olarak görmektedir. Bu bulundukları önemli konumları itibarıyla tarihin her döneminde devlet büyüklerinin yanında yer aldıklarını, onların yetişmelerinde katkılarda bulunduklarını, çalışmalarında yardımcı olduklarını ifade etmektedir. Onun düşüncelerine göre halkımız da bu görevlilerden samimiyet ve sadakat ile söylediklerini yaşantısına aktarmalarını beklemektedir. Bu bakımdan din hizmetlerini ifa eden görevliler hem mesleki bilgi ve beceri açısından nitelikli yetişmeli, hem de bildikleri ile amel edecek vasfı taşıyarak mesleğine yakışır bir tutum sergilemelidir. Yalnızca camiye ya da müftülüğe gelenlerle değil, dışarıdakilere de ulaşacak yollar aramalı, her yaş ve kesimden insanlarımıza din hizmetlerini ulaştıracak gayrette olmalıdır. Tüm bunların yanı sıra din hizmetleri ve din görevliliği sevdilerek cazip hale getirildiği takdirde kabiliyetli kişilerin bu alanı tercih edecek ve daha vasıflı elemanlarla daha kaliteli hizmetler sunulacaktır. Diyanet'in

hassas ve özellikli bir alan olmasından dolayı iyi yetişmiş, başarılı, ahlaklı, kabiliyetli din görevlilerine olan ihtiyaç yadsınamaz. Diyanet'in yurtdışı çalışmalarının beklenen neticeyi vermesi de yine görevlendirilecek elemanların iyi yetişmiş olması ve çeşitli kurs ve seminerlerle gidecekleri ülkenin şartları, yapısı, durumu hakkında bilgilendirmeli, ülkenin dilini konuşabilecek ve anlayabileceği ölçüde öğrenmiş olmalıdır (Öcal, 2008a cilt 1: 465-466).

Süleyman Uludağ din hizmetlerine yeni nesli dindarlaştırmak vazifesini yüklemektedir. Ona göre yeni neslin önündeki en büyük tehdit ve en tehlikeli husus dünyevileşmek ve maddileşmektir. Çağdaşlaşma ve modernleşme adı altında ise tehdidini giderek artırmaktadır. Ancak önceki nesillerde olduğu gibi gelecek nesillerin de manevileşme ve dindarlaşmaya ihtiyacı vardır. Bu tehlikeye karşı Allah rızası için dine hizmet etmeyi amaç edinenlere büyük görevler düşmektedir. Sarsılmaz bir inanç ve cesaretle hizmet etmek gerekmektedir. İmam Hatip okullarında ve İlahiyat Fakültelerinde okuyan öğrenciler ve buralarda görev yapan öğretmen ve öğretim görevlilerinin İslam davasına sahip çıkmaları, birlik ve dayanışma içinde olmaları zaruridir. Diyanet bünyesinde yapılan çalışmaların yetersiz kalmaması, etkili olabilmesi ve istenilen vasıfta eleman bulabilmek için Diyanetin kendi açacağı okullarda kendi elemanlarını özel olarak çekirdekten yetiştirmesi gerekmektedir. Bu gerçekleşmedikçe dini hizmetlerin istenilen seviyeye ulaşması mümkün görünmemektedir. İmam Hatip Okulları Milli Eğitim Bakanlığı yerine Diyanet'e bağlı eğitim kurumları halinde varlığını devam ettirmesi ve bu okullara talebe seçiminde sınava tabi tutulması, talebelerin din hizmeti ihtiyacına göre yetiştirmesi gerekmektedir (Öcal, 2008a: 514-516).

DİB tarafından ülkemiz dışında yaşayan Müslüman Türklere din eğitimi ve din hizmetleri götürerek dini ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve onların çeşitli sorunlarını çözmek amacıyla yurt dışı teşkilatını kurulmuş ve Din Hizmetleri Müşavirliği kadrosu ihdas edilmiştir. DİB Dini Hizmetler Dairesi Başkanlığı yapmış olan Sami Uslu bu konuda yapılması atılması gereken adımlara Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri'nde dile getirmiştir. Buna göre DİB yurt dışı teşkilatı genişletilmeli ve orada bulunan işçilerimizin din görevlisi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yerel organizasyonlar geliştirilmeli ve ülkemizden gönderilen din görevlilerinin yaptıkları hizmete karşılık ödenecek bedel bu yerel organizasyonlarla karşılanmalıdır. Yurt dışında ihtiyaç

hissedilen yerlerde yeterli sayıda dini yükseköğrenim görmüş Din Bilgisi öğretmeni tayin edilmelidir. Yurt dışına Diyanet dışında hiçbir kuruluş din görevlisi göndermemelidir (Uslu, 1981:285-290). Güran ise Türkiye'nin gelişmiş bir ülke olabilmesi için maddi ve manevi bütün imkanların harekete geçirilerek toplumun tabanını oluşturan geniş halk kitlelerinin kalkınmasının gerekli olduğunu, camilerin ve buralarda görev yapan din görevlilerinin halka yakın olması ve hitap ettiği insanların onların sözlerini ibadet vecdi ile dinlemesi bakımından önemli bir konumda bulunduklarını ve büyük fonksiyonlara sahip olduklarını belirtmektedir. Ona göre halkı güçlü bir şekilde etkileme imkanı bulunan İmam Hatiplerin nitelikli bir şekilde yetiştirilmesi ve dini, mesleki ve kültürel bilgilerle donatılması dolayısıyla bunları yetiştiren okulların sağlam bir statüye kavuşturulması gerekmektedir. DİB'in ihtiyaç duyduğu meslek elemanını yetiştiren bu okulların fiziki şartlarının ve ekonomik imkanlarının iyileştirilmesi, nitelikli öğretmen istihdamının sağlanması gerekmektedir. İmam Hatip mezunlarının istihdam sorununun halledilebilmesi ve camilerimizde daha verimli bir din hizmetini halkımıza sunulabilmesi için ise İmam Hatiplerde programlar mesleki tatbikat dersleri açısından zenginleştirilmeli, gerekli meslek sevgisi ve bilinci kazandırılmalı, Kur'an-ı Kerim gibi mesleki özellikler gerektiren dersleri okutacak öğretmenlerin seçiminde titizlik gösterilmeli, meslek derslerinin icrası ve denetiminde MEB ile DİB işbirliği içinde olmalıdır (Güran, 1981:336-347).

3.4. İlk İmam Hatip Neslinin Gerçekleştirdiği Öncü Faaliyetler

3.4.1. İlk İmam Hatip Neslinin İmam Hatip Okullarına Hizmetleri

İmam Hatip Okulları ilk İmam Hatip neslinin her şeyiydi. Uzun yıllar hasreti çekilen ve İslami geleneği devam ettirecek olan neslin bu ilim yuvalarında yetişeceğine ve bundan sonra gelecek olan nesilleri de yine bu kurumların yetiştireceğine canı gönülden inanılmaktaydı (Öcal, 2008a, cilt 3: 174). Halk bu okullara sahip çıkmış ve onları okutmuştu. Onlar da kendi okullarına sahip çıkmaları gerektiğinin, önce kendilerini yetiştirmek suretiyle bu okullara olan ilgi ve itibarı artırmaları, daha sonra bu okulların kemiyet ve keyfiyet açısından gelişmeleri için çalışmalar yapılması gerektiğinin bilincindelerdi. Bu bilince İmam Hatiplilik şuuru, bu amaçla yapılan girişimlerin motivasyon kaynağını oluşturan ruha da İmam Hatip davası denildi (Karaman, 2009; Karaman, 2014). Bu uğurda İmam Hatip okullarının gerek araç-gereç

imkanı ve fiziki şartları gerekse vasıflı hocaların elinden İmam Hatip davasını devam ettirecek öğrencilerin çıkarılabilmesi, öğrencilerin hem dini ve müspet ilimlerle donanmış hem de İslam'ı yaşayan ve yaşatan, tebliğ ve irşat faaliyetleri için her imkanı fırsat bilen bu öğrencilerin önünün açılması, Türkiye'nin her yerinde bu bilince sahip farklı meslek ve kadrolarda bulunan kişilerin her yaş ve kesimden halk kitlelerine ulaşabilmesi için çalışmalar yürütüldü. Her fırsatta din eğitimi kurumlarına düşen görevlerin ve bu kurumlar için yapılacak hizmetlerin önemi vurgulandı. Davanın ocağı olarak görülen İmam Hatip Okullarının özellikle eğitim ve öğretim sorunları konusunda yetkililerle görüşmeler yapıldı. Basın, yayın, toplantı, vaaz, konferans gibi imkanlar bu amaç etrafında değerlendirildi. İlk İmam Hatiplerin öncü kuşağının, daha İmam Hatip sıralarından başlayarak kişisel ve mesleki hayatlarından emeklilik dönemlerine kadar uzanan zaman diliminde İmam Hatip Okulu ve öğrencileri adına yaptıkları çalışmalar bu başlık kapsamında tespit edilip değerlendirilmiştir (Öcal, 2008a; Karaman, 2009).

İlk İmam Hatip nesline göre İmam Hatip Okullarının en büyük vazifesi ve en ulvi gayesi önce mükemmel bir Müslüman, sonra bir bütün halinde İslam'ı yaşayarak çevresine tebliğ eden insan yetiştirmektir Ülkenin kalkınmasında ve gelişmiş ve şahsiyetli bir devlet olmasında din eğitiminin özellikle de İmam Hatip Okullarının önemi büyüktür. İnsanı hareketlerinde frenleyici, dini ve vicdani duyguyu harekete geçiren ahlaki muvazeneyi, mesleki ve genel kültürle donanmış olan İmam Hatip mezunları sağlayacaktır. Ülkenin manevi iklimine büyük bir dinamizm getirecek olan bu mezunların dini ve milli kimlikle, donanımlı bir şekilde yetişmesi, İmam Hatip davasına sahip çıkması ve ülkenin İslami bir kimliğe bürünmesine katkı sağlamaları gerekmektedir (Koçkuzu, 1966: 8-9). İlk İmam Hatip neslinin öncü şahsiyetleri bu ve benzeri düşünce ve gayelerle yazılar yazmış, konuşmalar yapmış, halkın bu konularda bilgi sahibi edilmesi ve bilinçlendirilmesi için çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Başa geçen her yönetimin tasarrufundan farklı şekillerde etkilenen bu okullar ve talebeleri için zarar verici düzenlemelere karşı tepkiler gösterilmiştir. Bu okulların gelişmesi ve öğrencilerinin önünün açılması için çeşitli yöntemlere başvurularak başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

İlk İmam Hatip nesli öğrencileri, talebelikleri sırasında başlayan ve daha sonraki süreçte de devam eden bireysel ve kolektif çalışmaları ile ellerindeki imkanları kullanarak okul binalarının yapımı, fiziksel ortamların düzenlenmesi, araç gereç temini,

öğrencilerin faydalanabilecekleri yurt, pansiyon, burs gibi imkanların sağlanması vb. faaliyetlerde öncü roller üstlenmişlerdir. Onlar daha öğrenci iken inşaat halinde olan İmam Hatip Okulu binalarının inşaatlarına yardım etmiş, gerektiğinde köy köy dolaşmak, hayırseverlerden kurban derisi veya para bağışı toplamak suretiyle bu kurumların eğitim öğretime başlayabilmesi için büyük gayret sarf etmişlerdir. Örneğin YİE öğrenciliği döneminde Süleyman Uludağ ve arkadaşları, açılması planlanan fakat birtakım siyasi sebeplerle bir türlü inşaatına başlanılmayan Amasya İmam Hatip Okulu'nun binasının temelini atılıp inşaatının tamamlanması ve 1967 yılında faaliyete geçip eğitim öğretime başlamasında bir hayli emek sarf etmiştir (Öcal, 2008a, cilt 3: 482-484). Öğrencilerin önlerini açmak için devrin siyasileriyle görüşme, köy köy, ilçe ilçe dolaşıp halka bu okulları tanıtmak, velileri çocuklarını İmam Hatiplerde okutmaları konusunda ikna etme, bu okulların tanıtılması amacıyla vaazlar verme, binaların yapımı ve araç gereç temininde yürütülen faaliyetlere katılma, derneklere üye olma gibi daha öğrencilik yıllarında İmam Hatip Okulları için girişilen faaliyetlerin başında gelmektedir.

İlk neslin yeni açılan İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitülerinde okuduğu dönemler nitelikli hoca yetersizliğinin yanı sıra ders araç ve gereçleri açısından da bir mahrumiyet dönemi idi. Fotokopi tekniğinin gelişmemiş olması, bu işlemin mumlu kağıt ve teksirle yapılmaya çalışılması ve derslerin daha çok not tutmakla geçiriliyor olması öğrencilerin derslerden ve hocalardan yeterli verimi almalarına engel olmaktaydı. Bu konuda kendini din eğitimi ve İmam Hatip davasına adanmış olan Hayrettin Karaman (Çetin, 2017:309) ile yakın arkadaşı Bekir Topaloğlu'nun gayretli çalışmalarını görmekteyiz. İstanbul İmam Hatip Okulu öğretmenliği sırasında Hayrettin Karaman, Hadis Usulü ve Fıkıh Usulü kitaplarını ders kitabı olarak kullanılmak üzere yazmıştır. İmam Hatip öğrenciliği zamanında yaşadıkları şartların olumsuzluğu bizzat yaşamış bulunan Hayrettin Karaman ve Bekir Topaloğlu, Yüksek İslam Enstitüsü asistanlığı sırasında bu sorunun çözümü için kolları sıvamışlardır. İşe buldukları Arapça bir daktiloyu ganimet bilip satın alarak, öncelikle bir Arapça Okuma bir de Sarf-Nahiv kitabı telif etmeye karar vererek başladılar. Ülkemizin o dönem şartlarında Arapça dizgi imkanlarının kısıtlı olması bu işi bir hayli zorlaştırmış olsa da birçok girişim gibi bu da başarıyla sonuçlanmıştır. O yıllarda İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitülerinde öğretmen ve öğrencilerin pratik olarak kullanabilecekleri bir

Arapça-Türkçe sözlük de bulunmamaktaydı. Bu eksikliğin giderilmesi için büyük bir azim ve sabırla verilen mücadeleden sonra öğrenci ve öğretmenlerin kullanımına Arapça-Türkçe sözlük sunan Karaman ve Topaloğlu ayrıca daha önce bastırmış oldukları Arapça Okuma Kitabı'nın bazı edebi bölümlerini öğretmenlerin anlayamadığı şikayetleri üzerine bu ders notunun tercümesini de yapıp öğretmenlere ücretsiz olarak göndermişlerdir. Arapça Sarf-Nahif Kitabı'nın içeriğini basitten karmaşığa doğru dört bölümde yeniden düzenlenerek oluşan seri ile Arapça Okuma Kitabı Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yardımcı ders kitabı olarak kabul edilmiş ve ikilinin yayınladıkları Yeni Kamus da dahil olmak üzere uzun yıllar defalarca basılmış ve faydalanılmıştır (Öcal,2008a cilt 2; Karaman, 2009 cilt 1). Bu iki yol arkadaşının Arapça'ya dair kitap ve sözlük çalışmalarının ürünü olarak Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı (Karaman &Topaloğlu, 2008) ile Arapça - Türkçe Yeni Kamus (Karaman & Topaloğlu, 2015) ilk İmam Hatip kuşağının kendi yetiştikleri müesseseler adına yürütmüş oldukları hizmetlere en güzel örneklerdendir. Yine Arapça metin ve tercümelerden oluşan Beydaba'ya ait olan Kelile ve Dimne adlı çalışma da örnek olarak gösterilebilir (Öğük, 2016: 191).

Zikredilen bireysel çabaların yanı sıra benzer amaçlarla kurmuş oldukları vakıf ve dernekler sayesinde ilk İmam Hatip nesli, İmam Hatipler ve İmam Hatipli öğrenciler adına yapmış oldukları faaliyetleri daha planlı ve sistemli hale getirmişlerdir. Kuruluş amaçlarından biri İmam Hatip Okullarının sayılarının artmasını ve ülkeni tamamına yayılmasını sağlamak olan Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu, maksadı gerçekleştirebilmek için “her kazaya bir İmam Hatip Okulu” sloganıyla Türkiye'nin her bölgesini dolaşmak üzere bir irşat ekibi oluşturmuş, bu gibi çalışmalarla bu okulların sayılarının artıp ülke geneline yayılması, diğer liselerle eşit bir statü kazanması, mezunlarının üniversitelere kabul edilmesi gibi neticeler alınmasında önemli sorumluluk üstlenmişlerdir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda müfettişlik görevini ifa ederken Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu başkanlığını üstlenen Niyazi Baloğlu, bu görevi devraldığında İmam Hatip mezunlarının üniversiteye giriş hakkı elde etmeleri için, başına geçtiği bu federasyona büyük görevler düşmekteydi. O yıllarda mecliste Milli Eğitim Komisyonu'nda Milli Eğitim Temel Kanunu görüşülmekteydi. MEB Din Eğitimi Genel Müdür Yardımcısı olan Şevki Özkan, Federasyonu alınmakta olan yeni kararlar konusunda uyarmıştır. İmam Hatip

okullarından mezun olan öğrencilerin üniversitelerin çeşitli bölümlerine gidebilmeleri için Niyazi Baloğlu ve Yönetim Kurulu Üyesi Mehmet Kervancı dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Sabahattin Özbek ile görüşmüşler ve bu okullardan mezun olan çocukların yüzde 99'unun köylü oldukları, köylerinden kalkıp gelerek zor şartlar altında bu okulları bitiren öğrencilerin üniversitelerin çeşitli bölümlerine girebilmeleri için düzenleme yapılmasının demokratik bir hak olduğu konusunda Bakan Özbek'i ikna etmişlerdir. Şevki Özkan'ın Bakan'ı bu konuda bilgilendirmesi de alınan kararlar üzerinde etkili olmuştur. CHP genel başkanı Bülent Ecevit ile yapılan görüşmelerden sonra Sabahattin Özbek'in desteği ve Baloğlu ve Federasyon yönetim kurulu üyelerinin azimli çalışmaları neticesinde Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 32. Maddesi İmam Hatipliler lehine değiştirilmiştir (Mert, 2014; Çetin, 2017). Hala yürürlükte bulunan bu kanunla, ilk İmam Hatip neslinin bu kanunun çıkarılmasındaki aldıkları inisiyatif sayesinde, İmam Hatip mezunlarının üniversitelerinin sosyal bölümlerine yerleşerek çeşitli meslek dallarında görevler alabilmesi mümkün olmuştur.

İmam Hatip okullarına kayıt yapmadaki cinsiyet ayrımcılığı da yine ilk İmam Hatip neslinin girişimleri sayesinde izale edilmiştir. İlk yıllarda İmam Hatip Okullarına kız öğrenci alınmamaktaydı. 1960'lı yıllardan itibaren ilk olarak Yozgat İmam Hatip Okuluna olmak üzere 1972 yılında yürürlüğe giren İmam-Hatip Okulları Yönetmeliğine kadar Çorum, Yozgat, Isparta ve Gaziantep'te bu okullara müdürlerin inisiyatifiyle bazı kız öğrencilerin kaydı yapılmıştır. Hocası Tayyip Okiç'in kızların din eğitimi almalarının önemi konusundaki etkileri neticesinde Çorum İmam Hatip Okulu müdürlüğü görevini ifa etmekte iken Halis Ayhan, 1967-1968 öğretim yılında ilk defa 100 civarında kız öğrencinin bu okula kaydını yaparak din eğitimi almalarına katkıda bulunmuştur (Öcal, 2008a, cilt 2: 500). Ancak bu yerel ve şahsi uygulamalardan sonra söz konusu yönetmelikte bu okullara kayıt kabul şartları arasına 'erkek olmak' ibaresi eklenmiştir. Din Eğitimi Genel Müdürlüğü döneminde Tayyar Altıkulaç, bu haksız uygulamanın kaldırılması için girişimlerde bulunmuş ve neticede Danıştay kararıyla 'erkek olmak' şartının metinden çıkarılmasını sağlayarak kız çocuklarına İmam Hatip kapılarının aralanmasının önündeki engelleri kaldırmıştır (Altıkulaç, 2016: 312-314).

İslam'ın İlk Emri Oku Mecmuası'nda Ali Osman Koçkuzu'nun İmam Hatip Okullarının onuncu yılı münasebetiyle yayınlamış olduğu bir yazısında o yıllarda bu eğitim kurumlarının durumunu tespit etmiştir. Bu tespitlere göre bu okulların başlıca

sorunları kitap, program ve vasıflı hoca eksikliğidir. Bu okullar için program üzerinde dikkatle ve titizlikle çalışılması gereken bir konudur. Ders kitaplarından mahrum bulunması ise en önemli meseledir. Özellikle Arapça ve Farsça derslerine ait hocaların takip ettirdiği şahsi kitapları veya derslerde tutturduğu notları dışında bu amaçla hazırlanmış bir ders kitabı mevcut değildir. Öğretmen atamalarında ehliyet ve liyakat esas alınmadan ve yeterli sayıda meslek dersi öğretmenlerine görev verilmeden buralarda yetişecek öğrencilerin de nitelikli olması beklenemez. Bu bakımdan halkımızın sahip çıktığı bu okullara devlet de sahip çıkmalı ve gereken ilgi gösterilmeli, en kısa sürede programı ıslah edilmeli, meslek dersi kitapları ve dil dersleri için gerekli gramer ve lügat kitapları hazırlanmalı, İlahiyat Fakültelerine gidebilmeleri için önü açılmalı ve ilkokul öğretmeni olma hakkı tanınarak bu kademelerde de onların enerji ve imanından faydalanılmalıdır (Koçkuzu,1961: 9-10). İmam Hatip Okullarının on beşinci yılında bu konuda yayınladığı bir yazıda ise Koçkuzu, bu süreçte neler yapıldığını tespit etmektedir. Ankara İlahiyat Fakültesi, İstanbul ve Konya Yüksek İslam Enstitüsü ve kültür anlaşması yapılmış olan bazı İslam devletlerinde yüksek ilim tahsil etmiş olan mezunlar bu okullara meslek dersi öğretmeni olarak alınmış ve böylece nitelikli öğretmen eksikliği meselesinin nispeten çözüme kavuşmuş olduğunu, ancak ders kitabı ve program konusunda adım atılmadığını bildirmektedir. Ona göre birçok meslek dersinin kitaba olan ihtiyacı devam etmektedir. Program ise on beş yıllık deneyime rağmen hala kemal seviyesine ulaşamamıştır. Bu meselenin çözümünde başvurulması gereken nokta; talebelerin Milli Eğitim kademelerinde ve Diyanet'in her sahasında çalışacağı göz önünde bulundurularak Diyanet, Milli Eğitim ve İslam Enstitüleri bir araya gelmesi ve mesleki formasyona sahip, işin ehli, tecrübe ve şahsiyeti ön planda tutularak belirlenmiş şura üyeleri tarafından nitelikli bir programın hazırlanması gerekmektedir. Bu programın öncelikli hedefi mükemmel bir Müslüman yetiştirme olmalı ve talebeye her yönüyle terbiye, iman, ilim ve ahlak verecek vasıfları taşımalıdır (Koçkuzu, 1966: 8-9).

İmam Hatip Okullarının daha iyi şartlarda eğitim verebilmesi ve daha nitelikli talebeler yetiştirebilmesi için ders saatleri, programı, ders kitapları ve yönetmeliklerinde lüzumlu görülen düzenlemeler için girişimde bulunulmuştur. Bu amaçla Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu Genel Başkanı Mehmet Karaman, Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu Genel Başkanı Cahit Baltacı ve İstanbul

İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti Başkanı Salih Güler tarafından 1968 tarihinde ilgililerle yapılan görüşmeler ve bu amaçla düzenlenen geziler neticesinde alınan kararlara dayanılarak Milli Eğitim Bakanlığına, yerine getirilmesini istedikleri düzenlemeleri içeren bir muhtıra verilmiştir. Maddeler halinde kaleme alınan bu düzenlemeler şu şekildedir:

- Halkın kendi imkanlarıyla ilçe merkezlerinde yaptırdıkları İmam Hatip Okulları tedrisata başlamalı, büyük vilayetlerde Akşam İmam Hatip Okulları ve İslam Kız Kolejlere açılmalıdır.
- İHO mezunları sosyal öğretim yapan fakültelere girebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- Senelerdir çıkarılmayan İHO ve YİE müfredat programları ve İHO yönetmeliği çıkarılarak yürürlüğe konulmalıdır.
- İHO'ya mesleki tatbikat dersi konulmalıdır.
- YİE'ye alınan öğrenci kontenjanları artırılmalı, giriş imtihanlarının sistemi değiştirilmeli, sıralama usulü esas alınarak puanlamaya göre öğrenci alınmalı ve asistan kadroları ihtiyaca göre genişletilmelidir.
- Orta dereceli okullardaki Din dersleri inanan ve liyakatli öğretmenler tarafından okutulmalıdır (Tohum Dergisi, 1968: 26).

Görüldüğü gibi ilk İmam Hatip neslinin öncü isimleri, daha öğrencilik yıllarından başlayarak kendi okullarına sahip çıkmış, gelişmeleri ve yayılmaları için çalışmalar yürütmüşler ve halen yürütmektedirler. Bu okulların bugün sayı ve kalite açısından gelişmiş ve tercih edilebilir olmalarında, elde edilen kazanımlarında, öğrenci ve mezunlara sunulan geniş imkanların altında ilk İmam Hatip nesli öncülerinin imzaları bulunmaktadır.

3.4.2. İlk İmam Hatip Neslinin Yüksek İslam Enstitülerine Hizmetleri

1958 yılına gelindiğinde İmam Hatip Okulları ilk mezunlarını vermeye başladı. Onlara göre: *“Bu bir mezun olma değil, adeta alışılan muhitten atılma; ellerdeki diploma değil, hiçbir ilim yuvasına kabul edilmemeyi gösterir belge idi.”* Önlerinde çok az seçenek vardı. Ya imamlık, hatiplik, müezzinlik gibi din görevlisi olarak eğitim

hayatını burada noktlayıp göreve atılmak, ya askere gidip olcakları uzaktan takip etmek veya henüz belirlenmemiş yollarla lise diploması almak. Mezunlardan önemli bir kısmı evli ve geçindirmesi gereken bir aileye sahip olduğu için vazife almayı tercih etmişlerdir. Bazıları bir şekilde yüksek tahsil yapmanın zarureline inanmakta, lise diploması alabilmenin yollarını araştırmaktaydı. Ancak hangi sınıfların hangi derslerinden imtihana girecekleri belli değildi. Uzun yazışmalar neticesinde son sınıfın derslerinden imtihan olmaları gerektiği bildirildi (Ateş, 1962: 15-16). İlk mezunlar kendilerine yol çizmeye çalışırken onların ardından gelmekte olanlar bu haksızlıklara karşı yapılacak bir şeylerin olduğunu, daha önce baskılarla nasıl İmam Hatip Okullarının açılması sağlandıysa bu okulların mezunlarının gidebileceği bir yükseköğrenim kurumu açılması veya İlahiyat Fakültelerine kabul edilmeleri de sağlanabilirdi (Karaman, 2009; Öcal, 2008a).

İlk açılan İmam Hatip Okulları ilk mezunlarını vereceği zaman mezun olacak öğrencilerin bundan sonra nasıl bir yol çizecekleri, nereye gidecekleri dile getirilmeye, gündemi meşgul etmeye başlamıştı. Mevcut durumda Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi de dahil olmak üzere bu mezunları kabul eden herhangi bir üniversite veya yüksekokul bulunmamaktaydı. Mezunlar ya dışarıdan fark derslerinden imtihan vererek yüksek eğitim görecekler ya da imamlık hatiplik vaizlik gibi din hizmetlerini yerine getirmek üzere meslek hayatına atılacaklardı. Nitekim ilk mezunların bir kısmı yedek subay olarak askere gitmiş, bir kısmı ise din görevlisi olarak mesleğe başlamışlardır. Ancak İmam Hatipliler ve onların dostları bu haksızlığa razı gelmek istemiyorlar ya İlahiyat Fakültesine kabul edilmek ya da yüksek ilim tahsil edebilecekleri bir yüksekokul açılmasını arzuluyorlardı. Bu isteklerini çeşitli yollarla yetkililere ulaştırmaya çalışmaktaydılar. Tüm bu ısrarlı taleplerin neticesinde 1958 yılında İmam Hatip Okullarının ilk mezunlarına yetişmeyen bu yükseköğretim müesseseleri 1959 yılında gecikmeli olarak da olsa açılmıştır. Yüksek İslam Enstitülerinin açılmasına Adnan Menderes, Tevfik İleri gibi bazı devlet büyükleri karşı değildi ancak Demokrat Parti içindeki bazı çatışmalar gecikmelere sebep oluyordu (Karaman, 2009: 230-231). İmam Hatip okullarında olduğu gibi Yüksek İslam Enstitüleri de halkın baskısı sonucu, istenmeden; İmam Hatip mezunlarını Ankara İlahiyat Fakültesinden uzak tutmak üzere açılmıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde dinde reform yapmak üzere yetiştirilen teologların arasına bu idealist gençler girerse bu fakültenin laikçilerin

amaçlarına hizmet etmesi mümkün değildi. Yüksek İslam Enstitüleri ise öğretmen ya da din görevlisi yetiştirmek üzere açılan, kendi gettosunda eli kolu bağlı ve zararsız bir şekilde görevini yapması beklenen müesseselerdi. İmam Hatip Okullarında olduğu gibi Yüksek İslam Enstitüleri'ne de karşı çıkan farklı kesimler vardı. Bunlardan kendi özel Kur'an Kurslarını açarak milletin çocuklarına yeterli dini eğitim verdiğine inanan bir grup, İslami bir kaygıyla, bu dini tedrisat müesseselerinin yetersiz, laik düzene hizmet eden, dine zarar veren kurumlar olduğuna inanmakta olan ve mezunlarına bir türlü güvenemeyen kesimdir. Laikçi bürokratlar ile karşıt ideoloji mensubu yazarlardan oluşan ve hem Kur'an Kursları ve özel ders halkalarına hem de İmam Hatipler ve Yüksek İslam'lara karşı olan bir grup ise Laiklik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle bu kurum ve onların çalışmalarını zararlı bulmakta, kontrol altında tutulması, sayılarının azaltılması veya kapatılması için bütün imkanlarını kullanmaktaydılar. Kısaca halkın dini ve sosyolojik ihtiyaçlarına göre yine halkın talep ve ısrarları sonucu devlet eliyle din eğitimi vermek üzere açılmış bulunan kurumları bazı dini gruplar laikliğe hizmet etmekle suçlamakta, laikçiler ise ona aykırı olmakla suçlamaktaydı (Karaman, 2009: 407-415).

Halk ise Yüksek İslam Enstitüleri açıldığı tarihten itibaren bu müesseselerin koruyucusu, savunucusu ve destekçisi olmuştur. Onların beklentileri bu kurumlardan yalnızca münevver din adamı yetişmesi değildi, aynı zamanda burada yetişecek vatan evlatlarına ülkenin bütün işlerini teslim etmek istiyorlardı (Öcal, 2008a cilt 2: 456). Siyasiler bu kurumlara siyaset gözlüğüyle bakmakta, bir kısmı bunları kendileri için rakip görmekte, bir kısmı da siyasi yan kuruluşlar olarak görüp kendilerine mahkum kabul etmekteydiler. Bunlardan pek azı uygulamalarında samimi idiler. Bürokratlar ise devlet ideolojisi açısından düşündüklerinden kuşku dolu gözlerle bakmaktaydı. Bu bakımdan Enstitülere sahip çıkacak, onların problemlerini çözecek bir merci bulunmamakta, bu müesseseleri ayakta tutmak ve geliştirmek yine büyük ölçüde öğrenci ve hocalara kalmaktaydı (Karaman, 2009: 414). Bu konuda da öğrencilere ve onların yetişmesi için tüm imkanları seferber eden hocalara büyük hizmetler düşmekteydi. Bu kurumların eğitim öğretime başlayabilmesi, nitelikli hoca tayini, fiziksel ortamların düzenlenmesi, bilimsel ve kültürel imkanların sağlanması, akademik kimliğe kavuşabilmesi için birtakım çalışmalar yürütülmüş ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir.

İmam Hatip mezunlarının yükseköğrenim görebilmeleri için imkan sağlanmalıydı ve bu davaya bu okulların öğrencileri sahip çıkacaktı. Bunun için de örgütlü çalışmaya ihtiyaç vardı. Bunu başarmak için resmi program ve amacın aşarak özel gayretlerin sarf edilmesi gerekliydi. Hayatları boyunca din eğitimi ve öğretimi yapan kurumların ıslahı, ilerlemesi ve gelişmesi, daha verimli hale gelebilmeleri için her zaman bir gayret içinde olan ilk İmam Hatip nesli Yüksek İslam Enstitüleri için de kolları sıvamışlardır. Daha imam hatip sıralarında iken her ne kadar bu okullara herhangi bir istikbal kaygısı güdülmezsizin yalnızca dinini öğrenmek maksadıyla gelmiş olsalar da diğer okullara verilen haklardan kendilerine de verilmelerini istemektedirler. Ya İlahiyat Fakültesine kabul edilmeleri ya da bu okulun mezunlarına yüksek tahsil imkanı sunabilecek bir yükseköğretim kurumu açılması konusunda taleplerini çeşitli yollarla ilgililere ulaştırmakta, bu meseleyi yakından takip etmekte, bu amaçla illerde dernekler kurmaktaydılar. Zikredilen sebeplerle Ali Şakir Ergin'in de aralarında bulunduğu Ankara İmam Hatip Okulu öğrencileri tarafından "Öğrenci Dilek ve İstekler Kolu" adıyla oluşturulan ve talebelerin her türlü müşküllerini halletmekle vazifelenen kolun, o dönemde bulunan 19 İmam Hatip okulunun öğrenci temsilcilikleri ile mektup yoluyla iletişime geçmesi ve yükseköğrenim imkanı taleplerinde birlik olmayı öneren faaliyetleri bu konuda zikredilmeye değerdir. Söz konusu kol bu davaya el atıp yetkili organlara dilekçe ile müracaatta bulunmuş, diğer okulların öğrencilerinden temsilcilerle birlikte Ankara'da toplanıp durumu görüşmüşler, aralarından bazı temsilciler seçilip Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderilmiştir (Öcal, 2008a, cilt 2: 492-493).

Konya İmam Hatip Okulu'nun ikinci yıl öğrencileri mezun olacakları zaman bu mezunların ya İlahiyat Fakültesine kabul edilmeleri veyahut bunların gidebilecekleri bir yüksekokul açılması taleplerini iletmek için dönemin Maarif Vekili Celal Yardımcı'dan randevu alınması bu kapsamda yapılan girişimlerden biridir. Aralarında İmam Hatip Okulu son sınıf öğrencisi Hayrettin Karaman'ın da bulunduğu öğrencilerden ve velilerden oluşan bir grup taleplerini açıklama yapılmaya izin verilmeksizin iletebilmiş, ancak çıkmakta olan Bakan aceleyle "Devlet ne yapacağını sizden mi öğrenecek?" diyerek karşılık vermiştir. 1958-1959 ders yılı bittikten sonra Başbakan Adnan Menderes bir konuşma yaparken yüksek okul talep eden İmam Hatip dostlarının açtığı bir pankarttan sonra bu konuda söz vermiş, Maarif Vekiline Vekalet ettiği bir sırada mevzuatını

çıkartıp bu Enstitüler'in açılmasını sağlamak da Tefvik İleri'ye nasip olmuştur (Karaman, 2009, cilt 1: 230-231).

İlk İmam Hatip neslinin öncü şahsiyetleri, bulundukları görevlerde bu din eğitimi kurumlarının tutunup yaşayabilmesi, kök salıp gelişebilmeleri için uğraş vermişlerdir. Bursa Yüksek İslam Enstitüsü ilk açıldığında bu müessesede müdürlük görevini üstlenen Halis Ayhan, kendisine Enstitü'nün açılması için her şeyin hazır olduğunun söylenmesine rağmen Bursa'ya geldiğinde durum söylendiği gibi değildir. Enstitü binası şehir merkezine uzak olmakla birlikte fiziki şartlar açısından son derece yetersiz görünmekteydi. Enstitüde telefon, ulaşım, yemek imkanı ve ortamı, ders araç gereçleri, hizmetli kadrosu bulunmamaktaydı. Ancak halkın yeterince sahip çıkmamış olması ve dini hizmetleri yürüten resmi kurumların ilgisiz davranması neticesinde ortaya çıkan bu moral bozucu durumun aşılması, eğitim öğretime hazır hale getirilmesi gerekmektedir. Halis Ayhan şartları ne olursa olsun dikkatli ve sabırlı bir çalışma ile Enstitünün olması gereken düzeye getirilmesi ve çıkabileceği en üst seviyeye çıkarılmasının mümkün olduğunu düşünerek elinden gelenin fazlasını yapmış ve bu gayret, çalışma ve dualarının sonucunu almıştır. Bu yokluk ve sıkıntılar aşılmaya çalışılırken bir taraftan da öğrencilerin çıkardığı birtakım sorunlarla ilgilenilmiştir. Öğretime başladıktan kısa bir süre sonra ulaşım ve barınma sorunu, öğle yemeğinin olmayışı gibi eksikliklerden şikayet eden öğrenciler; yetersiz imkanlar ve siyasi kaygılarla Enstitü açıldığını, başka Enstitülere nakledilmek istediklerini belitten bir bildiriye halka dağıtmak suretiyle Halis Ayhan'ın çalışmalarını zorlaştırmışlardır (Öcal, 2008a, cilt 2: 511-522). Tüm bu zorlukların üstesinden gelerek bu eğitim kurumunu layık olduğu seviyeye çıkarmayı başaran Ayhan, ilk İmam Hatip neslinin diğer öncü isimlerine ve sonradan gelen nesillere örnek teşkil etmiştir. Zira Yüksek İslam Enstitüleri hangi amaçla açılmış olursa olsun, ne kadar eksiklik ve imkansızlık bulunursa bulunsun tüm olumsuzluk ve zorluklara karşı bu müesseseleri ıslah edip mükemmelleştirmek ve Müslüman halkın beklentileri ile günün ihtiyaçlarına cevap verecek hale getirmek herkesten önce buralarda okumakta olan talebe ve bu sıralardan geçmiş bulunan mezunlara düşmekteydi. Onlara göre böyle bir derdleri olmadığı için bu işi devletten beklemek makul değildi (Karaman, 2009; Öcal, 2008a).

Yüksek İslam Enstitüleri Türkiye'deki dini hayatın zaruretleri olarak ortaya çıkan hakiki bir ihtiyacın neticesi olarak kurulmuşlardır. Bu enstitüler, İmam Hatip Okulları

meslek öğretmenlerinin artık kendi yetiştirdiği mezunlarından oluşmasındaki katkısı bakımından önemlidir. İleriki yıllarda İlahiyat Fakültelerine dönüşmeleriyle akademik din eğitiminde ulaştıkları seviye de bilimsel hayatımıza olan katkılarını göstermektedir. İslami ilimlerin araştırıldığı ve tedris edildiği müesseseler olan Yüksek İslam Enstitülerinin gelişip kendilerinden istenileni verebilmeleri için hem halkımız hem de devletimizce benimsenmiş olması gerekmektedir. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünün mantıken anlaşılması ve kabul edilmesi zor gerekçelerle bir ilkokulun çatı katında tutulurken veya İstanbul'un üniversite ve diğer kültür çevrelerinden uzak bir bölgeye nakledilme girişimlerine rağmen halkı Konya ve Kayseri'de bu yüksek tahsil kurumları için milyonlarca lira harcayarak inşaatlar yapması ve gerektiği durumlarda Türkiye'nin her yerinde bu fedakarlıkların gösterilecek olması, bunların yalnızca halk tarafından benimsenmiş olduğunu göstermektedir. Bu yeterli görülmemektedir. Bu enstitülerin devletin bizzat bunları korumak ve geliştirmekle görevli resmi organlarınca da benimsenmiş, önemine ve gerekliliğine inanılmış olması gerekmektedir. Yüksek İslam Enstitülerinin gelişip kendilerinden beklenileni verebilmesi için daha birçok hususun gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunlardan biri de bu akademilerde akademik kariyerin ihdası ve tedrisat ve araştırma sistemlerinin tesis edilerek imkanlarının artırılmasıdır (Demirci, 1963: 16-17).

İlk Yüksek İslam Enstitüsü açılmış ancak bu müessesede eğitim kalitesinin yükseltilmesi için herhangi bir çalışma yapılmamıştır. İmam Hatip neslinin ağabeyleri bu Enstitülere öğretmen atanır gibi tayin edilen öğretim elemanı sorunu, vasıfsız idareci, düzensiz programlar, öğrencilerin daha iyi yetiştirilmesi için oluşturulması gereken ortamlar gibi çözüme kavuşturulması gereken birçok sorunla baş başa kalmışlardır. İstanbul YİE öğrencileri olarak ilk İmam Hatip nesli bu müesseselerin kendilerinden bekleneni verecek seviyeye ulaşabilmesi için yaptıkları çalışmalarına ilk olarak ehliyetsiz yöneticilerle mücadele ederek işe başlamışlardır (Karaman, 2009 cilt 1: 421-422). Bu kurumlarda öğrenci olmuş daha sonraki yıllarda buraya öğretmen olarak gelmiş olan ilk İmam Hatip neslinden bazı isimler uzun yıllar bu sorunları tecrübe etmiş ve çözümün kendi ellerinde olduğunu fark etmişlerdir. Süleyman Uludağ Yüksek İslam Enstitüsündeki eğitim seviyesini yükselmesi için öğretim görevlisi iken buralara öğretmen olarak gelecek elemanların yine bu kurumlarda yetişenler arasından çıkacağını ve öğrenci kalitesinin yükselmesi gelecekte öğretmen kalitesini de

artıracağını düşünmekteydi. Bu maksatla hevesli ve yetenekli görülen bazı öğrencilerle özel olarak ilgilenmekte, bunlara özel dersler vermekte okumaları gereken eserleri temin edip bunları okumalarını tavsiye etmekte ve geleceğin Yüksek İslam hocası olmayı amaçlamaları için telkin ve tavsiyelerde bulunmaktaydı (Öcal, 2008a, cilt 3: 487).

Yeni açılmış olan Yüksek İslam Enstitülerine bir ortaöğretim kurumuna öğretmen atanır gibi atama yapılmakta ve büyük oranda İmam Hatip Okullarının öğretmen ve yöneticileri atanmakta ve atamalarda da siyasi eğilim ve adam kayırmanın etkisi görülmekteydi (Altıkulaç, 2016, cilt 1: 292). İlk açıldıkları zaman Enstitüye öğretmen atamada herhangi bir kriter uygulanmadığı için hocaların önemli bir kısmının ilim ve ehliyet açısından zayıf ve yetersiz olduğunu gören ilk İmam Hatip nesli, bu kurumların ilmi seviyelerinin yükseltilmesi ve asistanlık yolu dışında öğretim elemanı ataması yapılmaması için bir hayli çalışmışlardır. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Talebe Cemiyeti adına birkaç öğrenci Milli Eğitim Bakanlığına hitaben hazırladıkları ve bu uygulamasından dolayı Bakanlığı eleştirdikleri metni Ankara'ya giden dönemin Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'e takdim etmişlerdir. Ancak bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Enstitülerin eğitim kalitesinin ve ilmi seviyesinin yükseltilmesi ise hoca seviyesinin yükselmesi ile mümkündür ve bir yükseköğretim kurumunun en önemli meselesi yetişmiş öğretim elemanı meselesidir. Onlara göre bunun da en sağlıklı yolu bu kurumlara öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak için alınan elemanların imtihana tabi tutularak asistan olarak alınması ve bunların yetiştirilmesi veya dışarıdan doktora yapmış elemanlar ile karşılanması idi. Bu amaçla 1976 yılında Süleyman Uludağ'ın da aralarında bulunduğu bir grup tarafından, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e YİE için 100 asistan kadrosu talep edildi. Dönemin Din Eğitimi Genel Müdürü Tayyar Altıkulaç'ın da girişimleri ile talep edilen asistanlık kadroları, Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem'e onaylatılmıştır. Neslin diğer üyeleri de bu kadroları ahlaklı, bilgili ve kabiliyetli gençlerle doldurabilmek için harekete geçmişlerdir. 1982 yılında bu enstitülerin İlahiyat Fakültesine dönüşmesiyle bu öğretim elemanları fakültelere aktarılmışlardır ve enstitülerin fakülteleşmesinde birer köprü vazifesi görmüşlerdir. Bugün mevcut bulunan İlahiyat Fakülteleri büyük oranda bu çekirdek kadro ile şekillenmiş ve bugünkü durumuna gelmiştir (Öcal, 2008a: 421-423; Altıkulaç, 2016 cilt 1: 292-301) .

Mevcut Yüksek İslam Enstitülerinin öğretmen kadrosu eksik ve mevcut öğretmenlerin de ilim ve ehliyet açısından yetersiz olmasını rağmen halk iyi niyetle yetkililerden yeni Enstitülerin açılmasını ve sayılarının çoğalmasını istiyordu. Açılmış bulunanların da ülke geneline dağılımı dengesizdi. Ankara'da İlahiyat Fakültesi ve Kayseri'de Yüksek İslam varken Yozgat'ta da bir Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştı. İç Anadolu'daki bu yığılmaya karşılık Güney Doğu ve Karadeniz bölgesinde bu müesseseler bulunmamaktaydı. Belli bir plan ve program çerçevesinde ihtiyaca göre açılmak yerine dengesiz ve düzensiz şekilde adanmış olan vilayetler kendi bulundukları yere Yüksek İslam Enstitüsü açtırılabilmekteydi. Bu kaygı verici duruma şahit olan ve bir şeyler yapılması gerektiğini fark eden ilk İmam Hatip nesli, Yüksek İslam Enstitülerinin öğretim elemanı bakımından yeterli hale getirilmeden yeni kurumlarının açılmasının yanlış olduğunu, din tedrisatı yapan bu kurumlarda kemiyetten ziyade keyfiyetin olduğunu ve enstitü sayısını artırmanın nitelikli ilahiyatçı yetiştirme amacını olumsuz etkileyeceğini savunmaktaydılar. Bu kurumlarda görev yapacak yeterli yetkinlik ve sayıda öğretim üyesi yetişinceye ve gerekli altyapı hazırlıkları tamamlanıncaya kadar mevcut Enstitülere yenilerin eklenmemesi için çalışmışlardır (Karaman, 2009 cilt 1: 421-423; Altıkulaç, 2016, cilt 1: 292, Öcal, 2008a, cilt 3: 588).

Yozgat gibi bazı illerde Yüksek İslam Enstitüsü açtırma dernekleri bulunmaktaydı ve bu dernekler de zaman içinde çalışmalarını mevcut enstitülerin birer Akademi veya Fakülteye dönüştürülerek akademik vasıf kazandırılması amacıyla çalışmalar yapılmaktaydı. Bu çalışmalar devam ederken yeni enstitülerin açılması hem fakülteye dönüşme çabalarını anlamsız kılmakta hem de niteliği düşürmekteydi. Bu nedenle mevcut enstitülere yenilerinin eklenmesi bu müesseselerin sevenleri tarafından doğru bulunmamaktaydı. Ancak birtakım siyasi kaygılarla yeni Enstitüler açılmaya devam etmekteydi. Bol miktarda Enstitü açılıp öğretim kalitesini düşürülmesinin önüne geçemeyen nesil en azından buraya okumaya gelen talebelerden her müracaat edeni almamaya, imtihana tabi tutarak nitelikli öğrenciyi kabul etmeye böylece öğrenci kalitesini yüksek tutmaya çalışmışlardır (Karaman, 2009, cilt 1: 421-422; Öcal, 2008a, cilt 3: 588).

1978-1979 öğretim yılına kadar Enstitülerde bütün öğrencilere aynı program uygulanmakta, bu da öğrencilerin ilgi ve kabiliyetlerine göre yetiştirmelerini zorlaştırmaktaydı. Öğrencileri kabiliyetlerine ve görev alacakları mesleklere göre

yetişmesi hem amaca göre hizmet ehli yetiştirecek hem de akademi olmaya hazırlık için bir adım olacaktı. Tayyar Altıkulaç'ın Yüksek İşlam Enstitülerinde Tefsir- Hadis, Fıkıh- Kelam, İşlam Dini Esasları gibi bölümler oluşturulmasına yönelik, daha önceden Talim ve Terbiye Kurulu'na sunmuş olduğu ancak aylar geçmiş olmasına rağmen bir türlü ele alınmayan projeyi, kendisi Kurul yeliğine atandıktan sonra gündeme alınmasını sağlamıştır. Kurulan alt komisyonda değerlendirilip olgunlaştırılan projenin Kurul onayından geçmesiyle Yüksek İşlam Enstitülerindeki blmleşme gerçekleşmiş oldu (cal, 2008a, cilt 3; Altıkulaç, 2016 cilt 1: 304).

İmam Hatip Okullarının meslek dersleri ile diğer orta dereceli okullarda din dersi ve ahlak dersi ğretmeni yetiştiren ve Diyanet İşleri Başkanlığının her kademesindeki hizmetlere eleman hazırlayan Yüksek İşlam Enstitülerinin ülkenin ihtiyaını karşılayacak şekilde kontenjanlarının artırılması ve bunun yanı sıra enstitülerdeki ğretimin İşlam dininin esaslarının ana kaynaklardan öğrenilecek bir imkan kazandırılması gerekmektedir. Bu kemiyet ve keyfiyetin yükseltilmesi zorunluluğu, enstitülerde bir statü değişikliğini de zorunlu kılmaktaydı. Yüksek İşlam Enstitüsü ğrencileri o dönemin koşullarında Fakülte'ye dönüşmek bir hayal olduğu için İşlami İlimler Akademisi olma taleplerini zaman zaman boykotlar yaparak yetkililere ulaştırmaya çalışıyorlardı. Akademik unvan kazanma hakkının kendilerine de verilmesini isteyen hocalar ise bu isteklerini makul ve hukuki yollarla iletmekteydiler. Yüksek İşlam Enstitülerinde okuyup mezun olduktan sonra tekrar bu kurumların bünyesinde asistan ya da hoca olarak göreve başlayanların ideali statü bakımından yükselmek ve akademik kariyerde ilerleyerek unvanlara sahip olabilmektir. 1982 yılında bu enstitülerin fakültelere dnştrlp üniversitelere bağlanmasına kadar bu amaçla çalışmalar yapılmıştır. Türkiye İşlam Enstitüleri Talebe Federasyonu olarak Yüksek İşlam Enstitülerinin İşlami İlimler Akademileri haline gelebilmeleri için yetkililerle görüşmüş, kanun taslakları hazırlayıp siyasilere sunulmuştur. Öğrenci kabul, atama sistemi, mevcut altyapı ve konumu itibariyle ortaöğretime yaklaştırılmaya çalışılan Enstitülerin akademi olmasıyla ilmi yetkinliğe sahip hocaların yönetimdeki etkisi artacak ve öğretimin kalitesi yükselecekti (Mert, 2014: Öcal 2008a, cilt 2: 432).

İlk İmam Hatip nesli, yayınladıkları Tohum Dergisi'nde yer alan bir yazıda Yüksek İşlam Enstitülerinin İşlami İlimler veya akademiler haline getirilme taleplerinin gerekçesini sıralamışlardır. Bu yazıya göre Enstitüler içinde bulundukları şartlarda

İslami ilimler araştırmak ve incelemek için gerekli olan hukuki statü ve mali imkanlardan mahrumdur. Bu imkanlara kavuşabilmeleri ve kendilerinden beklenen görevi yerine getirebilmeleri için bazı düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Öğrenciler ve öğretim üyeleri her türlü ihtisas ve araştırma imkanlarından mahrum bulunduğu için kaliteli ve müteahhasıs eleman yetiştirilememektedir. Bunların kendi alanlarında ihtisas imkanları artırılmalı, yurt dışında araştırma, bilgi ve görgülerini artırma fırsatları sağlanmalıdır. Ayrıca ihtisas ve araştırmaya imkan sağlayacak bölüm ve kürsüler de mevcut değildir. Bunlar Akademi statüsüne kavuşmanın getireceği mali ve bilimsel imkanlar sayesinde mümkün olabilmektedir. Şayet bu Enstitüler birer Akademi haline getirilirse din üzerinde müspet metotlarla araştırma ve ikna mümkün olacağı için din eğitiminin layıkıyla yapılmamış olmasından kaynaklanan özellikle münevver çevrede dine karşı yanlış kanaat sahibi olanların bu yanlış bakış açıları kendiliğinden zail olacak, yurdumuzun kalkınmasında önemli hizmetler gören din adamlarının niteliği yükselecek ve bu müesseseler layık olduğu konuma kavuşacaklardır (Tohum Dergisi, 1969: 26-27) Mevcut durumda bu Enstitülerin müfredat, okutulan dersler, usul ve metot bakımından ortaöğretim derecesinde olan İHO'lerden bir farkı bulunmamaktaydı. Bu yetersiz müfredat yüzünden iyi niyetli gayret ve çalışmalara rağmen birçok mali ve ilmi imkandan mahrum bulunduğu için öğretim kadrosu yeterli verimi alamamakta ve yüksek tahsilde umduğunu bulamayan talebelerde de ister istemez bir gevşeklik görülmekteydi. Tüm bu gerekçelerden ötürü İslam dininin sahih kaynaklardan güvenilir usul ve yöntemlerle öğretilmesi ve araştırılması için bu Enstitülerin muhtar bir akademi haline getirilmelidir. Başına işin ehli bir rektör ve güçlü ve ehil ilim adamlarından oluşan bir akademi senatosu kurulmalıdır. Dört yıllık öğretim dönemi iki kademeye ayrılmalı, ilk iki yıllık devrede İmam Hatipte temeli atılmış olan ve sayısı onu aşmayan İslami ilimler ile birlikte iki şark (Arapça, Farsça), bir garp (İngilizce, Fransızca, Almanca) dillerinden olmak üzere üç lisan iyi bir şekilde öğretilmelidir. Son iki yıllık ikinci devrede ise tamamen ihtisaslaşmaya gidilmeli ve Fıkıh, Tefsir, Hadis, Kelam ve Tasavvuf derslerinden birini seçip o alanda derinlemesine araştırma ve öğrenme faaliyeti içine girmelidir. Öğretim üyelerine her alanda araştırma yapabilecekleri imkanlar sağlanmalı, mevcut ilmi ve maddi imkansızlıklar giderilmelidir (Işıcık, 1970: 10).

Hamidullah'a göre Yüksek İslam Enstitülerinin amacı, iman ile ilimi birleştirmek, insan düşüncesini devamlı olarak geliştirmek ve bu sentezi yeryüzüne yaymaktır. Yüksek İslam Enstitüleri muhtar bir akademi halinde bütün fakülteleriyle bir üniversite olarak yeniden organize edilmelidir (Hamidullah, 1966: 9-10). Bu ve benzeri görüş ve amaçlarla yapılan çalışmalar sonuç vermiş ve nihayet 1982 yılında Yüksek İslam Enstitüleri İlahiyat Fakülteleri haline getirilerek bulundukları illerdeki üniversitelere bağlandılar. Bu süreçte eski hoca ve asistanların yeni oluşturulan fakültelere intibakı aşamasında da bazı sorunlar yaşanmış ama her gülük gibi bunun da üstesinden gelinmiştir. Enstitülerin fakülteye dönüşmesiyle bu kurumlar ekonomik ve bilimsel açıdan daha ciddi bir altyapıya kavuşmuş oldular. Bünyesindeki öğretim elemanı ve öğrencilerine din üzerine düşünme, araştırma, yazma ve söylemeden ziyade uygulama elemanı yetişmesi ve yetiştirilmesi bekleniyorken artık bilimsel hayata katkı sunabilecek, araştırma ve incelemeler yapacak statü ve imkan elde etmişlerdir. Mevcut İlahiyat Fakültelerinin çekirdeğini oluşturan kadrolar buralarda yetişmiştir (Öcal, 2008a).

3.5. Teşkilatlanma Çalışmaları

3.5.1. Öğrenci ve Mezunlar Olarak Kurdukları Talebe Cemiyetleri

1950'li yılların sonlarına doğru İmam Hatip Okulları ilk mezunlarını vermeye başlamıştır. Bu okullardan mezun olanlar dernekler kurmaya, daha önceden kurulan derneklere katılıp buralarda aktif roller üstlenmeye ve aynı amaç için kurulmuş olan derneklerin bir araya getirildiği üst kuruluşlar olan federasyonlar oluşturmaya başlamışlardır. Bu okullardan mezun olan talebeler okullarının bulunduğu illerde İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetlerini oluşturmuşlar, Yüksek İslam Enstitüsü talebeliği sırasında ise her enstitü için bir Talebe Cemiyeti kurmuşlardır. Ayrıca illerde Din Görevlileri Dernekleri kurulmuş, bunlar da Din Görevlileri Yardımlaşma Dernekleri Federasyonu halinde birleştirilmiştir. Mehmet Solmaz, Niyazi Baloğlu, Kemal Güran, Ahmet Gürtaş, Hamdi Mert gibi imam hatip nesli öncüleri bu derneklerde aktif rol almışlar, din eğitimi ve din hizmetleri adına öncülüğünü yaptıkları birçok faaliyeti bu teşkilatlar sayesinde yürütmüşlerdir (Mert, 2014; Çetin, 2017).

İmam Hatip Okullarının gelişip yaygınlaşmasında ve sayılarının artmasında bu teşkilatların önemli çalışmaları olmuştur. Bu okulların mezunlarının gidebileceği bir

yüksekokul açılma çalışmaları sırasında, mezun cemiyetlerinin bir üst kuruluş şeklinde İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu adıyla birleştirilmesi fikri ortaya atılmıştır. İHO mezunlarının gidebileceği bir yükseköğretim kurumu açılması için kendi aralarında yaptıkları toplantılardan sonra Kayseri, Yozgat, Isparta, İstanbul İmam Hatip Okulu Mezunları Dernekleri temsilcileri ile yapılan toplantıdan sonra İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu kurulmuştur. Bu federasyon bünyesinde başta Kemal Güran ve Niyazi Baloğlu olmak üzere bu sorumluluğu üzerine alan mezunlar; İmam Hatip Liseleri, Yüksek İslam Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri ilk sırada olmak üzere tüm resmi ve özel din eğitimi kadrosunun ve Diyanet bünyesindeki hizmet görevlilerinin haklarının TBMM ve hükümet nezdinde savunulması girişimlerinde hep ön sıralarda görevler üstlenmişlerdir. Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Federasyonu kapsamında Kemal Güran ve Niyazi Baloğlu'nun hizmetleri sırasında mezunların haklarını koruma amacıyla yapılan çalışmalar aralıksız devam etmiştir (Mert, 2014: 206-209; Çetin, 2017: 120-121).

İlk İmam Hatip neslinin Yüksek İslam öğrencisi oldukları dönemde, bütün yüksekokul ve fakültelerde öğrencilerin okul idaresi, bakanlık, dernekler ve halkla arasında köprü olmak ve ilişkileri sürdürmek amacıyla talebe cemiyetleri kurulmaktaydı. Bu talebe cemiyetleri öğrencilerin taleplerini yetkililere ulaştırmakta, sosyal, kültürel ve ekonomik imkanlardan öğrencilerin nasıl faydalanabileceğini araştırmakta, gündemdeki sosyal ve siyasi konularla ilgili bildiriler hazırlamakta ve toplantılar düzenlemekteydi. Aynı amaç ve faaliyetleri gerçekleştirmek üzere Türkiye'de açılan Yüksek İslam Enstitüleri'nde de öğrenciler talebe cemiyetleri kurmuşlardır. İlk İmam Hatip nesli Yüksek İslam Enstitüsü'nde talebe iken ortaya çıkan meselelerini o dönemde Milli Türk Talebe Birliği, Türkiye Milli Türk Talebe Federasyonu gibi mevcut kuruluşlar vasıtasıyla halletmeleri mümkün görünmemekteydi. Yüksek İslam Enstitüleri diğer üniversitelerden farklı bir camiydi ve problemleri de bu müesseselerden farklılık arz etmekteydi. Bu nedenle 1966 yılında İstanbul, Konya, Kayseri ve İzmir'deki mevcut Yüksek İslam Enstitüleri Talebe Cemiyetleri bir araya gelerek Türkiye İslam Enstitüleri Talebe Federasyonu (TİETF) adında yeni bir kuruluşla teşkilatlanmışlardır. Bu federasyonun en önemli amaçları Yüksek İslam Enstitülerini akademik müesseseler haline getirmek ve İmam Hatip okullarının sayılarını artırmaktır. Bu maksatla teşkilat Yüksek İslam Enstitüleri'nin

İslami İlimler Akademileri olarak dönüştürülmeleri için siyasilere görüşmüş, kanun tasarıları hazırlayarak yetkili organlara ulaştırmışlar; İmam Hatiplerin sayılarının artırılıp ülke geneline yayılmasının sağlanmasını için “Her kazaya bir İmam Hatip Okulu” sloganıyla Türkiye’nin her bölgesini dolaşmak üzere irşat ekipleri çıkarmışlardır. O dönemde ulaşılmak istenen her yere ulaşılamamış olsa da İmam Hatiplerin sayılarının 600’ün üzerine çıkmasının temelleri bu faaliyetlerle atılmış oldu. Bu çalışmaların yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı nezdindeki girişimlerle Türkiye’deki Din Eğitimi teşkilatlanmasının hukuki alt yapısının tamamlanmasına hizmet edilmiştir. Bu teşkilat kapsamındaki çalışmalar İmam hatip okullarının hak ve yetkileri dengi okullarla aynı seviyeye getirilmesi ve bu okullardan mezun olanlara üniversite kapılarının açılması gibi kazanımların elde edilmesinde etkili olmuştur. Ayrıca TİETF olarak okumak amacıyla çeşitli İslam ülkelerinden İngiltere’ye giden öğrencilere sahip çıkmak için kurulmuş olan İngiltere İslam Talebeleri Federasyonu (FOSİS) temsilcileriyle iletişime geçip görüşmeler yapılmış, üyelerini ülkemize davet edip birlikte Din Eğitimi Genel Müdürlüğünü ziyaret edilmiş, Ankara ve Bursa’ya gezdirilerek tanıtılmıştır. YİE açıldığı zaman bu müesseselerin amaçları belirgin değildi. İlk mezunlarını vermeye başlayınca bu mezunların tayini konusunda din görevliliği ağı bastı ve mezunlar bu kadrolara yerleştirilmeye başladı. Mezunların öğretmen olma konusunda ısrarlı talepleri ile de bu kapı açıldı ve böylece bu müessese mezunları bu iki göreve gelebiliyorlardı. Daha sonrasında YİE mezunlarının Vakıflar Genel Müdürlüğü’ndeki kadrolar başta olmak üzere diğer alanlardaki devlet memurluğunda görev alabilmeleri suretiyle alanların genişletilmesi konusunda TİETF adına Baltacı ve ekip arkadaşları hükümet ve parlamento nezdinde faaliyetler göstermiştir. Bu girişimlerin sonucunda yönetmeliklere yansıyan bir gelişme olmamışsa da birçok mezun din görevliliği ve öğretmenlik dışındaki devlet memurluklarında görev almaları ile sonuçlanmıştır (Öcal, 2008a, cilt 2: 430-434; Mert, 2014: 205).

Ahmet Gürtaş’ın başkanlığını yaptığı sırada İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü Talebe Cemiyeti öğrencilerin Arapça seviyesinin yükselmesi için gayret göstermiştir. Çünkü Arapça bilmek sıradan bir dil bilmek gibi değildir, dini kaynaklara ulaşmanın ve onları anlamının ön şartıdır. Ancak o dönemde Arap ülkelerinde yayınlanan ilmi eserlere ulaşmak ve bunların ödemesini yapmak kolay değildir. Ahmet Gürtaş gerekli çalışmaları yapmış ve Bağdat’taki el-Mektebü’l- Müsenna adlı yayınevi ile bağlantı

kurmuştur. İstanbul YİE Talebe Cemiyeti bünyesindeki girişimler ile yeni Arapça yayınları takip etmek için öğrencilere kapı açılmıştır (Çetin, 2017: 242).

Öğrenci ve mezunların kurdukları İmam Hatip Okulu Mezunları Dernekleri ile Yüksek İslam Enstitüsü Talebe Dernekleri dışında benzer amaçlarla kurulmuş olan birçok dernek mevcuttur. Bunlar arasında İlahiyat Tedrisatına Yardım Eden Dernekler, İmam Hatip Okulu ve Yüksek İslam Enstitüsü Yaptırma ve Yaşatma Dernekleri, İlahiyat Fakültesi ve İslam Enstitüsü Mezunları Dernekleri, Kur'an Kursu Yaptırma ve Yaşatma Dernekleri, Din Görevlileri Dernekleri sayılabilir. İlk İmam Hatip neslinin kurulmasında öncülük ettikleri veya üyesi oldukları derneklerin yaptıkları hizmetlerin ağırlık noktasını arsa temin etme, binaları ve diğer gerekli tesisleri inşa etme şeklindeki çalışmalar teşkil etmiştir. Bunların dışındaki hizmetlerin sayısı daha az olan mahalli çalışmalardan oluşmuştur. Yürütülen çalışmalarda genel olarak bir iletişimsizlik, organizasyon eksikliği, plansız ve programsız hareket etme gibi istenmeyen bir durum söz konusu olduğu için gerekli verimin alınamaması, çabaların istenilen sonuca ulaşmada yetersiz kalması gibi neticeler görülmüştür. Bu durumu yakından takip eden ve müdahale edilmezse hedeflenen gayeye ulaşamayacağını fark eden Ahmet Gürtaş (1976: 39-42), Nesil Dergisinde Teşekküllerimizin Görevleri adıyla yayınladığı bir yazısında bu durumun üstesinden gelebilmek için zamanın şartlarına ve gereklerine göre teşkilatlanma ve çalışmaları buna göre yürütme konusunda ilgilileri uyarmakta ve bu oluşumların ülkemize ve insanlarımıza daha faydalı ve verimli olabilmesi için bazı tavsiyelerde bulunmaktadır. Gürtaş'a göre yapılması gereken çalışmalar teşkilatlanmaya yönelik ve hizmete yönelik olmak üzere iki ayrı kategoride değerlendirilmelidir. Hizmetlerin dağınıklıktan kurtulup şahsi ve yerel imkanlar birleştirilerek sözünü geçirebilir bir güç haline gelebilmesi için derneklerin bir federasyon bünyesinde, federasyonların da bir konfederasyon halinde bir araya gelerek birleşmeleri gerekmektedir. Hizmete yönelik çalışmalardan daha verimli sonuçlar alınabilmesi için aksayan yönlerin düzeltilip teşkilatlanma çalışmalarına gereken önem ve öncelik verilmelidir. Hizmete yönelik çalışmalardan ise dernek ve federasyonların kendi tüzüklerinde belirtilen amaçlara ulaşabilmeleri için gerçekleştirilecek çalışmalar kastedilmektedir. Bu gayeye yönelik çalışmalardan verim alınabilmesi için din eğitimi ve din hizmetleri sahasında gerçekleştirilen çalışmaların belli bir plan ve program dahilinde gerçekleştirilmesi, basın ve yayın organlarının bu gaye için harekete

geçirilmesi gerekmektedir. Talebelerin çoğunun köylerden geliyor olması okul binaları kadar yurt binalarına da gereken önemin verilmesini zorunlu kılmaktadır. Yüksek tahsil imkanlarının sağlanması için öğrencilere yurt ve burs temini, başarı durumu zayıf talebeler için tekâmül kursları düzenlenmesi, öğretmenlerin uygun şartlarda geçimini sağlayacak ve ilmi yönden kendilerini geliştirmelerine imkan verecek koşulların düzenlenmesi, tüm yurt kapsamında okulları tanıtacak, davayı aydınlatacak toplantı, konferans, seminer, sohbet gibi imkanların oluşturularak tebliğ imkanlarının genişletilmesi ve bunlara iştiraklerin sağlanması, aynı amaçla yola çıkmış olan bu teşkilat üyelerinin okuması, yazması, bir araya gelerek konuşması, tartışması gerekmektedir.

3.5.2. Nesil Hareketi

Hizmet Nesli anlayışı, ilk İmam Hatip kuşağı tarafından fetret devri olarak ifade edilebilecek din eğitiminin kopukluk ve kırılma yıllarından sonra İslami geleneği devam ettirme noktasında belirlenen bir misyonu ve bu misyon çerçevesinde verilen mücadeleleri ifade etmektedir. İmam Hatip sıralarında oluşmaya başlayan düşünce, Yüksek İslam Enstitüsü öğrenciliğinin son yıllarında kendilerine hedef belirleme amacıyla yapılan toplantılarda dile getirilmiştir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için ise planlanan hizmeti merkezden yürütmek için İstanbul'da vazife almaya çalışmak, her zaman eğitim ve öğretim faaliyetlerinin içinde olmak, Yüksek İslam Enstitüsü'nde asistan ve daha sonra hoca olmak gibi amaçlar belirlenmiştir (Karaman, 2009, cilt 1: 304-307). Bulunulan coğrafya ve üstlenilen her görevde temek gaye İslam'a hizmet etmek, din eğitimi ve dini hayatı canlı kılmak, Müslümanları bilinçlendirerek İslam kültür ve geleneğine sahip çıkılmasını sağlamak, dinen, manen ve ilmen gelişmiş nesiller yetiştirmek olmuştur. Bu yüzden bu gaye kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetlerine Nesil Hareketi, çıkardıkları dergiye Nesil dergisi, yayınevlerine Nesil Yayınevi ve kurdukları vakfa Nesil vakfı adını vermişlerdir. Hareketin temel gayesi olan Türkiye'nin İslamlaşma düşüncesini gerçekleştirmek adına İmam Hatip Okulları bu davanın ocağı olarak görülmüştür ve Yüksek İslam Enstitüleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ensar Vakfı gibi kurumlar aracı olarak kullanılarak bu hedefe ulaşılmaya çalışılmıştır. Hayreddin Karaman, Bekir Topaloğlu, Tayyar Altıkulaç, Ahmet Kahraman, M. Saim Yeprem, M. Yaşar Kandemir, Muhammed Eroğlu gibi öncü isimler

etrafında şekillenen Nesil kadrosu İmam Hatip ve Yüksel İslam Enstitüsü öğrencileri, öğretmenleri ve mezunları olarak benzer hayat çizgisi ve dünya görüşüne sahip olan kişilerden oluşmaktadır (Karaman, 2009 cilt 1: 401). Topaloğlu'na göre hizmet neslinin çekirdeğini orta ve yüksek derecede din öğrenimi gören zümreler oluşturur. “Nesil” ifadesi ile ülkemizin ve tüm Müslüman milletlerin manevi olarak kalkınma ve ilerlemesinde samimiyet ve fedakarlıkla görev almak isteyen gruplar kastedilmektedir. Tabanını İmam Hatip Okullarının oluşturduğu bu hizmet neslinin tavanını ise Yüksek İslam ve İlahiyat mensupların oluşturmaktadır. Aynı davayı amaç edinmiş gruplar da bu çerçevenin içinde değerlendirilmektedir (Topaloğlu, 2007: 24, Karaman, 2014: 24). Hareketin yayın organı olan Nesil Dergisi'nde “Çıkarken” başlığıyla yayınlanan açıklamalara göre Nesil Hareketinin mensupları olarak belirlenen kişi ve zümreler şu şekilde ifade edilmektedir (1976:1):

Aynı imanın, aynı duygu ve düşüncenin, aynı dünya görüşünün kaynaştırdığı bu neslin temeli İmam Hatip Okulları'na dayanır. Çeyrek asırlık bir maziye sahip bulunan bu okulların öğretmen, öğrenci ve mezunları, din ve millet yolunda yeni bir hizmet nesli meydana getirmiştir. Yüksek İslam Enstitüleri, İlahiyat Fakültesi ve İslami İlimler Fakültesi bu tabanın tavana doğru yükselişidir. Coşkun bir iman ile bu nesle bağlanan, maddi ve manevi müzaheretle bulunan, iyi niyet ve büyük ümitte muvaffakiyetini bekleyen büyük cemaatler de bu zümrenin kanatlarını teşkil eder.

Milletimizin maddi ve manevi kalkınmasını sağlamak, dini ve milli şuura canlılık kazandırmak ve dini ilimleri ihya etmek maksadıyla sahneye çıkan Nesil Hareketi Türkiye'nin din eğitimi tarihindeki konumları itibariyle önemli bir oluşumdur. Amaca ulaşmak için her hizmeti birer fırsat olarak görmeyi ve ellerindeki imkanları geniş kitlelere ulaşabilmek için kullanmayı bilmişlerdir. Türkiye İmam Hatip Okulları Mezunları Cemiyetinin çıkardığı ilk sayısı 1961 yılının Mart ayında yayınlanan İslamın İlk Emri Oku dergisi ilk olarak sahiplenildi ve desteklendi. Bu dergide yazılar yayınlandı. Nesil Hareketinin başlayınca bu dergi Nesil dergisi çıkıncaya kadar hizmet hareketinin önemli bir aracı olmuştur (Karaman, 2009 cilt 2: 31; Karaman, 2014).

İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nden mezun olan nesil hizmet mensuplarının kendi aralarında ahdleri ve yeminleri vardı. Buna göre merkezden yapılan bir program dahilinde nesil hizmeti verecek, bu konuda elden gelen gayret ve fedakarlık gösterilecekti. Enstitü mezunları arttıkça hizmet halkası da yeni seçilen arkadaşlarla

büyümekteydi. Bu enstitüden mezun olup bir hizmet hareketi anlayışıyla ülkenin dört bir yanına dağılan isimler şöyledir: Hayrettin Karaman, Tayyar Altıkulaç, Bekir Topaloğlu, Ahmet Kahraman, Mehmet Ali Yiğit, Mehmet Yıldırım, Adil Dilekçi, Mustafa Poçan, Ali Osman Koçkuzu, M. Özgü Aras, Osman Aşçıoğlu, M. Ali Aktaş, Ahmet Yayla, İsmail Karaçam, Saim Yeprem, Ahmet Kuloğlu, Arif Turan, Selahattin Parlador, Muhammet Eroğlu, Avni İlhan, Mustafa Öztürk (Karaman, 2009, cilt 2: 33-34).

İslam'ı toplumdan silmeye çalışan veya İslam adına tefrikaya başvurarak sahil İslam'dan Müslümanları uzaklaştıran veya modern batının değerlerini kopya ederek gelecek nesilleri dünyevileştirmeye çalışan gruplara karşı verilen mücadeleler Nesil Aylık Fikir Dergisi bünyesinde kaleme alınan yazılarla sürdürülmeye devam etmiştir. Derginin yazar ve mensupları İslami ilimlerin gelişmesini, halka mal edilmesini ve İslam ilmini çağın ihtiyacına cevap verecek kemiyet ve keyfiyette olmasını amaçlamaktaydılar. Din eğitimi ve öğretimi veren kurumları siyasetin ve dini kliklerin etkisinden korumak, bu kurumlarda öğrenim gören talebelerin kalitesini artırmak, İslam dininin kutsal ve bağlayıcı olarak gördüğü kişi ve kaynakların dışındakilerin bağımlısı olmanın yanlış olduğunu, din kurallarının bu şahıs ve kaynaklara göre değil bunların din kurallarına göre belirlenmesi gerektiğinin farkında olacak bir şuur ve ilmi seviye kazanılması için uğraşlar vermişlerdir. Bu çalışmaları hizmet grubunun mensuplarıyla sürekli iletişim halinde kalarak, kitaplar ve dergilerde yazılar yazarak, farklı İslami gruplarla iyi ilişkiler ve diyaloglar kurarak gerçekleştirmişlerdir. Özellikle önce Oku Mecmuasında yazılarını yayınlamış daha sonraki yıllarda Nesil dergisini çıkararak din, eğitim, çocuk terbiyesi, toplumsal hayat, İslam anlayışı ve çeşitli İslam ilimleri hakkındaki görüşlerini bu dergi aracılığıyla ilgililere ulaştırmaya çalışmışlardır (Karaman, 2009, cilt 2: 152-186). Bu çalışmalarda uzun süre Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu ve Tayyar Altıkulaç ön saflarda yer almıştır. Bu önemli isimler İHO ve YİE mensup ve mezunlarını İslam'ın bayraktarlığını yapacak olan nesil olarak mütalaa etmekteydiler (Topaloğlu, 2007; Karaman, 2017). Nesil Hareketi çerçevesinde bir hareket rehberi olarak düşünülen ve bu nesle yol göstermek amacıyla hazırlanıp Nesillerin El Kitabı derleme niteliğinde bir kitap hazırlanıp basılmıştır. Bekir Topaloğlu'nun bu kitapta yer alan makalesine göre hizmet neslinin çekirdeğini oluşturan gruplar orta ve yüksek kademelerde din öğrenimi gören zümrelerdir. Bu nesle

bağlanıp maddi ve manevi desteğini esirgemeyen iyi niyet ve büyük umutlarla başarıları için çalışan büyük topluluklar da bu neslin kanatlarını teşkil etmektedir. Onlara göre hizmet hareketinin bu yeni nesli hak ehli arasında ayrılıklara karşı çıkar. Kendisini “nesil” diye tanıtırken de herhangi bir imtiyaz fikrini benimseyerek değil sorumluluk üstlenmek için yola çıkmıştır. Nesillerin El Kitabı’nda bu neslin karakteristiği şu şekilde formüle edilmiştir:

- İlimle meşgul olarak, ilim tahsil ederek ve eser vererek insanlığa hizmet vermek,
- İman, amel ve ahlak bakımından insanlara örnek olmak,
- Ehlisünnet mezhebinden ayrılmamak; devletin bekası, milletin bütünlüğüne ve İslam inanç ve felsefesine ters düşen ideolojilere iltifat etmemek,
- Günlük politikanın ve gruplaşmaların üstünde kalmak,
- İslam’ı tebliğ vazifesini sözlü ve yazılı olarak yürütmek,
- İslam’ı muhafaza etmek ve halkı manevi bunalımlara karşı korumak,
- Nesli bozmaya, yok etmeye çalışan insanlara karşı muhafaza etmek (Topaloğlu, 2007: 38-39).

Kendilerini örnek sahabe neslinin asrımızdaki hizmet halkası olarak (Kahraman, 1977; 36-40) gören Hareket mensuplarından bazıları kitap, makale, konuşma gibi ilmi çalışmalar yoluyla harekete katkı sağlarken bazıları öğrenci yetiştirerek, bazıları ise çeşitli kademelerde önemli vazifeler üstlenerek ideale ulaşma çabası içendeydiler. Karaman’ın Nesil Hareketi’ne dair görüşlerine göre din görevlileri istihdam eden DİB teşkilatında Mehmet Kervancı, Kemal Güran, Rıza Selimbaşoğlu gibi isimlerle birlikte Tayyar Altıkulaç’ın da Ankara’da Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı ve sonrasında Başkanlığa gelmesi ile birlikte hizmetin faaliyet alanı genişlemiş ve Hareketin Diyanet ayağı güçlenmiştir. Din Eğitimi Genel Müdürlüğü’nde bulunan ve zamanla Genel Müdür vekilliğine kadar yükselen Şevki Özkan ise Hareketin örgün din eğitimi ayağını tek başına yürütmüş, okulların programları, öğretmen tayinleri, ders kitapları vb. konularında önemli bir unsur olarak harekete katkı sağlamıştır. Ancak İmam Hatip neslini nitelikli olarak yetiştirdikten sonra bu kadroyu örgütleyerek bir sivil hizmet hareketi şeklinde Türkiye’deki Müslüman halka sahil kaynaklardan din eğitimi ve

öğretimi hizmeti verme idealini gerçekleştirmeye, belli bir tarihten sonra şartlar izin vermemiştir. Üyelerin ülke sathında geniş sahalarda görevler alması, İstanbul kadrosunun dağılması, iletişim kopukluğu gibi sorunlardan dolayı Hizmet Nesli'nin faaliyetleri belli bir hareket olarak sona ermiş ve artık geniş bir kadro ile örgütlü bir şekilde değil farklı programlarla şahsi çalışmalarla hizmet etmeye devam etmiştir. Bu büyük ideali vaktine erteleyerek şahsi ilmi çalışmalara ve kadro yetiştirme faaliyetlerine yönelmişlerdir. Bulundukları görevlerde istidatlı öğrencileri lisansüstü öğrenime teşvik etmek, nitelikli öğrenci yetiştirmek gibi uygulamalara öncelik verilmekte, dimdik ayakta olan Ankara kadrosunun girişimleri ile ise İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi gibi hizmetlere öncülük etmekteydiler (Karaman, 2009).

3.5.3. Ensar Vakfı

Ülkemiz insanının manevî dinamiklerini zenginleştirmek, ilmi, fikri ve ahlaki yönden gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla 1979 yılında kurulmuş ve kurulduğu günden bu güne dek bu amaca ulaşabilmek için çeşitli alanlarda faaliyet göstermiş olan Ensar Vakfı, din ve değerler eğitimi alanında ulusal ve uluslararası düzeyde, değerlerine bağlı, entelektüel birikim ve akademik başarısıyla gelecekte söz sahibi olacak en yetkin vakıf olmak vizyonu ile yola çıkmış ve insani değerlere bağlı bir nesil yetiştirmek amacıyla, nitelikli akademik çalışma ve sürekli proje geliştirerek, özelde gençler olmak üzere toplumun tüm sosyal katmanlarına eğitim, yayın, organizasyon faaliyetleri ile hizmet sunmayı kendisine misyon olarak belirlemiş bir kuruluştur. Eğitim, yayın, yurt hizmetleri, burs, proje, sosyal sorumluluk, yemek hizmetleri, Genç Ensar, Hanımlar Komisyonu gibi birçok alanda hizmet veren Ensar Vakfı, Din ve Değerler eğitimi alanında ilmi ve akademik pek çok faaliyetin yürütüldüğü, nitelikli ve ileri seviyede Arapça dil eğitiminin verildiği, temel İslami ilimler ve sosyal bilimler alanlarında da eğitim seminerlerinin düzenlendiği, din ve ahlak eğitimi ve değerler eğitimi konusunu ulusal ve uluslararası düzeyde kendine amaç edinen, öğretmen ve öğretmen adayları ile üniversite öğrencilerine eğitim desteği sağlamak gayretinde olan bir vakıf olma özelliğini taşımaktadır <https://ensar.org> (07.05.2021).

Ensar Vakfı İmam Hatip Neslini derleyip toplamak, İslami hizmet için seferber etmek amacıyla kurulmuş, 1990'lı yılların başından itibaren ise yeni bir uyanış ve hamle dönemine girmiştir. Mevcut şubelerin sayılarını artırarak ve çeşitli programlar

düzenleyerek ilk yıllarına göre daha etkili ve kapsamlı çalışmaya başlamıştır. Nesil Hareketi'nin kadroya yönelik çalışmalarının devamı niteliğinde değerlendirilebilecek hususlardan biri de önceden kurulmuş ancak atıl vaziyette bulunan Ensar Vakfı'na yeniden canlılık kazandırılması olmuştur. İlk İmam Hatiplilerin önde gelen isimlerinden Selahattin Kaya yönetiminde görev almamasına karşın kurucuları arasında yer almakta ve devam eden toplantılarına katılmaktadır. Hayrettin Karaman ise bu kuruluştaki resmi olarak bir görev almamış olsa da mütevelli heyeti ile birlikte koyulduğu çalışmalarda vakfın ruhunu değiştirmiş, İslamlaşma yolunda eğitim öğretim faaliyetlerini verimli kullanmak, geniş kitlelere ulaşmak, yeni şubeler açmak gibi birçok faaliyette başrol oynamıştır. Vaktiyle gerçekleştirmek istediği İmam Hatip nesli vasıtasıyla Türkiye'de örgün eğitimin yanı sıra yaygın eğitimde de sağlam ve sahih bir din eğitimi ve öğretiminin verilmesini sağlamak, bu yolla İmam Hatiplerden başlayarak ferdi ve toplumsal İslamlaşmanın sağlanması gayesini Ensar Vakfı eliyle başarabileceğini düşünmekteydi. Bu aşamadan sonra beş yüz şube açma hedefiyle işe koyulan Karaman ve ekibi tarafından merkezin teşkilatlanma birimi, İmam Hatip Okulları birimi ve Örgün ve yaygın diğer din eğitimi faaliyetleri birimi olmak üzere üç birimden oluşması kararlaştırılmış ve çalışmalara başlanmıştır. Yeni açılacak şubeler için Adıyaman'dan Edirne'ye kadar yaklaşık yetmiş il ve ilçeye gidildi ve Hayrettin Karaman'ın konferans, konuşma ve sohbetleriyle uyumuş duygular uyandırıldı, sönmüş duygular canlandırıldı. Bu amaçla 1992 yılının Mayıs ayında Samsun'da başlayan "Türkiye'de İslamlaşma ve Önündeki Engeller" konulu konferans ve daha sonraki benzer konudaki konferanslar birleştirilerek kitaplaştırılmış ve Ensar Vakfı tarafından yayınlanmıştır. Aynı zamanda Vakfın sesi ve bu hizmetin önemli bir aracı olacak bir gazete satın alınarak "Yeni Şafak" adıyla yayınlanmaya başlamıştır. İlk İmam Hatip neslinden öncü isimler bu vakfın yalnızca burs veren, kitap basan, ilmi ve kültürel toplantılar düzenleyen bir vakıf olmasını değil aynı zamanda ülkenin sağlıklı bir şekilde İslamlaşmasına katkı sağlayacak hizmetler yürütmesini istemekteydiler. 28 Şubat'ta yaşanan hukuka ve insan haklarına aykırı olarak birçok karar ve uygulamayı zorlaştıran ve asıl amacı Türkiye'deki İslamlaşma ve dindarlaşmayı, halkın bilgili ve şuurlu Müslüman olması amacıyla yapılan faaliyetleri engellemek olan post-modern darbeye kadar önemli hizmetler veren Ensar Vakfı'nın üzerinde büyük bir baskı uygulandı. Bu uygulamanın amaçları arasında din eğitimi ve öğretimine hizmet eden dernek ve

vakıfların faaliyetlerini durdurmaya çalışmak da yer almaktaydı. Bu baskı ve kontrol ile çalışmaları kısmen yavaşlamış olsa da faydalı hizmetlerini sürdürmeye devam etmektedir (Karaman, 2009: 287- 304).

Karaman'a göre Ensar Vakfı, İmam Hatip mezunlarını eleman olarak kullanarak ülkemizdeki İslami hizmeti planlamalı ve programlamalıdır. Milletimizin hem bireysel hem de toplumsal olarak İslamileşmesi için eğitim öğretim faaliyetleri yoluyla hizmet vermelidir. Eğitim yoluyla ve eğitim verilen insanlarda hasıl edilen iman ve aksiyonla mümkün olan İslamlaşma için en uygun, en kapsamlı camia İmam Hatip Okulları'dır. Karaman, Ensar Vakfı'nın Cumhuriyeti kuranların bütün özel ve özgün kültürlerle meydan okuyarak Batı'ya ait değerler ve ilkeleri küresel değer ve ilkelermiş gibi lanse etmelerine hayır diyerek karşı çıkmanın müesseseleşmiş hali olduğunu ifade etmektedir. Bu bakımdan bu Vakfın en önemli amacının bütün İmam Hatiplileri, okumuş Müslümanları mensubiyeti içinde toplamak ve bir araya getirmek olduğunu düşünmektedir. Ona göre Ensar Vakfı yalnızca İmam Hatip Okulu açmak, çocuğunu bu okullara göndermek suretiyle değil aynı zamanda onları yaşatarak, geliştirerek, mükemmelleştirerek sahip çıkmak için vardır. Ensar'ın faaliyet alanlarından biri idare, öğretim kadrosu, program, müfredat ve fiziki kapasitesiyle İmam Hatipleri ıslah etmektir. Bu tür ifadelerle Karaman İmam Hatiplileri Ensar çatısı altında toplanmaya davet etmiştir. Vakfın faaliyet alanlarından birinin ise İmam Hatip Okullarının idaresiyle, öğretim kadrosuyla, programıyla, müfredatıyla ve fiziki kapasitesiyle ıslah etmek olduğunu ifade etmektedir (Karaman, 2014).

3.5.4. Türkiye Diyanet Vakfı

Diyanet İşleri Başkanlığı tarihindeki en önemli olaylardan biri teşkilatın yürüttüğü hizmetleri desteklemek üzere 1975 yılında Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurulmasıdır. Başkanlık hizmet ve faaliyetlerini daha etkin hale getirmek için sivil bir organizasyona ve bütçe imkanlarıyla yerine getirilemeyecek hizmetler için paraya ihtiyaç duyulmaktaydı. Aynı şekilde müftülüklerde de gönderilen ödenekler yetersiz kalmakta, zorunlu ihtiyaçlar ve giderler yerel derneklerin katkılarıyla karşılanmakta veya bazıları bu imkanlardan bile mahrum bulunmaktaydı. Bu tür maddi sebeplerle ve organizasyona duyulan ihtiyaç üzerine bir vakfın kurulması gündeme geldi. Böyle bir vakfın kurulması fikri ilk defa 1972 yılında hem Yüksek İslam Enstitüsü hem de Hukuk Fakültesi

mezunu olması nedeniyle atandığı Özlük İşleri Müdürlüğü görevini ifa ederken Ahmet Uzunoğlu tarafından ortaya atılmıştır. Kuruluş safhasında ise bürokratik işlemler sahasında en büyük emek yine Ahmet Uzunoğlu tarafından sarf edilmiştir (Uzunoğlu, 1999: 31-395). Vakıf kurma işlemlerini üstlenmesi ve vakfın bir an önce kurulabilmesi için dönemin Diyanet İşleri Başkanı Dr. Lütfi Doğan tarafından Hukuk Müşavirliğine tayin edilen Ahmet Uzunoğlu, Tayyar Altıkulaç ve Yakup Üstün ile birlikte vakfın kurucuları arasında yer almıştır (Çetin, 2017: 574-576). Bu vakfın kurulmasıyla dini hizmetlerin kalitesi yükselmiştir.

Diyanet teşkilatında yürütülen hizmet ve faaliyetleri daha etkin ve kapsamlı hale getirmek ve mevcut bütçe imkanlarıyla yerine getirilmesinde zorluk yaşanan hizmetler için destek sağlamak amacıyla kurulan bu vakfın, kuruluş ve işleyişinde, organize ettiği ve yürüttüğü çeşitli faaliyetlerde ilk İmam Hatip nesli aktif rol almıştır. Vakfın genel müdürlüğünü Niyazi Baloğlu yaptığı sırada vakıf bünyesinde bir Yayın Kurulu oluşturulmuştur. Bu kurul ile birlikte Diyanet Vakfı Yayınları'nın sayısında ve içeriğinde kayda değer bir artış gözlenmiştir. Bu dönemde Türkiye Diyanet Vakfı kültürel faaliyetlere öncelik veren hizmetlere ev sahipliği yapmıştır (Öcal, 2008a; Altıkulaç, 2016, cilt 1: 398). Yine Niyazi Baloğlu'nun Genel Müdürlüğü döneminde vakfa ait olan ve yurt içi ve yurt dışına hizmet sağlayan GİNTAŞ şirketi tarafından camilerin ihtiyacı olan kürsü ve minber üretimi çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Çetin, 2017: 141). Vakfın kurumsallaşmasında ve mevzuat çalışmalarında ise Kemal Güran, Ahmet Uzunoğlu, Hamdi Mert gibi ilk neslin öncü isimlerinin katkıları büyüktür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra farklı ülkelerin etkisinde kalan Türk Devletlerinin zararlı akımlardan korunması için Türkiye Diyanet Vakfı bir numaralı müessese olmuştur (Altıkulaç, 2016, cilt 1, 398). Kemal Güran'ın genel müdürlüğü sırasında cami inşaatları, dini yayın desteği, din eğitimi veren kurumların açılması ve yönetilmesi gibi faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Vakfın cami inşaatlarını yürütmek amacıyla 1983 yılında GİNTAŞ adıyla bir inşaat şirketi kurulmuştur. Başkanlık ve Vakıf yönetimi tarafından bu şirketin Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Genel Müdürlüğü görevi Ahmet Uzunoğlu'na verilmiştir. Vakfın yurt içi ve Nahcivan, Türkmenistan, Kazakistan gibi yurt dışında yaptığı inşaatlar bu şirket eliyle yürütülmüştür. Vakfın kurulduğu günden itibaren İmam Hatip neslinin öncüleri onu büyütebilmek için her türlü hizmet ve fedakarlığı göstermiş, imkanları son kuruşuna kadar hizmete

dönüştürme konusunda dikkatli ve hassas davranmaya özen göstermişlerdir (Çetin, 2017).

Türkiye Diyanet Vakfı sürece dahil olana kadar Türkiye’de camiler dernekler tarafından yapılmakta ve finansal kaynaklardan dolayı cami yapımında etkili olan dernek zamanla caminin yönetimine de hakim hale gelmekteydi. Aynı şekilde müftülük hizmet binasını yaptıran dernek müftülüğün yönetimdeki etkisini azaltmaktaydı. Türkiye Diyanet Vakfı’yla birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Cami ihtiyacı olan bölgenin müftüsü cami yaptırma heyetiyle koordineli bir şekilde çalışarak müftünün tespit ettiği üç müteşebbise yetki verilmiş ve hesaplar kontrol edilmiştir. Cami için makbuz karşılığı yardım toplama süreci de komisyon eliyle denetlenebilir hale getirilmiştir (Çetin, 2017). Din hizmetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması ve dini hizmetlerde görev alacak neslin yetiştirilmesi idealini taşıyan Vakıf, yurt içinde ve yurt dışında eğitim faaliyetlerine öncelik vermekte, Kuran kurslarından, hafızlık eğitimine, anaokulundan ilköğretim, lise, üniversite, yüksek lisans ve doktora kadar, eğitimin her kademe ve türünde ülkemizde gerçekleştirilen çalışmaların yanı sıra dünyanın birçok ülkesinden gençlere sağlam bir din eğitimi vermek için çalışmaktadır <https://tdv.org/tr> (14.05.2021). Bu vakfın bilimsel ve kültürel faaliyetleri arasında İslam Araştırmaları Merkezi, Haseki Eğitim Merkezi ve İslam Ansiklopedisi projeleri sayılabilir.

Yurt içi ve yurt dışında sürdürülen hizmetler ile birlikte ülkemiz ve İslam coğrafyası açısından önemli bir hizmet olan bu vakıfta görüldüğü gibi İmam Hatip neslinden birçok isim ön sırada yer almış, kuruluş ve gelişme aşamasında birçok alanda önemli vazifeler üstlenilmiştir. Bu bakımdan ilk İmam Hatiplerin öncü kuşağından Ahmet Uzunoğlu, Tayyar Altıkulaç, Yakup Üstün, Kemal Güran, Hamdi Mert, Niyazi Baloglu ve daha birçok ismin Türkiye Diyanet Vakfı’nda emek ve fedakarlıkları görülmektedir.

Öğrenci ve mezunların öğrenim gördükleri müesseseleri kaldırmak için kurdukları cemiyetler, Nesil Hareketi, Ensar Vakfı ve Türkiye Diyanet Vakfı gibi kuruluşların yanı sıra İslam Medeniyeti Vakfı da ilk İmam Hatip neslinin öncülük ettiği kuruluşlardan biridir. İsmi İslam Medeniyeti Mecmuası’ndan gelen 1974 yılında İslam Medeniyeti vakfı kurulmuştur. Kurucularından biri olan Cahit Baltacı kurulduğu

tarihten beri devamlı olarak mütevellî heyetinde yer almış ve Başkanlık ve Başkan Yardımcılığı gibi görevler üstlenmiştir. Selahattin Kaya emeklilik yıllarında bu vakfın başkanlığını üstlenmiştir. Amacı İslam Medeniyetini tanımak ve tanıtmak olan Vakıf bu maksatla her türlü eğitim ve öğretim kurumları açılması, ilmi araştırmalar yapılması ve yayıncılık faaliyetlerinde bulunulması gibi çeşitli çalışmalar yürütmüştür. Çok fazla aktif çalışmaları bulunmamakla birlikte öğrencileri burs imkanı sunmak, Arapça, Farsça, İngilizce gibi dilleri geliştirmek için kurs ve seminer imkanları oluşturmak gibi sosyal faaliyetleri yürütmeye devam etmektedir. Vakıf olarak 1991 yılında İHO kuruluşunun 40. Yılı münasebetiyle Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi konulu sempozyum düzenlenmiş, 1993 senesinde Türk Milli Eğitiminde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersleri adıyla bir kitapçık hazırlanmış ve ilgililere ulaştırılmış, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı ile mesleki ve genel din eğitimi konularında çeşitli toplantılar yapılmıştır (Öcal, 2008a cilt 2:440-441).

TDV’nin güncel çalışmaları arasında 2006 yılında dünyanın her yerindeki Müslüman toplumların din eğitimini desteklemek ve gelişmelerine katkı sağlamak amacıyla başlatılan Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi programı sayılabilir. Ayrıca DİB ve MEB işbirliği ile düzenlenen Uluslararası İmam Hatip Lisesi Öğrenci Programı ile Müslüman coğrafyada yaşayan öğrencilere Türkiye’de bulunan İmam Hatip Liselerinde öğrenim görme imkanı sunulmaktadır. Bu program kapsamında 73 ülkeden gelen öğrenciye Kayseri, Konya, Bursa, Sivas ve İstanbul illerinde bulunan Anadolu İmam Hatip Liselerinde eğitim verilmektedir. Bunların yanı sıra DİB organizesi ve TDV desteği ile yurt dışında din görevlisi, akademisyen, öğretmen ve sosyal hizmetler görevlisi yetiştirmek ve bu görevlerin yerel kültürleri tanıyan kişiler tarafından yürütülmesinin sağlanması amacıyla 2006 yılında hayata geçirilen Uluslararası İlahiyat Programı ile İslam devletlerinden gelen öğrencilere Türkiye’de lisans ve lisansüstü eğitim imkanları sunmaktadır. Özellikle yurt dışında eğitim imkanları kısıtlı olan ülkelerde, bu ülkelerin din eğitimi verilmekte, sağlıklı ve doğru bilgiye ulaşma imkanı oluşturan İmam Hatip Liseleri ve İlahiyat Fakülteleri açılmakta bu şekilde bu ülkelerin kalkınmasına destek olunmaktadır <https://tdv.org/tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/> (25.06.2021).

3.6. Yayıncılık Faaliyetleri

İlk İmam Hatip nesli gayelerine ulaşabilmek için ellerine geçen her imkanı bir fırsat olarak görmüş ve idealleri doğrultusunda kullanmasını bilmiştir. Seslerini duyurabilmek ve düşüncelerini geniş kitlelere ulaştırabilmek için basın ve yayın organlarını birer vasıta olarak kullanmışlardır. Bu kapsamda değerlendirilecek faaliyetlerini dergi ve gazetelere makaleler gönderme, dergi çıkarma ve yayınevleri kurma şeklinde özetleyebiliriz. Bu bakımdan Vahdet, Yeni Ümit, Gurbet, İzlenim gibi dergilerde yayımlanan yazıları bulunmaktadır. Ancak İmam Hatip camiasını bir çatı altında toplayarak davasını geniş kitlelere duyurmak, halka İslami çerçevede okunacak yazılar sunmak, böylelikle ilim ve irfan rehberliğinde İslam'a hizmet etmek için daha organize bir şekilde neşir organlarına sahip olunması gerektiğinin farkında olan bu dönüşüm kuşağından Halit Güler, Süleyman Özkafa ve Yılmaz Yavru gibi isimler daha İmam Hatip Okulu öğrencisiyken Çağlayan isimli bir dergi çıkararak neşir faaliyetlerine atılmışlardır. Bu ilk adımı İslam'ın İlk Emri Oku, Tohum, İslam Medeniyeti, Nesil gibi çeşitli dergiler takip etmiş ve bu sayede birçok hizmete öncülük etmişlerdir. Bu dergilerin yanı sıra Nesil Yayınevi, İrfan Yayınevi, Ensar Neşriyat, İz Yayıncılık, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları gibi yayınevleri kurmuşlardır. İlk İmam Hatip neslinden dinamik kadrolarıyla Türkiye'nin neşir faaliyetleri arasında yerini alan dergilere bu başlık altında yer verilmiştir.

3.6.1. Yayımlanan Dergiler

3.6.1.1. İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi

Konya İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti tarafından 1961 yılının Mart ayında ilk sayısı yayınlanan İslam'ın İlk Emri Oku Mecmuası yayın hayatına Ekim 1979'a kadar devam etmiş ve toplamda 209 sayı yayımlanmıştır. Sahibinin İmam Hatip Okulları Derneği adına Mustafa Pektut, Yazı İşleri Müdürünün Halit Güler olduğu Oku Dergisi'nin içinde bulunan kişiler ilerleyen yıllarda İlahiyat camiasında ve Diyanet kadrolarında söz sahibi olmuş, bu bakımdan dergi bu camianın gür sesi olarak faaliyet göstermiştir. Yazılarda Türkiye'de ve Pakistan, Endonezya gibi İslam ülkelerindeki İslami sıkıntı ve dertlere yer verilmiştir. Muhammed Esed, Mevdudi, Abdurrahman Azzam gibi zatların tercümelerinin yanı sıra Ali Ulvi Kurucu, Kadir Mısıroğlu, Mustafa Ateş, Selahattin Parlatır, Ahmet Lütfi Kazancı, Ali Osman Koçkuzu, Mustafa

Uzunpostalcı gibi isimlerin yazıları bulunmaktadır. Ayrıca Hayrettin Karaman, Ahmet Suphi Fırat, Halit Güler, Ahmet Gürtaş, Mehmet Şeker önde gelen kişilerdir <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> (24.05.2021). İmam Hatip mensuplarının çalışmalarının ilk ürünü olan Oku Dergisi, o yıl dördüncü mezunlarını verecek olan İmam Hatip Okullarının ve buralarda eğitim öğretim görenlerin kendilerini kamuoyuna tanıttak ve aralarında birlik sağlayacak bir vasıta olarak ortaya çıkmıştır (İslamın İlk Emri Oku Mecmuası, 1961). Dini, ictimai ve edebi aylık fikir dergisi olan Oku, din eğitimi ve öğretiminin ve bunu verecek müesseselerin gerekliliği, İslam Ahlakı, İslam'da çocuk terbiyesi, çeşitli İslami ilimlerle ilgili açıklama ve yazılar, bazı dini şahsiyetler, şiirler, seçilmiş eserlerden bazı parçalar, Peygamberimizin hayatından kesitler gibi çeşitli konularda yazılar yayımlamış ve dönemin şartları içinde belli ölçüde İmam Hatip camiası arasında ortak buluşma noktası olmuştur. İlk İmam Hatip neslinden Halit Güler yazı işleri müdürlüğü ve yayın müdürlüğünü yapmıştır. Konya İmam Hatip öğrencileri olarak zaman zaman çevre il ve ilçelere dergiyi tanıttıkları gezileri düzenlenerek dergiye abone kaydedilmiştir. Derginin finans kaynağı ise öğrencilerin cep harçlıklarıdır. İmam Hatiplerin ilmi, dini, edebi ve milli sesi olan derginin adında İslam kelimesinin bulunması idealist kadroyu epeyce uğraştırmıştır. Karşılaşılan tüm maddi ve manevi zorluklara rağmen bu dergi öğrencilerin gayreti ve destekleriyle kısa zamanda tutunmuş ve neşir hayatında kendine yer edinmiştir (Çetin, 2017: 196-197).

3.6.1.2. Tohum Dergisi

İlk İmam Hatip Neslinin neşir organı olarak faaliyet gösteren dergilerden biri de Tohum Dergisidir. İstanbul İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyeti tarafından 1963 yılının Eylül ayında 1980 yılına kadar bazı aralıklarla beraber aylık olarak yayınlanmıştır. Başlangıçta İmam Hatip mücadelesini yansıtmak amacıyla yayına başladığı için dini ve ilmi bir dergi kimliğini taşıırken ve İbrahim Solmaz'ın başkanlığıyla daha İslamcı bir kimliğe bürünmüşken 1965 yılında muhtevada bir değişikliğe gidileceği bildirilmiş ve bu tarihten itibaren daha gündelik konuların işlenmesine doğru bir eğilim gösterilmiş ve konuların salt dini meselelerin ekseninde işlenmesinden uzaklaştırılmıştır. Ancak yayın dilinin İslamcı çizgiden çıkmayacağı vurgulanarak imanlı bireyler yetiştirmeye katkı sağlamaya ve İslami düsturla hareket etmeye devam edeceği ifade edilmiştir. İHO'lar için zor şartların hüküm sürdüğü

1970’li yıllardan başlayarak birçok defa sansüre ve baskıya maruz kalan dergi 12 Eylül darbesi ile birlikte yayın faaliyetlerine son vermiş, bu tarihe kadar toplamda 117 sayı yayımlanmıştır. Daha sonra 80’li yılların sonlarına doğru tekrar yayımlanmaya başlamıştır. Günümüzde de yayın hayatına devam etmekte olan dergi Ahmet Güneş, Ahmet Semiz, Nedim Uğur, İsmail Erünsal, Mustafa Bilge, İbrahim Solmaz, Ahmet Güler gibi isimler dergide yer almıştır <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> (25.05.2021). Yazarları arasında ise Bekir Topaloğlu, Nihat Sami Banalı, Muhammed Hamidullah, Sezai Karakoç, Peyami Safa gibi önemli şahsiyetler zikredilebilir. Çıkarken başlığıyla kaleme alınan yazıda Tohum Mecmuasının tüm İmam Hatiplerin dergisi olduğu ve bir ocak görevi üstlendiği belirtilmiştir. Yarının mücadele ve dava adamlarını yetiştirmek ve halkı dini yönden aydınlatmak en önemli görevleri olarak addedilmiştir. Anadolu halkının bütün dertleriyle meşgul olma amacıyla her ilde ve ilçede birer muhabirle çalışmayı planlayarak yayına başlamış olan dergi, birliğe ve İslam kardeşliğine ihtiyacı olan milletimizin, ifrat ve tefrit dalgaları arasında yalpalayarak ilerlemeye çalışan aydınlarımızın ve milli karakterini yitirsin, tarihiyle alay etsin, aklını ve şuurunu kullanmaksızın yetişsin diye düşünülen gençliğin problemlerini dert edinmiştir. Hiçbir zaman bir kişinin, zümrenin veya siyasi bir cereyanın düşüncelerini yayma amacı gütmeyeceği, Fikir, sanat, siyaset gibi çeşitli alanlarda, kendi sahasında otorite olan yazarların yazılarını yayımlamak suretiyle toplumun bilgi sahibi olmasına aracılık etmeyi amaçlamıştır (Tohum Dergisi, 1963: 1).

3.6.1.3. Nesil Dergisi

Hizmet Nesli Hareketi’nin yayın organı olarak nitelendirilen Nesil Dergisi’nin ilk sayısı Ekim 1976’da İslam Medeniyeti dergisinden ayrılan İmam-Hatip ve Yüksek İslam Enstitüsü kökenli kişiler tarafından yayımlanmıştır. 1976 ile 1980 tarihleri arasında toplamda 48 sayı yayınlanmış olan Nesil Dergisinin ana aktörleri olarak o sırada YİE hocalığı yapmakta olan Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Saim Yeprem, Süleyman Uludağ, Yaşar Kandemir ve Yaşar Nuri Öztürk gibi önemli isimleri sıralayabiliriz. Başlıca yazarları arasında ise zikredilen isimler dışında Yaşar Fersahoğlu, Ali Osman Koçkuzu, Mustafa Kara, İsmail Lütfi Çakan, İsmail Karaçam, Ahmet Kahraman, Muhammed Eroğlu, Ahmet Gürtaş, Mehmet Erkal, Hayati Hökelekli, Tahir Köseoğlu gibi isimler yer almaktadır. Nesil Vakfı kurulup dergi vakıf

adına yayınlanıncaya dek derginin imtiyaz sahibi Mustafa Saim Yeprem olmuştur. Derginin çıkması, yayının sürdürülmesi, yazıların yayına hazırlanması gibi hususlarda baş aktörler genel olarak İHO ve YİE kadrosundan oluşmaktadır. Bu kişilerin okuyup mezun olduğu eğitim kurumları ise dergi kapsamında dert edindikleri meselelerden biri olmuştur <https://katalog.idp.org.tr> (26.05.2021)

Batılılaşma akımlarına tepki olarak tecdit ve ıslah hareketlerinden birinin de Nesil dergisi çevresinde ortaya çıkmış olduğunu savunan İnal ve Alagöz (2016: 28-52)'e göre taklidin yerilmesi ve aklın yeniden ihya edilmesi gerektiğine vurgu yapılan Nesil Dergisi'nde İtikadî konularda kadronun sözcülüğünü Bekir Topaloğlu yapmaktaydı. Bu açıdan Nesil çevresi Mûtezilî fikirleri tekrar canlandırmakla itham edilmiştir. Ancak dergide Nesil'in mezhepsizlik, reformculuk, vehhabilik ve benzeri akımlarla bir ilgisinin olmadığı, siyasi veya gayri siyasi herhangi bir grubun içinde yer almadığı ifade edilmektedir (Nesil Dergisi, 1977:3). Bu dergide içtihat, mezheplerin telfiki ve bağlayıcılığı meselesi, tecdit, reform ve ıslah ifadeleri, geleneksel din anlayışı, bid'at ve hurafelere bakış gibi konular işlenmiş, din eğitimi müesseselerinin tanıtılması ve varlıklarının savunulması konusunda çeşitli yazılar yayınlanmıştır.

İlk sayısında Çıkarken başlığıyla yayınlanan yazıya göre; Nesil Dergisi mensupları, milletimizin maddi ve manevi kalkınmasına yardımcı olmak, dini ve milli şuura canlılık kazandırmak, din ilimlerini ihya etmek gibi maksatlarla hizmet nesli için bir “hizmet programı” getirmeyi hedeflemektedir. Bu programı hiçbir menfaat beklemezsizin yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek ve farz-ı kifaye anlayışı içerisinde gerçekleştirdikleri ileri sürülmektedir. Hizmet neslinin mensupları arasında metot ve hareket birliği sağlamak, bunları uyum içinde cemaatleştirmek, bu nesilden ülkemize ve tüm dünyaya yansıyacak hidayet ışığına hareket noktası teşkil etmek üzere çıkan Nesil Aylık Fikir Dergisi bazı prensipler benimsemiştir. Bunlar; İslam dinine ve Allah'ın bütün hükümlerine içten bağlanma, İslam'a ihlaslı bir şekilde bağlanan milliyetçi-maneviyatçı grupları benimseme, İslam'ın yayılması ve güçlenmesi konusunda katkılar sunan bütün şahıs, zümre ve devletlere saygı duyma, Hak ehlinin bütün fertlerini kardeş olarak bilme ve Hak çerçevesi dahilinde bütün itikadi ve fıkhi mezheplere kucak açma olarak sıralanabilir. Hak ehli arasında meydana gelen ihtilaflarda Nesil mensupları taraf tutmaz bu ayrılıkları gidermeye ve gruplar arası diyalog ve birliği sağlamaya çalışır (Nesil Dergisi, 1976: 1). Nesil'den maksat ise yalnızca İma Hatip nesli değildir. Burada

İmam Hatiplilik bir semboldür. İslam'a gönülden bağlanarak zikredilen prensipleri benimseyen her fert bu neslin mensubudur (Karaman, 1976c: 29-33). Nesil bir şahıs ve zümre dergi değil, yüzbinlerle ifade edilebilecek bir tabanın tavandaki sesidir (Kahraman, 1977: 36-40).

İmam Hatiplerde yetişmiş ve YİE llerde görev almış hocalardan teşekkül eden bir yazar kadrosuna sahip olan Nesil Dergisi'nin muhatabı genel olarak İHO mezun ve mensupları ile YİE, İslami İlimler ve İlahiyat Fakültesi öğrenci ve hocaları, İHO mezunu olup çeşitli din görevliliği üstlenmiş Diyanet mensuplarıdır (Nesil Dergisi, 1976; Kandemir, 1976: 34-36). Bir neslin hem mektebi hem de mesaj vasıtası olması amacıyla neşir hayatına başlayan derginin ve Nesil deryasından yalnızca bir avuç kurucunun niyeti Hudaları ve gayeleri bir olan ancak dağılmış ve birbirinden habersiz kalmış vaziyetteki damarları bir kalp ile birleştirmekti. Bu bakımdan Dergi, İmam Hatip Nesli adı altında bütün hizmet gruplarına hitap etmekte, insanlığa ve İslam'a hizmete çağırmaktadır. Nesil kadrosunun ideali inandıkları değerleri İmam hatip öğrencilerine iletmek ve onları birer idealist olarak yetiştirmekti. Birbirleriyle irtibat halinde olmalarını sağlamak için bu dergiyi çıkarmışlardır (Öcal,2008a, cilt 3: 174).

3.6.1.4. İslam Medeniyeti Dergisi

İlk İmam Hatip kuşağının YİE yıllarında TİETF öncülüğünde ilk sayısı Ağustos 1967'de yayınlanan İslam Medeniyeti Mecmuası, 1969 yılına kadar yayın faaliyetlerini sürdürmüş ve toplam 24 sayı yayınlanmıştır. Yayın faaliyetlerine kısa bir süre ara verdikten sonra daha sonraki yıllarda 25-36. Sayılar İstanbul YİE Mezunları Cemiyeti tarafından yayınlanmıştır. 1974 yılında İslam Medeniyeti Vakfı kurulduktan sonra 1979 yılından yayın hayatına son verdiği 1982 yılına kadar ise bu Vakıf adına yayın faaliyetlerini sürdürmeye devam etmiştir. İslam Medeniyeti Mecmuası; İslam medeniyeti, sanatı, edebiyatı ve tarihine sahip çıkmayı ve ilmi bir zemin üzerinde ilerlemeyi amaçlamış ve bu alanlarda zengin bir birikimi literatüre kazandırmıştır. Türkiye'nin İslam'ın son kalesi olarak görüldüğü ve İslam Medeniyetinin ön plana çıkarıldığı dergide İslam itikadı, ekonomi, siyaset, hukuk gibi çok geniş alanlarda çeşitli konulara yer verilmiştir Yazılarıyla katkıda bulunan isimler arasında Muhammed Hamidullah, Tahir Büyükkörükçü, Ali Ulvi Kurucu, Yaşar Fersahoğlu, Necla Pekolcay, Ali Nihat Tarlan sayılabilir <https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi>

(27.04.2021). Derginin ilk sayısında Çıkarken başlıklı yazıda derginin mahiyeti şu şekilde açıklanmıştır (İslam Medeniyeti Mecmuası, 1967:1):

Mecmuamız, İslam'a zıt olmayan her türlü fikir ve sanata açıktır. İlim ise zaten İslam'ın dilidir. Mevzuları mücerret halde işlemekten ziyade İslami düşünce ile mukayeseli şekilde tetkik etmek hedefimizdir. Bununla beraber İslami olmasa bile ilmi olma hüviyetini taşıyan yazılara da sayfalarımız arasında yer verilmeyecek değildir... Bu bakımdan mecmuamız, en güzel fikirleri en tatlı bir lisanla anlatan ilim ve irfan erbabının fikir bahçesi olacaktır.

Bu derginin isim ve içerik bakımından isim babası Cahit Baltacı'dır. Muhteva açısından Türk Yurdu Dergisi örnek alınmıştır. İslam Medeniyeti Mecmuası Müslümanlar arasındaki anlayış farklılıklarının neşriyat yoluyla dışa vurulmasını onaylamayan ve bu bakımdan hiçbir tartışmaya sebep olmayan bir dergi olmuştur. Bu dergi çıkarılırken Türkiye'de İmam Hatip camiasının tek sesi olmaya, bu amaçla da Adana'da neşredilmekte olan Vahdet Mecmuası, Konya'daki Yeni Ümit Mecmuası ve İzmir'de neşir faaliyetlerine devam eden Gurbet adlı dergilerin yayınlarının durdurulmasına ve İslam Medeniyeti çatısı altında birleşmeye karar vermişlerdir. Ancak ilerleyen tarihlerde dergiyi çıkaran ekipten bir grubun Nesil Mecmuasını çıkarmaya karar vermeleriyle İslam Medeniyeti yayın faaliyetlerini durdurma sürecine girmiştir. Baltacı'ya göre günümüzde bu derginin neşredilmesi hala mümkündür ancak ülkemizde cemaatçilik ve grupçuluk o kadar yaygınlaşmış ve insanları etkisi altına almıştır ki ne kadar nitelikli bir dergi yayınlanırsa yayınlansın herkes kendi grubunun dergisini okumaya devam edecektir. İmam Hatip neslinin ise maruz kaldığı onca sıkıntıya rağmen kendi arasında kenetlenememesi üzücüdür. Bu neslin Türkiye'mizdeki muhafazakar ve dindar kesimin zübdesi olduğu bilinmeli ve kendi yerini korumalı ve hiçbir grup bu nesli kemirerek küçültememelidir (Öcal, 2008a cilt 2: 435-437).

3.7. Diyanet İşleri Başkanlığı Bünyesinde Yapılan Çalışmalar

429 sayılı kanun ile din ve devlet işleri birbirinden ayrı olduğu belirtilmesine rağmen 1924 tarihinde Evkaf ve Şer'iyye Vekaleti kaldırılarak yerine bütün teşkilatı ve personeliyle tamamen devlete bağlı bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu kurum yurt içinde ve yurt dışında Müslüman halka ve Müslüman Türk topluluklarına götürülen dini hizmetleri yürütmektedir. Diyanet yurtiçi ve yurtdışı kadrolarıyla büyük bir teşkilattır ve ilk İmam Hatip neslinden büyük hizmetler

beklemektedir. Diyanet'in merkez teşkilatında görevler almaya başladıktan sonra şeyhülislamlık makamının geleneklerine sahip çağdaş bir kurum olarak görülen Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye için vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu fark etmişlerdir. Ülkenin temel sorunu olan din-devlet ikilemi ve din-laiklik çatışmasını devlet-millet birliğine dönüştürmenin yolu bu kurumdan geçmektedir. Din hizmetlerini bir disiplin içinde yürütmek ve toplumu din konusunda aydınlatmak gayesiyle yola çıkan İmam Hatip Okullarının ilk nesli Diyanet nezdinde birbirinden önemli görevler ifa etmiştir. Burada idealist İmam Hatip kadrosuna çok büyük görevler düşmektedir. Bu bakış açısıyla bu kuruma politikanın girmesine müsaade edilmemesi, mevzuat yönünden iyi bir yere oturtulması, eğitim öğretime önem verilmesi, dini grup ve cemaatlerin görüşlerinden uzak dinin sahih kaynaklarından doğru bilgilerin anlatılması gibi prensipler benimsenmiştir. Bu nesil Diyanet teşkilat yasası hazırlıklarından en basit mevzuatın oluşmasına kadar Diyanetin yeniden inşası ve kurumsallaşmasında; imamlık, müftülük gibi din hizmetlilerinden yurt dışı teşkilatlarına, cami inşaatlarına kadar birçok alanda önemli hizmetlere imza atmıştır. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının kurumsallaşma süreci olan 1970 ve 80'li yıllarda önemli kadrolarda görevler üstlenen İmam Hatip neslinin faaliyetleri için DİB bir "amiral gemisi" gibi işlev görmüştür (Çetin, 2017).

Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İmam Hatip nesli öncülüğünde yayıncılık faaliyetleri, öğrenci yurtları, Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, İslam Araştırmaları Merkezi, İslam Şuraları, Avrasya İslam Şurası, Hac organizasyonu, Kutlu Doğum Haftası, Camiler ve Din Görevlileri Haftası, Haseki Eğitim Merkezi, 29 Mayıs Üniversitesi gibi çeşitli sahalarda ülke içinde ve dışında geniş kitlelere hitap eden projeler yürütülmüştür. Bugünkü konuma gelebilmesinde, bu imkanlara sahip olmasında ve hizmetlerinin bu kadar geniş alanlara yayılabilmesinde her bir görevlinin ayrı bir hizmeti bulunmaktadır. Selahattin Kaya'ya göre asıl teşkilata saygınlık ve ciddiyet kazandıran, yurtiçi ve yurtdışı teşkilatlanma ve hizmetlerde önemli adımlar atan asıl isim Tayyar Altıkulaç'tır. Öncülük ettiği çalışmalarla kurumu yeniden yapılandıran Tayyar Altıkulaç Diyanet teşkilatını siyasetin oyuncağı olmaktan kurtarıp şahsiyetine kavuşturmuştur (Mert, 2014: 219).

Tayyar Altıkulaç, işin temelinden gelmiş, problemleri bilen, daha önce Başkan yardımcılığı yaptığı için teşkilat yapısını tanıyan biridir. Başlıca faaliyetleri Haseki

Eğitim Merkezinin açılması, Hac işlerinin bakanlıkça organize edilmesi, Rü'yet-i Hilal konferansının toplanması, Diyanet Vakfının kurulması olan Altıkulaç, henüz öğrencilik yıllarında bir camide müezzinlik görevi alabilmek için o dönemde DİB'deki usulsüzlük ve ihmallerden dolayı İstanbul'dan Ankara'ya defalarca gidip gelerek yetkililerle tartışması olayı daha sonraki yıllarda bu teşkilatta önemli kadrolarda görev yaptığı yıllarda aklından çıkmamıştır. Kimsenin aracılığına ihtiyaç hissettirmeden ilgilileri mağdur etmeden işlerin hızlı bir şekilde yerine getirilmesini sağlamaya çalışmış, haksızlıkların ve iltimasın önlenmesi için adımlar atmıştır. İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'nde görev alarak bir yandan öğrenci yetiştirirken diğer taraftan da ilmi çalışmalarla meşgul olmak idealine rağmen Altıkulaç, DİB yardımcılığı teklifini hizmetin burada da kendine ihtiyacı olacağını düşünerek kabul etmesiyle teşkilat yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde Personel Dairesi Başkanlığındaki Ahmet Özcan Uşan, Özlük İşleri Müdürlüğü görevini ifa etmekte olan Ahmet Uzunoğlu, Özel Kalem'de Sami Uslu gibi önemli kadrolarda bulunan İmam Hatip neslinden öncülerle birlikte Tayyar Altıkulaç da ilim yapma ve nesil yetiştirme hizmet ve idealine yeni bir boyut kazandıracak olan DİB merkez teşkilatında yerini almıştır (Altıkulaç, 2016). Selahattin Kaya'ya göre Altıkulaç'ın Haseki Eğitim Merkezi'nin açılması, Hac işlerinin Başkanlıkça organize edilmesi, Rü'yet-i Hilal konferansının toplanması ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurulması gibi öne çıkan çalışmalarının yanı sıra yaptığı en mühim hizmet Diyanet Teşkilatını siyasilerin oyuncağı olmaktan kurtarıp layık olduğu konuma ve şahsiyete kavuşturmuş olmasıdır (Öcal, 2008a, cilt 1: 347).

DİB Başkan Yardımcılığı döneminde Altıkulaç öncelikle çalıştıkları ortamın fiziki yapısının çalışmaya müsait hale getirilmesi, dosya sisteminin düzenlenmesi ve arşiv güvenliğinin sağlanması, düzensiz kontrol ve tarihe göre ele alınmaması sonucu biriken evrakların en eski tarihi taşıyandan başlayarak işleme alınması suretiyle evrak birikiminin önlenmesi, personelin yazışma usulü konusunda eğitimi gibi kendisinin ve personelin çalışma ortamını düzenleyerek işlemleri hızlandırma amaçlı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Camide bir imam kadar maaş alan ancak çalışma koşulları yalnızca Cuma namazını kıldırıp hutbe okuyarak ayda toplam 4 saat olan hatiplik uygulamasına da Altıkulaç'ın Başkan yardımcılığı görevi sırasında onun sorumluluğu ve girişimiyle son verilmiştir. O güne kadar Bakanlıktan alınan kadroların adaletsiz dağılımının önüne geçilmek için, ülkenin görevli dağılım tablosunu tespit ettikten sonra hazırlanan kadro

dağıtım tüzüğü taslağının onaylanıp yürürlüğe konmasında; müftülük ve vaizlik görevleri için sınav ve mülakat uygulamasının başlatılması, personelin hizmet içi eğitime tabi tutulması, din görevlilerinin tekamülünü sağlaması amacıyla Haseki Eğitim Merkezi'nin açılması gibi din hizmetlerini ifa edecek olanların niteliğini artırmaya yönelik girişimlerde; Ali Üsküdarlı'nın Kur'an tilavetinin kayda alınması, hafızlık belgelerinin incelenmesi, Süleyman Şah Türbesindeki nakil görevi gibi yürütülen birçok dini, ilmi ve kültürel hizmet Altıkulaç'ın Başkan Yardımcılığı döneminde gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda 1978 yılında DİB Başkanlığı görevini Süleyman Ateş'ten devraldığında çözülmesi gereken birçok problem Altıkulaç'ı beklemekteydi. Başkanlığın en yüksek karar ve danışma organı olan ve birçok kez girişimlerde bulunulmasına rağmen bir türlü oluşturulamayan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun teşkil edilmesi, yurt dışında yerine getirilmesi gereken hizmetler, o dönemlerde sahipsiz bırakılan hacılarımız için hac işlerinin düzenlenmesi, personel için hizmet içi eğitime gerek duyulmasına rağmen yeterli sayı ve kapasitede eğitim merkezi eksikliğinin giderilmesi, teşkilattaki disiplinsizlik, partililik, Ramazan ayı ve dini bayramların tarihinin tespiti gibi belli bir plan ve program dahilinde ele alınması gereken birçok konuyla ilgilenilmesi gerekiyordu. Yıllık çalışma planı hazırlandıktan sonra harekete geçildi. İl ve ilçe müftülükleriyle hizmette motivasyonun ve beraberliğin sağlanması için, din görevlilerinin siyasetle ilişkisi, hizmette disipline verilen önem ve din hizmetlerini daha ileriye taşıyabilmek için ne yapılabileceği konularının vurgulandığı toplantılar düzenlendi. Kur'an-ı Kerim'in tamamının tilaveti bantlara kaydedildi. Hutbe okuma konusundaki keyfi uygulamaların önüne geçebilmek adına hutbe konusunda düzenlemeler getirildi (Altıkulaç, 2017).

DİB tarihinde ilk kez Hac Organizasyonu Başkan Süleyman Ateş döneminde başlatılmıştır. 1977 yılında düzenlenen bu deneme niteliğindeki organizasyondan sonra Ahmet Uzunoğlu tarafından hazırlanan Hac Kararnamesi Bakanlar Kurulu'na imzalanarak Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra Başkan Tayyar Altıkulaç döneminde tamamen DİB sorumluluğuna verilmiştir. Hac işleriyle ilgili düzenleme yapılması gerektiğine Tayyar Altıkulaç ve Mehmet Kervancı'nın hac konusunda inceleme yapmak üzere yapılan Suudi Arabistan seyahatinde karşılaştıkları; Arafat'a çıkarılmayan, vakfeden haberi olmayan, ihramsız hac yapan, pijamalarıyla Beytullah'ı tavaf eden, parasını çaldığı için zor durumda kalan, hastalanan, ölen, gümrük

kapılarında günlerce bekletilen hacıları gördükleri manzaraya ilişkin hazırladıkları durum tespit raporundan sonra gündeme gelmiştir. Ancak bu sorunla ilgili, hac organizasyonunun DİB ve TDV ile işbirliği içinde yürütülmesini sağlayan düzenleme, 1979 yılında Hac Kararnamesinin hazırlanarak yürürlüğe girmesi ile mümkün olabilmıştır (Altıkulaç, 2017, cilt 1: 461-473).

1970 ve 1980’li yıllarda İslam ülkelerinde Ramazan ayının başlangıcı ve bayram günlerinin ifası farklı tarihlerde yapılmaktaydı. İletişim imkanlarının kısıtlı olduğu dönemlerde bu bir sorun olarak görülmemekteydi. Ancak ulaşım ve haberleşme imkanlarının gelişmesiyle bu konuda tartışmalar arttı ve Müslümanlar dini günlerin belirlenmesindeki bu karışıklığın giderilmesini istediler. Bu sorunun çözümü için harekete geçen DİB teşkilatında iki isim aktif rol oynamıştır. Bu kritik konuda DİB’in en önemli icraatı olan Ruyet-i Hilal Konferansı’yla sorunun hukuki ve diplomatik ayağını başkan Tayyar Altıkulaç yürütmekte iken, bilimsel ve dini yönünü ise Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi İrfan Yücel tarafından aydınlatılmıştır (Altıkulaç, 2016, cilt 1: 360-370; Çetin, 2014: 670-672). Bu bakımdan İslam Dünyası Tayyar Altıkulaç’a, İrfan Yücel’e ve DİB kadrolarına çok şey borçludur.

1965 yılına kadar, DİB kuruluş kanunu olan 429 sayılı kanunda bu kuruluşun teşkilat yapısı ve kadroları gösterilmemiş ve 4. maddede teşkilatın görev ve çalışmalarını düzenlemek üzere hazırlanacağı belirtilen nizamname de çıkarılmamıştır. Böylelikle Başkanlık uzun yıllar bu düzenlemelerden mahrum bir şekilde çalışmalarını sürdürmeye çalışmıştır. 1951 yılında çıkarılan bazı kanunlarda bu işlemler düzenlenmeye çalışılmış olsa da asıl düzenleme dağınık olarak yayınlanan birçok kanunun hükümlerini tek metinde bir araya toplayan 22 Haziran 1965 tarih ve 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile gerçekleşmiştir (Yücel, 1994). Diyanet İşleri Başkanlığının yeniden kuruluş kanunu gibi görülen 633 Sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun’un müzakere edilmesinde, ön çalışmaların tamamlanmasında, Milli Eğitim Komisyonu’nda ve Genel Kurul’da görüşülme safhalarında, İlahiyat Tedrisatına Yardım eden Dernekler Federasyonu ve Türkiye Din Görevlileri Federasyonu ile birlikte hareket eden Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Dernekleri Federasyonu önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Kanunun çıkarılması için Türkiye İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri Federasyonu temsilcileri olarak Kemal Güran, Niyazi Baloğlu ve Mehmet

Kervancı; Türkiye Din Görevlileri Federasyonu’ndan Mustafa Maden ve Mehmet Solmaz İsmet İnönü ile görüşmek üzere alınan randevu sonucunda Diyanet İşleri Başkanlığı Yasası çıkarma emri verilmiştir (Mert, 2014: -214-217). Bu kanunun çıkarılmasıyla DİB teşkilatına yeni bir yapı ve kimlik kazanmasında öncülük eden ilk İmam Hatip neslinin emek, gayret ve fedakarlıkları unutulmayacak niteliktedir.

O yıllarda Diyanet’teki mevzuat boşluğundan dolayı taşra ile olan ilişkiler ve müftülüklerin çalışmalarının pek çoğu genelgelerle yürütülmekte ve uygulamalarda sübjektiflik ve keyfilik görülmekteydi. Aynı şekilde tayin, terfi sicil, disiplin gibi işlemleri düzenleyen bir mevzuat da bulunmamaktaydı. “En kötü mevzuat mevzuatsızlıktan iyidir” düşüncesiyle Başkan Tayyar Altıkulaç ve Ahmet Uzunoğlu, Kemal Güran gibi ekip arkadaşları bu konuyla ilgilenmiş ve onların girişimiyle birçok yönetmelik çıkarılmıştır. Bu yönetmelikler:

- Diyanet İşleri Başkanlığı Özel Sınav Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı İller ve Yurtdışı Kuruluşları Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Sicil Yönetmeliği,
- Hac Seyahati ile İlgili İşlerin Diyanet İşleri Başkanlığınca Yürütülmesine İlişkin Yönetmelik,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Disiplin Kurulları Kuruluş ve Çalışma Usulleri Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Disiplin Suç ve Cezaları Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayın Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevleri ve Satış Yerleri İşletme Talimatı,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Teftiş Kurulu Görev ve Çalışma Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphane ve Arşiv Yönetmeliği,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Nöbetçi Memurluğu Özel Talimatı,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Misafirhane Yönetmeliği,

- Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Teşkilatı Koruyucu Güvenlik Talimatı,
- Diyanet İşleri Başkanlığı Kıyafet Yönetmeliği (Altıkulaç, 2017, cilt 1: 422-425).

DİB 1970 yılının başlarından itibaren yurt dışında yaşayan Müslümanlara da hizmet götürmektedir. Başta görevliler belirleyip bunları Ramazan ve Kurban bayramlarında namaz kıldırmak için yurt dışına göndermekten daha sonraları Ramazan ayı boyunca din hizmeti ulaştırılmıştır. Bu uygulama ilerleyen yıllarda ABD, Japonya, Avustralya, Avrupa ülkeleri, Türk Cumhuriyetleri, Kıbrıs ve Balkanlar gibi ülke ve bölgelere temsil kabiliyeti ve mesleki başarısı yüksek olan görevlilerden seçilip gönderilerek devam etmiştir. Böylelikle yurtdışında çok önemli hizmetler yapılmıştır. Bu dini hizmetler sayesinde o topraklarda yaşayan Müslümanların milli ve dini bağları kuvvetlenmiş, çocukların da bu bağların sağlanmasında katkılarda bulunulmuştur (Çetin, 2017).

1960'lı yıllardan itibaren Avrupa ülkelerine giden işçilere dini ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetlerinin götürülmesinde devletin ilgisiz davranması, bu önemli boşluğun sivil örgütlenmeler tarafından doldurulmasına ve sonuç olarak siyasi ve cemaî bölünmelere, cami ve mescitlerin kavga ve tefrikanın merkezi haline gelmesine neden olmuştur. Özlük İşleri Müdürü Ahmet Uzunoğlu'nun 4 tane yurtdışı din hizmetleri müşaviri kadrosu koparma başarısı ile Diyanet'in yurtdışı serüveni başlamış oldu. Zamanla işçi dernekleri, Belçika Belediyeleri ya da Dışişleri Bakanlığı bütçesinden sağlanan destekle gönderilen din hizmetlileri ve müşavirlerin başarılı hizmetleri kendilerini kanıtlayan teşkilat, çıkarılan kararname ile iyice şekillenmiş ve yeni kadrolar ihdas edilmiştir. Bu kadroların yürüttüğü faaliyetlere destek olması amacıyla yurtdışı Diyanet vakıfları ve cami ve dernekleri şemsiyesi altına alan Diyanet İşleri Türk İslam Birlikleri kurulmuştur. Tüm bu çalışmaların sonucunda ise cami ve mescit hizmeti vermek üzere kurulan işçi dernekleri büyük ölçüde bu kuruluşlar altında bir araya gelmesi ve bunların belli bir plan ve program çerçevesinde disiplini bir şekilde hizmet vermelerinin sağlanması, vatandaşlarımızın parçalanmasının önüne geçilmesi, buralardaki din görevlisi ihtiyaçlarının karşılanması, cenaze nakli gibi birçok hizmetin önü açılmış oldu (Altıkulaç, 2017).

Diyanet yurt dışındaki Türk vatandaşlarının din hizmeti ve din eğitimi ihtiyaçları için Diyanet İşleri Başkanlığı koluyla Din Hizmetleri Müşavirliği ve din görevlisi kadroları tahsis etmektedir. Yurt dışında yaşanan tecrübelerden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı ile bağlantılı olmak üzere bir teşkilatın kurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Almanya Hükümeti vakıf kurulmasına müsaade etmediği için birlik kurulmasına karar verilmiştir. Gerekli ön çalışmalar yapıldıktan sonra 1982 yılında Berlin’de Diyanet İşleri Başkanlığı Türk İslam Birliği adıyla Ahmet Baltacı tarafından kurulmuştur. Almanya’ya Din İşleri Müşavirliği görevi için giden Niyazi Baloğlu da 1984 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı öncülüğünde yurt dışında yaşayan gurbetçi Türk İşçilerine ulaşmak ve onlara dini ve kültürel hizmetler götürebilmek için Diyanet İşleri Türk-İslam Birliği’ni kurmuştur. Berlin ve Almanya’daki bu iki kuruluşun tüzüğü diğer kurulan DİTİB’lerin tüzüklerine örnek teşkil etmiştir. Bu çalışma ile yurt dışında yaşayan Türk vatandaşlarımızın yüzde doksanına ulaşmış, Baloğlu’nun Din İşleri Müşavirliği görevi boyunca bu birliğe bağlı dernek sayısı 650’ye kadar yükselmiştir. Dini grupların anlaşmazlıklarından bıkan ve ne yapması gerektiğini bilemeyen vatandaşlar DİTİB’e dört elle sarılmışlardır. Kurulup geliştikten sonra yalnızca dini hizmetler değil, aynı zamanda sosyal, kültürel, sportif alanlarda birçok faaliyet bu kuruluş aracılığıyla yürütülmüştür. Yine DİTİB’in Baloğlu dönemi çalışmaları arasında Ahmet Hamdi Akseki’nin Yavrularımıza Din Bilgisi, Zekai Konrpa’nın Peygamberimiz ve Hayrettin Karaman’ın Helaller ve Haramlar gibi eserlerin Almanca’ya çevrilmesinin yanı sıra Kur’an-ı Kerim’in Almanca Meali’nin basım çalışmasına başlanması sayılabilir. Ayrıca Almanya’daki DİB adına yapılan ilk Hac organizasyonu Ahmet Baltacı’nın kurulmasında öncülük ettiği Berlin DİTİB tarafından yerine getirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı’nca ihdas edilen yurt dışı kadrolarından 1980 yılında Hollanda Din Hizmetleri Müşavirliği ‘ne ilk tayin edilen kişi olan Mehmet Kervancı da kurduğu Hollanda Diyanet Vakfı’nda önemli hizmetler yerine getirerek Diyanet’i Hollanda’da etkin hale getirmiştir. Personelin eğitim seviyesinin düşük olduğunu fark edip eğitim, irşat, vaaz konusuna yoğunlaşan Ahmet Gürtaş, müşavirlik görevi sırasında görevlilerin niteliğini ve eğitim seviyesini yükseltmek için Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı Selçuklu Eğitim Merkezi’nin açılmasında öncülük etmiştir. Hayatı İmam Hatip dönemlerinden başlamak üzere sürekli yazı faaliyetleri içinde geçen Hamdi Mert’in kaleminin gücü yalnızca makale ve kitaplarla sınırlanamamaktadır.

Diyanet içinde yüzlerce iç yazışma, rapor, mevzuat, kanun teklifinde Hamdi Mert'in imzası vardır (Çetin, 2017; Altıkulaç, 2016; Mert, 2014).

Ahmet Uzunoğlu'nun DİB Mevzuatı adlı kitabı teşkilattaki görevleri sırasında zorlukları aşarken elde ettiği birikimleri gelecek kuşaklara aktarma isteğinin bir sonucudur. Diyanet'in özerkliğe kavuşması önüne gelenin müdahalesinden uzak tutulması gerekmekte olduğunu ve bu kurum kendi elemanını kendisi yetiştirmesi gerektiğini düşünen Selahattin Kaya, Milli Eğitim Bakanlığının kurumlarında yetişen imam ve hatiplerin Diyanetin ihtiyacına cevap vermekte yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Ona göre nitelikli eleman bulmakta zorlanılmakta, görevlilerin eksiklikleri kurslar veya hizmet içi eğitimlerle telafiye çalışılmaktadır. DİB başkanı tayininde bile bu kurum inisiyatife sahip değildi. Selahattin Kaya bu gibi sorunların üstesinden gelme gayreti içinde olmuş, yürüttüğü Beyoğlu müftülüğü, İstanbul müftülüğü gibi görevler sırasında yurt içi ve yurt dışı çeşitli organizasyon ve toplantılara katılmış, il ve ilçe müftülüklerinde düzenlenen aylık düzenli toplantılarda görev ve hizmetle ilgili bilgi, sorumluluk ve verimliliği artırmak için konuşmalar yapmış, konferanslar vermiş veya verilmesini sağlamıştır. Din görevlileri ile yapılan bölge toplantılarında da mesleki verimlilik, birlik ve beraberlik, kültür seviyesini artırıcı çalışmalarla ilgili görüşler alınmış, görevlilerin tanışıp kaynaşması sağlanmıştır. Dini ilimler, Kur'an öğretimi ve din eğitimi alanında kendini yetiştirmiş olan Halis Ayhan, Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu gibi çeşitli konuşmacılar davet edilerek onların değerli görüş ve bilgilerinin din görevlileri ile paylaşılmasını sağlamıştır (Öcal, 2008a, cilt 1: 390-392).

Görüldüğü gibi ilk İmam Hatip neslinden Tayyar Altıkulaç, Mehmet Kervancı, Ahmet Gürtaş, Kemal Güran, Niyazi Baloğlu, Hamdi Mert, Ahmet Uzunoğlu, Rıza Selimbaşoğlu, Yakup Üstün, Sami Uslu, Mustafa Uzunpostalcı gibi öncü isimler, bu yapı içerisindeki tarihi dönüşümün baş aktörleridir. Üstlendikleri görevlerle DİB bürokrasisinin oluşmasındaki, teşkilat yapısını tamamlamasındaki emek ve gayretleri ile ülkemizin kalkınma sürecine katkıda bulunmuşlardır. Onların sayesinde din hizmetleri ve din eğitimi faaliyetleri yurt içi ve yurt dışında geniş kitlelere ulaştırılmıştır.

3.8. Bilimsel ve Kültürel Faaliyetler

İmam Hatip okullarının ilk nesli birçok alanda olduğu gibi ülkemizin bilimsel ve kültürel alanında gerçekleştirmiş olduğu hizmetlerle döneme damgasını vurmuş, tarihte

belirleyici roller üstlenmişlerdir. Daha öğrencilik yıllarında katıldıkları seminer, konferans, toplantı gibi etkinlikler ve köylerde İmam Hatip okullarını halka tanıtmak amaçlı yapılan faaliyetler ile birlikte ilerleyen yıllarda meslek hayatlarında sürdürdükleri vakıf ve dernek çalışmaları, nitelikli talebe yetiştirme gayretleri, dergi, gazete çıkarma; yayınevi, kitabevi veya kütüphane kurma; makale, bildiri, kitap gibi çeşitli telif, tercüme ve düzenleme türünde eserler yayınlama; DİB merkez teşkilatında aldıkları görevlerle Türkiye Diyanet Vakfı, Rüyet-i Hilal Konferansı, İslam Ansiklopedisi, İSAM, Haseki Eğitim Merkezi, 29 Mayıs Üniversitesi gibi hayata geçirilen önemli hizmetler; MEB ve YÖK bünyesinde üstlenilen vazifeler sırasında yurt içi ve yurt dışında yürütülen diğer çalışmalar ile bu nesil, bilimsel ve kültürel hayatımıza milli ve manevi bir dinamizm getirmeyi başarmışlardır. Emeklilik dönemlerinde fırsat ve imkan buldukça verdikleri konferans ve katıldıkları panellerle, çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanan yazılarla, vakıf ve derneklerde aldıkları görevlerle ve öncülük ettikleri diğer faaliyetlerle halkı dini ve ilmi konularda bilgilendirme çalışmalarına devam etmişlerdir. Onlar her fırsatta ilimle meşgul olmak, dini konularda araştırma yapmak, talebe yetiştirmek, halkı aydınlatmak, bu yolla insanlara faydalı olmak gayesi gütmüşlerdir. YİE lerin İlahiyat Fakültesine dönüşmesi ilmi sahalarda yeni şeyler üretme ortamı oluşmasından dolayı öğretim elemanları açısından faydalı olmuştur. Bu gelişme onların alanlarında ilerlemelerine ve araştırma, inceleme, projeler yürütme, ilmi seyahatler yapabilme gibi çeşitli fırsatlar bakımından da rahatlamalarına imkan sağlamıştır. Bilimsel üretim artmış, araştırmalar hız kazanmış, herkesin kendi sahasında çalışmalarda bulunması ve kültürel ve bilimsel birikimimize yeni eserler kazandırmasının önünü açmıştır. Böylelikle ilk İmam Hatip neslinin öncüleri Türkiye Cumhuriyeti, Diyanet İşleri başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı yapısı altında İslam dininin sağlıklı bir şekilde anlaşılması, yorumlanması ve anlatılması süreçlerini başarılı bir şekilde uygulamıştır (Çetin, 2017; Öcal, 2008a). Uzun yıllar süren bir inkıtadan sonra ülkemizde din alanında ciddi ilmi çalışmaların tekrar başlaması ve memnun edici bir seviyeye ulaşması İmam Hatip okullarında okuyan ilk nesil ile gerçekleşmiştir (Güler, 1977:3). Türkçe kaleme alınmış olan dini literatür daha önceki dönemlere nazaran hiç olmadığı kadar gelişmişse bu kazanım bu nesil sayesinde elde edilmiştir.

İlk İmam Hatip nesli tebliğ ve irşat faaliyetlerini canlı tutmak, İslami değerleri ve hizmetleri ülkenin dört köşesindeki farklı yaş ve kesimden insanlara kadar ulaştırabilmek için her yolu ve imkanı kullanmışlardır. İbni Haldun'un Mukaddime'sini dilimize kazandıran Süleyman Uludağ, emeklilik döneminde yerel bir TV kanalında insanlara faydalı olmak adına Mesnevi dersleri vermeye devam eden Ali Osman Koçkuzu, romanlarıyla halkı etkileyen A. Lütfi Kazancı ve M. Yaşar Kandemir, çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yayınlanmaya devam eden Hayrettin Karaman, gelecek nesillere yatırım yapmanın önemini vurgulayan ve Maturidi'yi bize tanıtan Bekir Topaloğlu, kendi metoduyla Arapça öğretiminde belirleyici isim olan Ahmet Gürtaş, ülkemizin yayın hayatında faal kişiliği ile önemli roller üstlenen Halit Güler gibi isimler bilimsel ve kültürel hayata katkı sağlayan öncüler arasında sayılabilir. Ahmet Lütfi Kazancı, İslami değerleri, dinimiz ve kültürümüze uygun şekilde anlatan, manevi değerlerimizi yozlaştırmayan edep ve ahlaktan bahseden roman ve hikayelerin o yıllarda neredeyse hiç bulunmayışından hareketle yazmış olduğu Üvey Anne, Bir Vicdan Uyanıyor, Son Fırtına gibi romanları ile insanları etkilemiş, bu romanlar vasıtasıyla birçok insanın kanaat değiştirmesine, İmam Hatip okullarına yönelmesine vesile olmuştur. Bunun yanı sıra Saadet Devrinden adlı seri ile Peygamberimizin hayatını roman üslubuyla kaleme almıştır. Ayrıca Kandemir'in Gönül Doktoru adlı romanı ve çocuklara yönelik çeşitli eserleri burada zikredilebilir. 12 Mart 1971 Askeri Muhtıra'dan sonra hükümetin istifa etmesi üzerine yeni kurulan hükümet döneminde İmam Hatip okullarının orta kısmı kapatılmış, lise kısmı 3 yıldan 4 yıla çıkarılmıştır. Böylece İmam Hatip okulları artık 5 yıllık ilkokullara dayalı olmayacak, ortaokul mezunların öğrenci alacaktı. Bu uygulama sonucunda bu okulların öğrenci sayıları bir hayli azalmıştı. Yıllarca bu okullara öğrenci bulmaya çalışılmış, birçok emek sarf edilmişken bu düzenleme; kendinden sonra gelen neslin yetişmesi ve nitelik ve nicelik bakımından büyümesi için gayretli çalışmalarda bulunmuş olan ilk İmam Hatip nesline adeta bir balyoz gibi inmiştir. Bu uygulamanın üzerine yaşanan talebe kaybından sonra, o sırada askerlik vazifesini yerine getirmekte olan M. Yaşar Kandemir, yeni talebeler bulabilmek umuduyla, ortaokul mezunlarını İmam Hatip okullarına yönlendirmek için bir roman yazmaya başlamıştır. Gönül Doktoru adlı bu roman, aile içi problemler, hastalığa ve zorluklara sabretme, evlilikte sabırlı olma gibi konularda hadislerden verdiği örneklerle köylülerin yaşamını değiştiren ve kalpleri temizleyen, gönülleri

onaran bir köy imamı olan Selim Hocanın, yaz tatili için köye gelmiş olan Orhan adlı çocuğu gönül doktoru olma yolunda etkilemesi konu edilmektedir. Bu roman aynı zamanda roman üslubuyla Peygamberimize ve O'nun hadislerine ilgiyi artırmak amacıyla da kaleme alınmıştır. Yaşar Kandemir'in halka ve çocuklara yönelik kaleme alınan eserleri yalnızca Gönül Doktoru ile sınırlı değildir. Ülkenin dini ve manevi değerlerinden habersiz yetişen nesilleri için 1980'li yıllarda başlayan çocuklara yönelik yazılmış eserleriyle ülkemizde bir çığır açmış ve çocuklar için yayınlanan dini nitelikli kitapların öncüsü olmuştur. Bu kapsamda yazılmış kitapların ilki Kelime-i Tevhid'in ele alındığı Dine Doğru adlı kitaptır. 6-9 yaş grubu ve 9-14 yaş grubu için ayrı ayrı yazılmış ve basılmış olan Dinim Serisi, şiir tarzında yazılan Peygamberimi Seviyorum ve Peygamberimiz Çocuklarla adlı kitaplar, Peygamberimizin hayatının anlatıldığı Beni Seven Peygamberim serisi, peygamber kıssalarının ele alındığı Peygamberler Serisi Yaşar Kandemir'in çocuklara yönelik kaleme aldığı ve yeni nesillere İslam'ı, ibadetleri, peygamberimizin hayatından örnekleri anlattığı eserlerinden bazılarıdır (Çetin, 2017; Öcal, 2008a). Bu roman türünde eserler dışında birçok ismin kendi alanlarında yaptıkları çalışmalar ve yayınladıkları kitaplar bulunmaktadır. İmam Hatip okullarının ilk nesli bu tür çalışmaları ile literatüre önemli derecede katkıda bulunmuşlardır.

1960'lı yıllarda başlayıp uzun yıllar devam eden, aralarında Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman gibi isimlerin de bulunduğu, bazı yönleriyle Asr-ı Saadet döneminde peygamberimizin (S.A.V) faaliyetlerine benzeyen ve halktan yaklaşık on kişilik gruplardan oluşan Kur'an Okuma Grupları, ilk İmam Hatip neslinin öncülük ettiği sosyal ve kültürel faaliyetler arasında sayılabilir. Bu Kur'an Okuma halkaları haftada veya on beş günde bir sırasıyla katılanlardan her birinin evinde bir akşam toplanıp yüzünden Kur'an okuma, ayetlerin mealleri üzerinde sohbetler yapma, ayetlerin vermeyi amaçladığı mesajı cemaate açıklama, ortaya çıkan soru veya sorunlara cevaplar verme şeklinde devam eden bir uygulama olarak halktan esnaf, işçi, tüccar, doktor gibi farklı kesimlerin iştirak ettiği ve din öğrenimi görmeyen kimselere Kur'an'ın açıklanması ve yorumlanması yoluyla tebliğ ve irşat faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Bu Kur'an Okuma Grupları yalnızca eğitim öğretim için bir araya gelme şeklindeki toplantılarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda fiili roller üstlenmiş, örneğin Tuzla Piyade Okulu için cami yapımında etkili olmuş, İstanbul'da ikinci bir İmam Hatip Okulu'nun açılması için teşebbüste bulunmuş ve Kadıköy İmam

Hatip Lisesi'nin açılmasında ve arsa temininde başarılı çalışmalar yürütmüşlerdir. Ayrıca bu Kur'an Grubu üyelerinin yardım ve destekleri ile Nesil Vakfı kurulmuş, bu Vakıf tarafından da Nesil Dergisi çıkarılmaya başlanmış ve Nesil Yayınevi kurulmuştur (Öcal,2008a, cilt 2: 334-336; Karaman, 2009, cilt1:283-285). Bu faal hizmetlerin yanı sıra Çorum İmam Hatip Okulu müdürlüğü sırasında Halis Ayhan ve onun gibi düşünen arkadaş çevresi, Çorum ili ve çevresinde ilçelere ve köylere kadar ulaşan irşat faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Cami inşaatına yapılan katkılar, yatılı öğrencilerle sabah namazlarına topluca iştirak, Ramazan ayında Cuma namazlarında hutbe ve vaaz yoluyla halkı aydınlatma arayışları, Çorum çevresindeki çeşitli il ve ilçelere ziyaretler yapılarak öğretmen ve öğrencilere konferanslar verilmesi gibi etkin çalışmalarla toplumun birçok kesimine ulaşma ve bunlarla birlik ve beraberlik içinde ilişkilerini sürdürme gayretleri hangi konum ve meslekte olursa olsun bu kuşağın dinamik ruhunun her zaman canlı kaldığını göstermektedir (Öcal, 2008a, cilt 2: 499-501).

İmam Hatip Okulu, Yüksek İslam Enstitüsü ve İlahiyat Fakültesinde okuyanlar ya bu neslin öğrencileri olmuş ya da eserlerinden yararlanmışlardır. Eğitim öğretim faaliyetleri, verilen vaaz, konferans, seminer gibi etkinlikler, yayıncılık, telif ve tercüme faaliyetleri, dernek ve vakıflar kurularak buralarda yürütülen aktif çalışmalar, yurt dışı hizmetleri gibi çeşitli sahalarda üstlenmiş oldukları vazifelerle ülkede dini hayatın canlandırılması, İslami ilimlerin ihyasında önemli roller oynamışlardır. Ayrıca hem dini ilimler alanında hem de dil, tarih, edebiyat gibi farklı alanların yayın hayatına da katkılar sunmuşlardır. Devlet ile halk arasındaki kopukluğu gidererek devlet-halk bütünlüğünü sağlama yolunda önemli roller üstlenmişlerdir. İmam Hatip okullarının müfredatının hem dini hem de dünyevi ilimleri kapsaması ve geleneksel çevrelerde yetişip ülkenin resmi eğitim sistemine dahil olarak modern çağa ayak uydurabilmesi bakımından gelenekle modern arasında bir köprü vazifesi görmüşlerdir. Bu nesil halka ve yeni nesillere İslam'ı öğretme aşkı ile yola çıkmıştı. Çok yönlü olmaları gerektiğinin farkında, okulların kıymetinin ve bu okullar için gayret etmeleri gerektiğinin bilincindeydiler. Bu sebeple kendilerini iyi yetiştirmenin lüzumuna inanmış ve bu konuda ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemini yaşamış olan zatlarla veya bunları tanıyan ve bunlardan istifade eden insanlarla tanışmış, onların ilim, iman, düşünce ve dava ruhundan kendilerine düşen payı almaya çalışmışlardır (Mert, 2014: Altıkulaç, 2016; Çetin, 2017). İlk İmam Hatip

nesli, dini ve milli kültürün uyandırılması ve yok edilmeye çalışılan manevi değerlerin yeniden canlandırılması için yaptıkları hizmetleri ve mesleklerinde icra ettikleri görevleri birer araç olarak görmüşlerdir. En amaca hizmet edecek büyük emellerinden biri talebe yetiştirmektir. Onlar kendilerini okutan halkın kendilerinden hizmet beklediğinin, çocuklarını okutmalarını ve kendileri ile ilgilenmelerini istediklerinin farkındalardı. Bu nesle göre İmam Hatip okulları ülkeye en büyük hizmeti verecek birer ilim yuvasıydı ve öğrenciler de tıpkı kendileri gibi halk tabanından köylü çocuklarıydı. Bu bakımdan ilk İmam Hatiplerde yetişen neslin amacı yeni nesilleri en iyi şekilde yetiştirmek ve İmam Hatip okullarına layık oldukları ilginin gösterilmesini sağlamaktır (Karaman, 2009).

TDV'nin nitelikli, bilgili ve sağlam karakterli öğrenciler yetiştirmek amacıyla kurulan ve hedef kitlesini özellikle Türk cumhuriyetleri ile Kafkas ve Balkan dünyasının gençliğinin oluşturduğu 29 Mayıs Üniversitesi'nin kurulması, Haseki Eğitim Merkezinin faaliyete geçirilmesi gibi çalışmalar da yine büyük ölçüde ilk İmam Hatip okullarında yetişen dönüşüm kuşağının girişimleri neticesinde gerçekleştirilmiştir. Zikredilen gelişmelerin yanı sıra ülkemize ve İslam dünyasına kazandırılan fevkalade bir şaheser olarak değerlendirebileceğimiz İslam Ansiklopedisi ve yurt içi ve yurt dışında araştırmacılar yetiştirmek ve onların gelişmesine katkı sağlamak amacıyla kurulan İslam Araştırmaları Merkezi projelerinin, dönüşüm kuşağının ülkemizde çıkır açan çalışmaları olarak burada incelenmesi uygun görülmüştür.

3.8.1. İslam Ansiklopedisi

Uzun yıllar kendi kültüründen kopuk yaşayan Türk milletinin, kendi dini ve milli kimliğiyle, öz değerleriyle, İslam kültür ve medeniyetiyle yeniden tanıştıracak vasıtalar ihtiyacı vardı. Önceki yüzyıllarda kültürlerin ansiklopedicilik yoluyla daha kolay yayılma imkanı bulması, İslam kültürünün de bu girişimle yayılabileceğini ve nesilden nesile aktarılabileceğini akıllara getirmekteydi. Daha önce müsteşrikler tarafından bir İslam Ansiklopedisi yazma girişiminde bulunulmuş olmasına rağmen bu faaliyet uzun yıllar almış, eksik kalan maddelerin yanı sıra hakkı verilmeyen maddeler de bu ansiklopedide yer almıştır. Mısır, Ürdün, İran, Suudi Arabistan gibi bazı İslam ülkelerinde bir İslam Ansiklopedisi hazırlamak amacıyla teşebbüslerde bulunulmuş,

ancak ya başarılı olunamamış ya da Türkiye’de yazılan ansiklopedinin hacim ve seviyesine ulaşacak kapasitede olamamıştır (Öcal, 2008a).

İlk dönemin Tercüman Gazetesi köşe yazarlarından Ergun Göze tarafından ortaya atılan “Yeni İslam Ansiklopedisi” adıyla bir ansiklopedi çıkarma fikri DİB tarafından kabul görmüş ve TDV müteveli heyetinden Tayyar Altıkulaç, İsmail Hakkı Yılanoğlu, Ahmet Uzunoğlu, Sami Uslu ve Fikri Gültekin tarafından imzalanan 22 Kasım 1980 gün ve 142 sayılı karara göre yapılan bir sözleşmeyle bu projeyi yürütme görevi kendisine verilmiştir. Başlangıçta öngörülmeyen ancak yaşanan tecrübelerle kapsamlı bir organizasyona gidilmeden başarılamayacak kadar geniş çaplı ve zor olduğu fark edilen bu iş için büyük planlamalar ve organizasyonlar yapılmıştır. Ergun Göze’nin 2-3 yılda tamamlanmasını öngördüğü bu iyimser süreye karşın yalnızca hazırlık çalışmaları bile 2-3 gibi bir süreci kapsamış, başlangıçta 10 ciltte tamamlanacağı düşünülmüş olan ansiklopedi 30 yıldan daha fazla bir zaman içinde 44 ciltte tamamlanmıştır. Ufak çaplı başlayan çalışmalar sonucunda yayınlanan ilk fasiküldeki eksiklik ve hatalardan sonra sorumluluğun ne kadar büyük ve bu işin ne derecede zor olduğu fark edilmiştir. Bu kadar kapsamlı ve ilmi bir ciddiyet isteyen bu projenin Türkiye şartlarında ve mevcut ilmi potansiyel içinde yazılıp hayata geçirilmesi ilk İmam Hatip neslinin öncü isimleri için çok zor görünmüş ve Tayyar Altıkulaç tarafından kendilerinden bu projeye sahip çıkmaları istendiğinde başlangıçta tereddüt edilmiştir. Bu işe girişebilmek için geniş bir alt yapı ve zengin bir kadroya ihtiyaç duyulduğu, Ergun Göze formülü ile bu işi yürütmenin mümkün olmadığı, yayınlanan ilk fasikül incelendiğinde organizasyondan doğan eksiklikler ve ilmi hataların fark edildiği kanaatinde olan İmam Hatip okullarının ilk neslinden Ahmet Uzunoğlu, Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman, İsmail E. Erünsal, İsmail L. Çakan, İsmail Karaçam ve M. Saim Yeprem gibi isimlerle yapılan bir toplantı sonucunda yeterli ilmi birikim ve gerekli altyapının sağlanması ve organizasyonun da zor olmasına rağmen bu işin sorumluluğunu hep beraber üstlenmeye ve İslam Ansiklopedisini çıkarmaya karar verilmiştir (Altıkulaç, 2016, C.3: 1131-1139). Böylece Diyanet Vakfı’nın başında bulunan Altıkulaç’ın teklifi üzerine ilgili zevatin da görüşleri alınarak 1983 yılında Hayrettin Karaman, Bekir Topaloğlu, Mehmet Yaşar Kandemir, İsmail Erünsal ve Mehmet İpşirli harekete geçmiş ve haftada dört beş günlerini Ansiklopedi çalışmalarına ayırmak suretiyle (Öcal, 2008a, cilt 3: 181-182) 1. Cildi 1988 yılında yayınlanmış, aynı yıl kurulmuş olan İslam Araştırmaları Merkezi’nin yürüttüğü

araştırmacı yetiştirme faaliyetleri ile İslam Ansiklopedisi çalışmaları, 1993 yılında İSAM bünyesinde tek çatı altında toplanmıştır. Bu tarihten itibaren İSAM tarafından yürütülen İslam Ansiklopedisi projesi, 2013 yılında 44. Cildinin ve 2016 yılında ise ek iki cildinin yayınlanmasıyla madde listesi, içerik ve üslup açısından özgün bir matbu olarak yayınlanmış ve bilimsel araştırmalarda önemli bir kaynak olarak kullanılmak üzere yerini almıştır (Altıkulaç, 2016: cilt 3: 1138).

Fikrin proje olarak ortaya atılmasından son cildinin yayınlanması aşamasına kadar olan sürecin her aşamasında İmam Hatip kadrosu önemli sorumluluklar üstlenmiş; yönetim, organizasyon, imla, görünüş ve düzen, kullanılan kaynakların kontrolü, ilmi açıdan doğruluğu ve güvenilirliğinin incelenmesi, vb. çalışmalarda aldıkları görevleri işbirliği içinde yerine getirmişlerdir. Bu kadar önemli bir periyodik yayını sürdürmenin teknik ve bilimsel zorlukları yanında ekip halinde çalışmanın getirdiği anlaşmazlık ve sıkıntıları bir bir aşılmış ve başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Ahmet Gürtaş genel müdürlüğü döneminde İdare Meclisi ile bütünleşerek projeye yeni bir düzen ve hareket gelmiş, yazılacak maddelerin tespit edilip yazarlara sipariş edilmesi, idari organizasyon, kütüphane ve dokümantasyon servisinin oluşması gibi çalışmalar bu dönemde hız kazanmıştır. 1988 yılında Abdülbaki Keskin'in Diyanet İşleri Başkan Vekilliği, Halit Güler'in de Diyanet Vakfı Başkanlığı görevini yürüttüğü sırada TDV İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü görevini Ahmet Gürtaş'tan devralan Halis Ayhan ile birlikte üç sınıf arkadaşı bu önemli vazifelerdeki sorumlulukları üstlenerek bu alanda araştırma, inceleme ve yayınlar yaparak örgün ve yaygın din eğitimi kapsamında uzun soluklu hizmetler gerçekleştirmeyi, din eğitimi ve öğretimi sahasında kalıcı hizmetler yapmayı amaçlamışlardır (Öcal, 2008a, cilt 2). Ortaya çıkan bu şaheserin altında ilk İmam Hatip neslinin öncü şahsiyetlerinin büyük emek ve fedakarlıkları bulunmaktadır. Bekir Topaloğlu, Süleyman Uludağ, Hayrettin Karaman, M. Yaşar Kandemir, Saim Yeprem, Ahmet Gürtaş, Halis Ayhan gibi isimler projenin olgunlaşmasıyla birlikte idari organizasyondan genel müdürlük görevine, madde yazarlığından inceleme ve denetleme faaliyetlerine kadar her sahada aktif roller üstlenmişlerdir.

İslam dini, tarihi, medeniyeti ve İslam topluluklarına dair hemen her konuda güvenilir ve doğru bilgi sağlamayı hedeflemekte olan TDV İslam Ansiklopedisi, yalnızca İslam ilimleri ve düşüncesi alanında değil sosyal bilimlere birçok alanında gerçekleştirilecek araştırmalar için kapsamlı bir kaynak olma niteliği taşımaktadır

<https://islamansiklopedisi.org.tr> (28.05.2021) Yayın hayatına TDV'nin maddi katkılarıyla giren İslam Ansiklopedisi, İslam medeniyetinin birikimlerinin bilimsel bir şekilde ele alınıp sunulması açısından önemli bir çalışma olarak görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye Diyanet Vakfı'nın yürüttüğü ve finanse ettiği en önemli ve en kalıcı yayın hizmeti denilebilir. Ağırlıklı olarak ilk İmam Hatip neslinin ve onlardan sonra gelen kadronun kolektif eseri olan, İlahiyat Fakültesinin yanı sıra diğer fakültelerdeki değerli ilim adamları, uzmanlar ve sanatkarlar tarafından da katkılar sunulan İslam Ansiklopedisi projesi hem memleketimiz ve milletimiz hem de tüm İslam alemi için dini, ilmi ve kültürel açıdan çok önemli bir hizmettir. Arap dünyasında gerekli altyapıya sahip olmalarına rağmen bu işin büyük bir sabır ve disiplin gerektirmesinden dolayı birkaç kez böyle bir ansiklopedi çıkarma teşebbüslerinde bulunulmuş ancak bir sonuç alınamamış, İslam ülkelerinin hiçbirinde bu hacim veya bu seviyede bir İslam Ansiklopedisi telif edilmemiştir. Bu açıdan daha çok mimari ile ilgili sınırlı sayıda birkaç madde haricinde Müslüman müellifler tarafından kaleme alınmış olan bir şaheser olarak değerlendirilmektedir (Öcal, 2008a).

3.8.2. İslam Araştırmaları Merkezi Projesi

İlk İmam Hatip nesli, bulundukları dönem ve ülkenin şartları itibarıyla araştırma, öğrenme, ilim elde etme, kendilerini yetiştirme konusunda ellerindeki kısıtlı imkanlar ve maddi yetersizlikler içinde ideallerine ulaşma gayreti içinde olmuşlardır. Kendilerinden sonra gelen neslin daha iyi şartlarda araştırma yapabilmeleri ve verimli olabilmeleri için gerekli ortamlarını sağlamak da ilk İmam Hatip nesline düşmekteydi. Bu maksatla bir yandan İslam Ansiklopedisi çıkarma çalışmalarındaki yoğun mesailer devam ederken bir araştırma merkezi açarak burada araştırmacı yetiştirmenin lüzumuna inanan Tayyar Altıkulaç ve İmam Hatip neslinden arkadaşları harekete geçmişlerdir. Ancak bu iş için maddi imkanın yanı sıra çalışmaları yürütebilmek için uygun bir ortama ve anlayış birliği içinde çalışılabilecek nitelikli bir bilim kadrosunu da ihtiyaç duyulmaktaydı. Gerekli ön hazırlıklar yapıldıktan sonra, ilgililere bilimsel çalışma ve araştırma imkanları sağlayabilmek, araştırmacı yetiştirmek, bilimsel araştırma ve yayınlar yapmak ve yapılmasına olanak hazırlamak, bir araştırma kütüphanesi kurmak ve dokümantasyon ünitesini yerli ve yabancı araştırmacıların hizmetine sunmak gibi kapsamlı faaliyetleri bünyesinde barındırmak üzere, yürütülmekte olan İslam

Ansiklopedisi projesini de kapsamına alan özgün İslam Araştırmaları Merkezi modeli 1986 yılında hayata geçirilmiştir. Kısa adı İSAM olan bu araştırma merkezinin başlıca görevleri araştırmacı yetiştirmek, bilimsel araştırma ve yayınları destekleyerek devamlılığını sağlamak, araştırma kütüphanesi ve dokümantasyon hizmetini kullanıma sunmak suretiyle bilimsel hayatta katkılarda bulunmak olarak belirlenmiştir. İSAM Türkiye’ye özgü bir modeldir. Bu merkeze kendi araştırmacıları dışında her gün 150-200 yerli ve yabancı araştırmacı uğramaktadır. Başka bir ülkede merkezin bulunduğu İstanbul dışından gelenler için misafirhane hizmetinin aktif olduğu, zengin bir dokümantasyon hizmetine sahip olan buna benzer bir araştırma merkezi bulunmamaktadır (Çetin, 2017; Altıkulaç, 2016).

İSAM Türk-İslâm tarihi, kültürü ve medeniyetinin doğru ve bilimsel bir yöntemle öğrenilmesi, öğretilmesi ve tanıtılmasını amaçlamaktadır. Bu amaçla ulusal çalışmaların yanı sıra uluslararası bilimsel araştırma projelerini de desteklemekte; yayınlanan ansiklopedi, kitap ve dergi, düzenlenen seminer, konferans ve toplantılar yoluyla, üretilen bilgilerin geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlamaktadır. Türk ve İslam dünyasının tarihi, kültürel ve ilmi mirasının modern bilimsel yöntemlerle araştırılmasını, Müslüman coğrafyadaki dini, kültürel, sosyal ve bilimsel değişim ve gelişimleri takip ederek ilgililer için bilgi birikimi sağlanmasını, yurt içi ve yurt dışındaki bilimsel ve akademik kurumlarla ilişkisini sürdürerek nitelikli çalışmaların yürütülmesini, yetenekli elemanların bünyeye alınarak uzman İslam alimi yetiştirilmesini, bunların yüksek lisans ve doktora yapmalarına yardım edilerek Doçentlik ve Profesörlük unvanlarını almalarını sağlamaktadır. Ayrıca oluşturulan kütüphane, arşiv ve dokümantasyon birimi ile araştırmacılara büyük imkanlar sunmaktadır. Çeşitli alanlardan seçilmiş eleman arasından yurtiçi ve yurt dışında araştırmacılar yetiştirerek nitelikli çalışmalar yürütülmesine ve böylece İlahiyat ve İslam ilimleri alanında nitelikli ilim adamları yetişmesine katkı sağlamaktadır. İSAM’ın görev ve faaliyet alanları ise;

- İslâmî ilimler, din bilimleri, şarkiyat ve diğer sosyal bilimler alanlarında ilmi çalışmalar yapmak, telif, tercüme, edisyon gibi türlerde eserler hazırlayıp yayınlamak,

- Seminer, konferans ve ilmi toplantılar düzenlemek, düzenlenmiş olanlara katılım sağlamak,
- Araştırmacı yetiştirmek, araştırmacıları desteklemek, bu maksatla gerekli programları hazırlayıp uygulamak,
- İslam Ansiklopedisini (DİA) ve benzeri ansiklopedileri hazırlayıp yayımlamak, Araştırma kütüphanesi, dokümantasyon ve arşiv ünitesi kurup geliştirmek,
- TDV adına lisansüstü çalışma yaptırılacak bilim dallarını belirlemek, bu dallara tahsis edilen burslar için araştırmacı adaylarını seçmek, bunların çalışmalarını izlemek ve değerlendirmek,
- DİB tarafından talep edilmesi durumunda kamuoyunu aydınlatacak dini ve ilmi konularda görüşler hazırlamak,
- Diğer yurt içi ve yurt dışı bilimsel ve akademik kurumlarla iş birliği içinde eğitim, araştırma ve yayın faaliyetlerini yürütmek,
- TDV adına lisansüstü çalışma yaptırılacak bilim dallarını belirlemek, bu dallara tahsis edilen burslar için araştırmacı adaylarını seçmek, bunların çalışmalarını izlemek ve değerlendirmek olarak belirtilmiştir <http://www.isam.org.tr> (29.05.2021).

Uludağ'a göre İSAM bir Darü'l-Hikme, İslam Bilimleri Akademisi veya bir Araştırma Enstitüsü gibi işlev görmekte, yakın gelecekte daha önemli ve daha büyük faaliyetlerin altına imza atması beklenmektedir (Öcal, 2008a, cilt 3: 518). TDV mütevelli heyetinden Mehmet Kervancı, Kemal Güran, Niyazi Baloğlu gibi isimler projeye destek olmuş, ayrıca Hayrettin Karaman, Tayyar Altıkulaç, Bekir Topaloğlu, Süleyman Uludağ gibi önemli şahsiyetler birçok sahada olduğu gibi bu projenin altına da imzalarını atmışlardır. Bu özgün modeli oluşturup hayata geçirmek büyük ölçüde ilk İmam Hatip nesline nasip olmuştur. Zamanla bu ilk neslin öğrencileri bu hizmeti devralmış, projenin başına geçmiş ve önceki nesilden hocalarıyla yaptıkları istişarelerle başarılı bir şekilde yürütmüşlerdir. Bu araştırma merkezinin program hedeflerinde yer alan hususların birçoğunun bugün de sürdürülmekte olduğunu görmek öncü kuşağın iftihar sebeplerinden biri olmaktadır (Öcal, 2008a, Altıkulaç, 2016). Buldukları her

imkanı tebliğ ve irşat vazifelerini yerine getirecek birer fırsat olarak gören ilk İmam Hatip neslinin önemli payı ve değerli katkıları ile ortaya çıkan bu çalışmalar bu idealist ruhların takdire şayan eserlerinden yalnızca biridir.

3.9. İlk İmam Hatip Nesli Öncülerinin İfa Ettikleri Görevler

İmam Hatip okullarından mezun olan öğrenciler Diyanet'te imamlık, hatiplik, vaizlik gibi din hizmetlerini ifa etmek üzere görev alabilmekteydiler. 1958 yılında bu okullar ilk mezunlarını verdiğinde yükseköğrenim görecekları herhangi bir kurum henüz açılmamıştır. Bu mezunların üniversitelerin çeşitli bölümlerine veya Ankara'da bulunan İlahiyat Fakültesi'ne de yerleşme imkanı da bulunmamaktadır. İlk mezunlardan bir kısmı Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imamlık, hatiplik, vaizlik gibi kadrolarda görev alırken bir kısmı vatani hizmeti yerine getirmek üzere askere giderek meslek veya okul meselesini beklemeye almışlardır. İmkan bulanlar lise diploması alarak üniversitelerden bazı bölümlerine yerleşmişlerdir. İkinci mezunlar için ise yükseköğrenim imkanı Yüksek İslam Enstitülerinin açılmasıyla gerçekleşmiştir. Yüksek İslam Enstitülerine yalnızca İmam Hatip mezunları alınmaktadır ve buradan mezun olanlar ya MEB'de öğretmen olarak veya DİB'de çeşitli hizmetleri yürütmek üzere din görevlisi olarak vazifeler alabilmektedir. Bu bakımdan bu okulların mezunları meslek hayatına Diyanet'te din görevlisi ve MEB'de öğretmen olarak başlamışlardır. İçlerinden bazıları da zorunlu olan öğretmenlik görevini yerine getirdikten sonra YİE'lere öğretim elemanı olarak dönmüş, talebe yetiştirmeye ve ilmi çalışmalarına devam etmişlerdir. Bulundukları kurum ve kadrolarda çok çeşitli görevler üstlenmiş ve Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK üyeliği, çeşitli Vakıfların mütevelli heyetleri başkanlıkları, milletvekilliği, belediye başkanlığı gibi önemli kademelere kadar yükselbilmişlerdir. Bulundukları görevlerde İmam Hatip Okulları, din eğitimi, din hizmetlerinin niteliği, yurt içi ve yurt dışındaki vatandaşlara götürülen muhtelif hizmetler gibi konularda meselelere çözüm önerileri ve farklı bakış açıları getirmişlerdir (Çetin, 2017; Öcal, 2008a).

İmam Hatip öğrencilerinin hem mesleki deneyim kazanmaları için hem de halk tarafından benimsenebilmesi için bir dizi faaliyet gösterilmekteydi. Son sınıflarda yeterli seviyede olduğu düşünülen öğrenciler önce okulda daha sonra çevredeki cami ve mescitlerde mihraba geçip namaz kıldırarak, vaaz ve hutbe vererek mesleki tatbikat

yapmaktaydılar. Daha öğrencilik yıllarında, halkın meraklı gözlerle bu okullardan nasıl insanlar yetişecek kaygısı içerisindeki bakışlarına maruz kalan bu çocuklar, Allah'ın kelamını konuşarak halkı etkilemeyi başarmış, yeni nesil kaygılarına umut olmuştur. İmam Hatip okullarının idealist kuşağının göreve başlamasıyla birlikte ülkemiz hem sosyal ve kültürel açıdan, hem de eğitim ve dini hayat sahasında bir dönüşüm sürecine girmiş, halk tabanından en üstteki yöneticiler tabakasına kadar, bu mezunlar ve yerine getirdiği vazifelerin etkileri büyük oranda hissedilmiştir. İmam Hatip mezunlarının Milletvekili seçilmesinin önemli bir hadise olarak görüldüğü yıllarda Yakup üstün Isparta milletvekili seçilmiştir. TBMM'de görev yaptığı yıllarda çalışmalarını Diyanet teşkilatı ve Milli eğitim sisteminin sorunları ekseninde sürdürmüştür. Hem İmam Hatip Okulu'nda okuyup hem de dışarıdan Öğretmen Okulu imtihanlarına giren Hüseyin Albayrak Trabzon'un bir köyüne öğretmen olarak atanmıştır. Atandığı köyde ilk Cuma namazı için gittiği camide görevliden izin alarak hutbe okur, ardından namaz kıldırır. Köye atanan genç öğretmenin namaz kıldırması, hutbe okuması dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda daha önce şahit olunmamış bir durumdur. Namazdan sonra gülen çehreler arasında belki kambur ihtiyar bir amcanın ağlamaklı bir sesle kullandığı “- Köyümüze gelen öğretmenin namaz kıldırıldığını gördüm ya, gözüüm açık gitmez gayrı... “ ifadeleri, İmam Hatiplerin ilk kuşağının göreve başlamalarıyla nasıl bir etki yarattıklarının küçük bir örneğidir (Çetin, 2017: 61).

İlk İmam Hatip nesli çok çeşitli sahalarda faaliyet göstermişlerdir. Kendi ilmi ve dini birikimi, İslam kültür ve medeniyetinin değerlerini kendinden sonraki nesillere aktarmada, çok çeşitli alanlarda önemli görevler üstlenecek kimseleri yetiştirmede önemli roller üstlenmişlerdir. Bir kısmı Yüksek İslam'da asistan olarak başlamış daha sonra doktor, doçent ve profesör unvanlara alarak yıllarca kendi alanlarında hocalık yapmış İslami ilimlerde uzmanlaşmışlar ve İslami ilimlerin gelişmesi ve ilerlemesine katkıda bulunmuşlardır. Bazıları yurt dışında yaşayan vatandaşlarımıza ve Türk İslam devletlerindeki kardeşlerimize din hizmeti götürmüşler, din ihtiyaçlarının karşılanması ve İslami bilincin uyanması için faaliyetler yürütmüşleridir. Köylere kasabalara dağılıp halkla iç içe halkın derdine ortak olup sorunlarını çözen, İslami bir yaşam tarzıyla onlara örnek olan, devlet halk bütünlüğünü sağlayanlar, kendini ilmi çalışmalara adanarak bu davanın motivasyonunu ve ruhunu derinleştirenler, öğretmenlik mesleğinden vazgeçmeyerek binlerce öğrenci yetiştirenler, faal kişiliğini din

hizmetlerinin birçok sahasında yöneticilik, yayıncılık, teşkilatlanma gibi dinamizm isteyen hizmetlerde kullananlar... ve daha niceleri. Bu başlık altında ilk İmam Hatip neslinden tespit edilen isimlerin ifa ettikleri görevler incelenmektedir.

- **Ahmet Baltacı:** Öğrencilik yıllarında İmamlık ve hatiplik, Akseki müftülüğü, Olgunlaşma Dairesi Başkanlığı'nda ve DİB'de bazı görevler, Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği, Berlin Din Hizmetleri Ataşeliği, Din Hizmetleri Yüksek Kurulu'nda uzmanlık, Konya Selçuk Eğitim Merkezi müdürlüğü, Türk Anadolu Vakfı başkanlığı.
- **Ahmet Gürtaş:** Balıkesir İHO öğretmenliği ve müdür yardımcılığı, Konya YİE Arap Dili ve Edebiyatı öğretmeni, MEB Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı, TDV İslam Ansiklopedisi genel müdürlüğü, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagati bilim dalı öğretim görevliliği, Devlet Bakanlığı müşavirliği.
- **Ahmet Lütfi Kazancı:** Çorum ve Isparta İHO öğretmenliği, Bursa YİE asistanlığı. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Ana Bilim Dalı öğretim üyeliği.
- **Ahmet Uzunoğlu:** İmam hatiplik, murakıplık, vaizlik, DİB Özlük İşleri Müdürlüğü, Başkanlık 1. Hukuk Müşavirliği, TDV Mütevelli Heyeti üyeliği ve genel müdürlüğü, GİNTAŞ yönetim kurulu başkanlığı ve genel müdürlüğü, Tokyo Camii Vakfı genel müdürlüğü.
- **Ali Osman Koçkuzu:** Yozgat İHO öğretmenliği, Konya YİE asistanlığı, ardından öğretim üyeliği ve İlahiyat Fakültesine dönüşmesiyle Hadis Anabilim Dalı öğretim üyeliği.
- **Ali Şakir Ergin:** Bağdat Üniversitesi hocalığı, Yozgat Müftü Yardımcılığı, ODTÜ Yabancı Diller Yüksek Okulu Arap Dili ve Edebiyatı hocalığı, G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanlığı, Anavatan Partisi Yozgat Millet Vekilliği.
- **Avni İlhan:** Konya YİE asistanlığı, Antalya İHO öğretmenliği, İzmir YİE müdür yardımcılığı, İzmir İlahiyat Fakültesi dekan yardımcılığı, Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı başkanlıkları.

- **Bekir Topaloğlu:** İHO'ya başlamadan önce imamlık, İstanbul İHO öğretmenliği, İstanbul YİE Kelam asistanlığı.
- **Cahit Baltacı:** İstanbul YİE Talebe Cemiyeti Başkanlığı, TİETF Genel Başkanlığı, İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü Tarih öğretmenliği, İstanbul YİE öğretim üyeliği, İslam Medeniyeti Vakfı başkanlığı ve yönetim kurulu üyeliği, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi öğretim üyeliği.
- **Halil Hayıt:** İHO öğretmenliği ve müdürlük, MEB şube müdürlüğü ve ilköğretim genel müdür yardımcılığı ve genel müdürlük, Uludağ İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği, MEB müşavirliği, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü.
- **Halis Ayhan:** Balıkesir Savaştepe Müftülüğü, Çorum İHO öğretmenliği ve müdürlüğü, Kayseri YİE öğretim görevliliği, Bursa YİE kurucu müdürlüğü, TDV İslam Ansiklopedisi Genel Müdürlüğü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği, YÖK üyeliği.
- **Halit Güler:** İmamlık ve hatiplik, Türkiye İmam Hatip Okulları Mezunları Cemiyet Başkanlığı, İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi yayın müdürlüğü, Konya YİE Talebe Cemiyeti Başkanlığı, Beyoğlu Merkez vaizliği, Beyoğlu Müftülüğü vekaleti, Kadıköy ve Fatih ilçe müftülükleri, DİB Din Hizmetleri Daire Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı, TDV mütevelli heyeti üyeliği, ve başkanlığı.
- **Hamdi Mert:** Meslek dersi ve din bilgisi öğretmenliği, DİB Hukuk Müşavirliği, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı, Diyanet Aylık Dergi Genel Yayın Yönetmenliği, T.C. Lahey Büyükelçiliği'nde Sosyal Hizmetler Müşavirliği, Başbakanlık Müşavirliği, Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınlar Genel Müdürlüğü ve Hukuk Danışmanlığı, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yardım Vakfı Genel Müdürlüğü, AY İnşaat Türkiye Anonim Şirketi (AYTAŞ), Yönetim Kurulu Başkanlığı, Tercüman Gazetesi, Ortadoğu Gazetesi ve Ayyıldız Gazetesi köşe yazarlığı.

- **Hayrettin Karaman:** İstanbul İHO öğretmenliği, İstanbul YİE asistan ve öğretim üyeliği, İzmir YİE öğretim üyeliği, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyeliği, Yeni Şafak Gazetesi köşe yazarlığı.
- **Hüseyin Albayrak:** Trabzon'da ilkokul öğretmenliği, DİB teşkilatında yöneticilik, Erzurum Palandöken yurt müdürlüğü, Türkiye Yazarlar Birliği Derneği denetleme kurulu üyeliği, Avrupa Yazarlar Birliği Derneği kuruculuğu ve yönetim kurulu üyeliği.
- **Hüseyin Aydın:** İmamlık ve hatiplik, vaizlik, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Bölümü asistanlığı, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekan yardımcılığı ve dekanlığı.
- **İmdat Necmettin Nursaçan:** İmamlık ve hatiplik, vaizlik, Kayseri Kur'an Kursları Müdürü, Kayseri müftülüğü, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı.
- **İrfan Yücel:** Kastamonu Küre ilçe müftülüğü, Din İşleri Yüksek Kurulu Raportörlüğü, Bolu il müftülüğü, Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği.
- **İsmail Karaçam:** Öğrencilik yıllarında fahri ve resmi din görevliliği, Bursa İHO Öğretmenliği, Konya YİE Öğretim Üyeliği, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı ve Tefsir Öğretim Üyeliği.
- **Kemal Güran:** İmamlık ve hatiplik, meslek dersi öğretmenliği ve müdür yardımcılığı, DİB merkez teşkilatında müfettişlik, başmüfettişlik, Personel Dairesi Başkan Vekilliği, Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği, TDV genel müdürlüğü, mütevelli heyeti üyeliği ve ikinci başkanlığı.
- **Mehmet Ali Sarı:** Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakıf müdürlüğü, TDV İslam Ansiklopedisi genel sekreterliği ve Tefsir İlim Heyeti'nde yazarlık ve redaktörlük, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Uluslararası İslam ve Din Bilimleri Fakültesi Türk Dini Musikisi hocalığı, Asım Ülker Kur'an Kursunda Tilavet Teknikleri hocalığı.
- **Mehmet Kervancı:** Müezzinlik, Ankara Merkez Vaizliği, DİB Yayın Müdürü vekilliği, DİB Dini Hizmetler ve Din Görevliliği Olgunlaştırma Dairesi Başkanlığı, Hollanda Din Hizmetleri Müşavirliği, Hac Dairesi

Başkanlığı, Brüksel Din Hizmetleri Müşavirliği, DİB Başmüfettişliği, TDV Genel Müdürlüğü.

- **Mehmet Yaşar Kandemir:** Sivas İHO Öğretmenliği, İstanbul YİE Hadis Asistanlığı ve Öğretim Üyeliği, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis ve İslam Ahlakı öğretim üyeliği.
- **Mustafa Çuhadar:** Öğrencilik yıllarında imam-hatiplik, Kayseri İHO öğretmenliği, Kayseri YİE Arapça ve Farsça Öğretim Görevliliği, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği, emeklilik sonrası DİB Kayseri Eğitim Merkezi İhtisas Kursu'nda Arapça hocalığı.
- **Mustafa Saim Yeprem:** İstanbul YİE Kelam ve Kelam ve İslam Düşüncesi asistanlığı, İstanbul müftülüğü, Düzcce İHO öğretmenlik ve yöneticilik, DİB Derleme ve Yayın müdürlüğü, İstanbul YİE müdür yardımcılığı, müdür başyardımcılığı ve müdürlüğü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı, DİB Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği, Almanya Frankfurt Goethe Üniversitesi misafir öğretim üyeliği.
- **Mustafa Uzunpostalcı:** Tokat İHO öğretmenliği ve müdür yardımcılığı, Konya YİE Fıkıh ve Fıkıh Usulü öğretim görevliliği, Samsun YİE müdürlüğü ve Fıkıh ve Fıkıh Usulü öğretim görevliliği, Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı öğretim üyeliği, dekan yardımcılığı, ve dekanlığı.
- **Niyazi Baloğlu:** Ankara Merkez Vaizliği, müfettişlik, Teftiş Kurulu Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkan yardımcılığı, Bonn Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği, Başkanlık vaizliği, Başmüfettişlik, TDV müteveli heyeti üyeliği, ve Genel Müdürlüğü, TDV Genel Koordinatörlüğü.
- **Rıza Selim Başoğlu:** Öğrencilik yıllarında imamlık, Ordu Merkez Ortaokulu Din Dersi öğretmenliği, Ordu İmam Hatip Okulu Yaptırma ve Yaşatma Derneği başkanlığı, Trabzon müftü yardımcılığı, DİB Özlük İşleri müdür yardımcılığı ve müdürlüğü, Gümrük ve Tekel Bakanlığı Personel ve Eğitim Genel müdürlüğü, DİB Koordinasyon ve Değerlendirme Daire başkanlığı, Hac Daire Başkanlığı, Brüksel Büyükelçiliği Din Hizmetleri

Müşavirliği, Başkanlık vaizliği, TDV Mütevelli Heyeti üyeliği ve başkanlığı, Taşkent Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği, DİB Başmüfettişliği,

- **Sami Uslu:** İmamlık ve hatiplik, Bolu müftü yardımcılığı, DİB Özel Kalem Şefliği, Özlük İşleri Müdür Yardımcılığı, müfettiş yardımcılığı, Derleme, Yayın ve Döner Sermaye İşletme müdürlükleri, Başkanlık vaizliği, başmüfettişlik, Din Hizmetleri Daire Başkanlığı, T.C. Riyad Büyükelçiliği Din Hizmetleri Müşavirliği, Diyanet İşleri başkan yardımcılığı, TDV Mütevelli Heyeti üyeliği.
- **Selahattin Kaya:** Beyoğlu Müftülük Müsevvitliği, Beyoğlu Müftülüğü, DİB Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği, İstanbul Müftülüğü.
- **Selahattin Parlador:** Erzurum İHO'da öğretmenlik ve müdür yardımcılığı, İstanbul YİE Dini Psikoloji ve Dini Pedagoji asistanlığı, Konya YİE öğretim üyeliği, İzmir YİE Sistematiik Felsefe ve Mantık, Din Psikolojisi öğretim üyeliği ve müdürlük, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dekanlığı ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği Bölüm Başkanlığı ve Din Eğitimi Ana Bilim Dalı Başkanlığı.
- **Süleyman Ateş:** Elazığ İHO'da öğretmenlik, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde asistanlık, Diyanet İşleri Başkanlığı, Almanya Bochum Üniversitesinde Gast Profesörlük, Suudi Arabistan İmam Muhammed Üniversitesinde hocalık, Cezayir Emir Abdulkadir İslam Üniversitesinde Tefsir ve Tasavvuf öğretim üyeliği, Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültelerinde öğretim üyeliği, Hollanda Rotterdam İslam Üniversitesi öğretim üyeliği, Hollanda Schiedam Avrupa İslam Üniversitesinde kurucu rektörlük, Vatan Gazetesi'nde köşe yazarlığı
- **Süleyman Uludağ:** Kastamonu İHO'da öğretmenlik, Kayseri YİE öğretim üyeliği, Bursa YİE ve ardından Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği.
- **Şevki Özkan:** İHO öğrenciliği sırasında din görevliliği, Adana İHO öğretmenliği, Mersin İHO öğretmenliği ve müdür yardımcılığı, MEB Din

Öğretimi Genel Müdürlüğü Eğitim-Öğretim şubesi müdür yardımcılığı, şube müdürlüğü, genel müdür yardımcılığı, genel müdür başyardımcılığı ve genel müdürlük, MEB Talim ve Terbiye Kurulu uzmanlığı, program, yayın-kültür ve mevzuat dairesi başkanlıkları, TDV genel müdür yardımcılığı ve genel müdürlüğü, Ankara Merkez İmam Hatip Lisesi Mezunları Vakfı müdürlüğü, TDV Denetim Kurulu ve Mütavelli Heyeti üyeliği.

- **Şükrü Öztürk:** İmamlık ve hatiplik, müftülük, vaizlik, Türkiye İmam Hatip Okulları Mezunları Dernekleri Federasyonu genel başkanlığı, Trabzon İHO öğretmenliği, müdür yardımcılığı, Düzce İHL müdürlüğü, DİB Olgunlaştırma müdürlüğü, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğünde şube müdürlüğü, DİB Olgunlaştırma Dairesi başkan yardımcılığı ve başkanlığı, Hac Dairesi başkanlığı, Din Eğitimi Dairesi başkanlığı.
- **Tayyar Altıkulaç:** İstanbul İHO'da öğretmenlik ve idarecilik, İstanbul ve Kayseri YİE'de öğretim üyeliği, Diyanet İşleri Başkan Yardımcılığı, MEB Din Eğitimi Genel Müdürlüğü, Talim ve Terbiye Kurulu Üyeliği, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Yaradıcılık Akademisi Profesörlüğü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği, Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyeliği, TDV İSAM Başkanlığı, Doğruyol Partisi İstanbul Milletvekilliği, Adalet ve Kalkınma Partisi İstanbul Milletvekilliği, TBMM Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Başkanlığı.
- **Yakup Üstün:** İmamlık ve hatiplik, DİB Başkanlık müfettişliği, başmüfettişlik, teftiş kurulu başkanlığı, Diyanet İşleri Başkan yardımcılığı, Isparta Milletvekilliği.
- **Yasin Hatiboğlu:** İmam Hatip Okulu Mezunları Dernekleri Federasyonu genel başkanlığı, Hak-İş Konfederasyonu genel başkanlığı, Alaca Belediye Başkanlığı, Çorum milletvekilliği, TBMM Başkanvekilliği.

SONUÇ

Çalışma kapsamında din eğitimi tarihimizde önemli bir konuma sahip ilk İmam Hatip neslinin bir İmam Hatip davası çerçevesinde toparlanabilecek düşünce ve faaliyetleri ele alınmıştır. Doğum tarihleri ve çocukluk dönemleri itibarıyla aynı dönemde yaşamış olan ve birbirine benzer yaşantı ve çevrelere sahip olan ilk İmam Hatip nesli, dini alandaki kısıtlamalarla birlikte ilk travmayı yaşamıştır. 1930'lu yıllarda tek parti yönetiminin hakim olduğu dönemde dünyaya gelmiş, sıkıntılı yılları müşahade etmiş, devlet eliyle verilen din eğitimi kurumlarının tecrübesizliğini ve zorluklarını tecrübe etmiştir. İmam Hatip Okullarına başladıkları sırada çoğunun yaşı genel öğrenim yaşının üzerindedir. Bu dönüşüm kuşağının İmam Hatip Okullarına başlaması, bir dönüm noktası olarak değerlendirilmelidir. İmam Hatip Okullarına gelmeden önce veya burada öğrencilikleri esnasında çevredeki hocalardan medrese usulü olarak değerlendirilebilecek eğitim almışlardır. Bu klasik tarzda aldıkları eğitim ve İmam Hatip Okullarında modern yöntemlerde aldıkları eğitimle birlikte hem dini hem de müspet ilimler tahsil edilmiştir. Bu bakımdan geleneksel olana ve modern olana vakıf olan bu nesil, modern yaşamla geleneksel hayat arasında birer köprü vazifesi görerek toplumsal bütünleşmeye katkı sağlamışlardır. Genel olarak İslam dinini öğrenmek isteyen ve yaşayan bir çevreden gelmeleri ve eğitim gördükleri İmam Hatip Okullarında da bu imkan ve ortamı bularak kendilerini bu açıdan geliştirebilmeleri, ayrıca buralarda İslami bir kimlik kazanabilmeleri ile birlikte dinin görünürlüğünü artırarak ülkenin İslami bir kimliğe bürünmesinde etkili olmuşlardır. Yetiştikleri çevrenin genel olarak toplumun alt tabakası diyebileceğimiz köylü, esnaf ve işçi kesimlerinden oluşması, İmam Hatip Okullarında okumak için köy ve kasabalardan şehre gelerek imkan ve gelişmişlik bakımından şehir hayatını tecrübe etmeleri ve bu okullardan mezun olduktan sonra Türkiye'nin dört bir yanındaki çeşitli köy, kasaba ve şehirlere dağılmaları ile toplumdaki kaynaşmaya katkıları ve köylü ve şehirli gibi iki kopuk halk tabakasının birbirlerine karşı önceden beri var olan önyargıların kırılmasına olan etkileri de araştırma kapsamında tespit edilmiştir.

Zihin dünyası ve hayat görüşlerinin şekillenmesinde ve İmam Hatiplilik bilincinin kazanılmasında büyük oranda yetiştikleri geleneksel çevre, yaşadıkları dönemin dini hayat ve din eğitimine dair mevcut şartları, gerek yüz yüze eğitimlerle gerekse eserlerini

okumak suretiyle faydalandıkları hocalar, yıllardan beri dinin öğrenememe ve yaşayamamanın zorluklarını çekmiş Müslüman halkın beklenti ve umutları, Müslümanları sindirmeye çalışarak seküler bir yaşam tarzına sahip modern bir Türkiye yaratmaya çalışan güçlerin baskıları, İslami cenahtan birtakım dini grupların endişe ve güvensizlik içeren yaklaşımları ile birlikte İmam Hatip Okulunda alınan eğitim ve bu kurumların ortamı etkili olmuştur. Bu zihinsel ve duygusal kodlarla oluşan din ve dünya görüşü neticesinde, birçok alanda değişim ve dönüşüm sürecine girmiş bulunan ülkede din hizmetleri, dini hayat ve din eğitimi alanındaki gelişmelerin her bir aşaması ve alanında ilk İmam Hatip neslinin izleri bulunmaktadır.

İlk İmam Hatip nesli birçok konuda halkın sesi olmuş, halk ile devlet yetkilileri arasında iletişimin önemli unsuru olarak sorumluluk üstlenmişlerdir. Geniş kitlelerin din eğitimi ve dini hayat adına olan taleplerini yetkili mercilere yayın, yazışma, görüşme, toplantı gibi yollarla iletmeyi kendilerine görev addetmişlerdir. Nüfusun çoğunluğu Müslüman olan bir ülkede din eğitiminin gerekliliği ve hangi usullerle nasıl verilmesi gerektiği konularında kafa yormuş, araştırmalar yapmıştır. Ulaşılan sonuçlar ülkenin yönetim anlayışı ve toplumsal yapısı, ayrıca İslam dininin gerekleri ve ilim öğrenme konusundaki teşviklerinden de yola çıkarak mevcut şartlarda mümkün olan din eğitimi modelinin şekillenmesi konusunda önerilerde bulunmuşlardır.

İlk İmam Hatip öğrencileri mevcut şartlarda kendilerini nasıl dinine ve toplumuna hizmet edecek şekilde yetiştireceklerine dair arayışa girmiş, kendilerini İslam'ın bayraktarları addetmiş, yeni açılan okulların öğretmen kadrosunun yetersiz oluşundan dolayı bulundukları bölgelerde Osmanlı bakiyesi hocalardan İslami ilimler tahsil etmiş ve böylece geçmiş ulemadan beslenip onların bıraktığı düşünce birikimini devam ettirmeye çalışmışlardır. Okulun ve öğrencilerinin istikbalini düşünmeksizin yalnızca dinini, diyanetini öğrenmek amacıyla bu okullara giden bu kuşağın bazı öncü isimleri Türkiye'nin din eğitimi tarihine yön vermişlerdir. Bu nesil hem dini hem de dünyevi ilimleri tahsil ederek kendilerini yetiştirmekle kalmayıp aynı zamanda yeri geldiğinde İmam Hatip okullarına ders notları ve kitapları hazırlamış, bu okulun mezunlarının yüksek ihtisas yapacakları bir eğitim kurumu açılması taleplerinde öncü birer fonksiyon üstlenmiş, İmam Hatip okulları ve Yüksek İslam Enstitülerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve nitelikli hale getirilmesini kendilerine görev addetmişlerdir. Bu İmam Hatip okullarının açılmasıyla sahneye çıkan nesil, tükenmekte olan dini hayata

nefes olmuş, yok olmakta olan din hizmetlerine sahip çıkmış, dini hayat ve din eğitimi adına yürüttüğü faaliyetlerle Türkiye'nin din eğitimi tarihini şekillendirmiş, gidişatına yön vermiştir.

Atılan ilk adım Müslüman halka umut olan eğitim yuvalarının var olması ve yaşaması için koruyup desteklemek, nitelik ve nicelik açısından geliştirmek olmuştur. Çünkü onlar için bu din eğitimi veren okullar akademik birer müessese kimliğine sahip olmaktan çok daha fazlasını ifade etmekteydiler. Bir dinin yaşayabilmesi için yeni nesillere aktarılması gerektiğini, bunun en sağlıklı yolunun devlet eliyle verilen din eğitimi olduğunu bizzat müşahade ederek öğrenmiş olan ilk nesil, gerekli din eğitim ve öğretimini yapan İmam Hatip Okulları, Yüksek İslam Enstitüleri, bu Enstitülerin muhtar birer akademiye dönüşmesiyle oluşan İlahiyat Fakülteleri, İslami İlimler Akademisi gibi çeşitli kademe ve statülerdeki din eğitimi müesseselerinin gerek kuruluş ve yapılanma aşamasında, gerek varlıklarını sürdürebilme ve milli eğitim sisteminde tutunup kök salabilme mücadelelerinde, gerekse gelişerek araştırma, inceleme, eser yayınlama, bilim üretme gibi ilmi çalışmalarıyla Türkiye'nin bilimsel hayatında kendine yer bulabilme çabalarında her zaman bu müesseselerin en büyük destekleyicisi, koruyucusu ve savunucusu olmuşlardır. Bunu yaparken aynı zamanda teslim aldıkları İslam bayrağını yeni nesillere gönül rahatlığıyla emanet edebilecekleri şartları oluşturmak için talebe yetiştirme, eser yayınlama, vaaz, seminer ve konferanslar verme gibi şahsi veya kolektif çalışmalarıyla bilimsel ve kültürel zemine katkılar sunmaya devam etmişlerdir.

Birlik olarak organize şekilde hareket etmenin amaca ulaşmadaki önemini daha öğrencilik yıllarında fark eden İmam Hatip neslinin öncü isimleri, bulundukları yerlerde çeşitli cemiyet, dernek ve vakıflar kurarak aynı amaçla yola çıkanlar arasında işbirliği içinde olma ve birlikte hareket edebilme imkanı bulmuşlar, böylelikle çalışmalarına ekip ruhu ve hız kazandırmışlardır. İmam Hatip Okulu Mezunları Cemiyetleri, Yüksek İslam Enstitü Talebe Cemiyetleri, daha sonraki yıllarda kurulan Ensar Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı gibi çeşitli kuruluşlar bu amaç ve çalışmaların birer ürünüdür. Bu kuruluşlar ile din eğitimi ve din hizmetleri sahasında birçok gelişmenin altına imza atmışlardır. Bu gelişmeler arasında İmam Hatip Okullarına kız öğrenci kaydı yapılmasından mezunlarının üniversitelerin çeşitli bölümlerine gidebilmesine, Yüksek İslam Enstitülerinin açılıp gelişmesinden İlahiyat Fakültelerine dönüştürülmelerine kadar, nitelikli din görevlilerinin yetiştirilmesi, yurt dışı teşkilatlanması ve burada

yürütülen faaliyetlerin ilgililere ulaştırılması gibi pek çok sahadaki çalışmalar örnek olarak gösterilebilir.

İmam Hatip Okullarının ilk nesli neşir organlarını İslami bir ruhla yola çıkmış olanlar arasında iletişim sağlamak, fikir ve çalışmalarını geniş kitlelere duyurmak ve Müslüman halk ile yeni yetişen çocuk ve gençlerin okuyabileceği dini yazılar yayınlamak çeşitli cereyanların ve Batı tarzı yaşamın zararlı etkilerinden toplumu koruyabilmek gibi maksatlarla çeşitli dergilerde yazılar yayınlamış, İslam'ın İlk Emri Oku, Nesil, Tohum, İslam Medeniyeti gibi dergiler çıkarmış, yine Nesil Yayınevi, İrfan Yayınevi, Ensar Neşriyat, TDV Yayınları gibi çeşitli yayınevleri kurmuşlardır.

Birçok kurum ve kuruluş bünyesinde görevler alarak dini, milli ve manevi hayatımıza hizmetleriyle katkılarda bulunmuş olan bu dönüşüm kuşağı, Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında üst kademelerde görevler almasıyla hizmet yepyeni bir boyut kazanmış, bu süreçten itibaren gerçekleştirilen hizmetlerle geniş ölçekli projelere imza atılmıştır. Bu kapsamda ele alınacak çalışmalar arasında Hac organizasyonları, din görevlilerinin mesleki eğitimleri için kurulan eğitim merkezleri, yurt dışındaki vatandaşlara din hizmeti götürebilmek adına oluşturulmuş olan müşavirlikler ve oralarda inşa edilen camiler, İslam Araştırmaları Merkezi projesi, Türkiye Diyanet Vakfı'nın kurulması ve İslam Ansiklopedi çalışmalarının başlaması gibi hizmetler sayılabilir.

İmamlık, vaizlik, müftülük, öğretmenlik, idarecilik, başkanlık gibi geniş hizmet sahalarında görevlerde bulunmuş; yüzlerce öğrenci yetiştirmiş; bilimsel araştırma, proje, yazı, konferans gibi yollarla geniş halk kitlelerine ulaşarak milli ve manevi bilinç oluşturma gayreti sarf etmiş; cemiyetler, dernekler, vakıflar kurarak aynı yolda yürüyenleri bir çatı altında toplamaya çalışmış; Diyanet İşleri Başkanlığı, Din Hizmetleri Daire Başkanlığı, YÖK üyeliği, Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği, TDV mütevelli heyeti başkanlığı gibi önemli vazifeler üstlenerek dini müesseselerin oluşumu, varlığını sürdürmesi, şekillenmesi, gelişmesi ve geniş kitlelere el uzatılabilmesi için bu mevkileri birer araç olarak kullanabilmiş, ülkemizde din ve din eğitimi adına çok önemli hizmetlerde bulunmuşlardır.

Görev aldıkları kadrolarda çok çeşitli hizmetler ifa eden faal şahsiyetlerle ülkenin kalkınma sürecine sunulmuş olan katkılar ilk İmam Hatip neslinin tarihi serüveninin

anlatılmasıyla gün yüzüne çıkarılmalıdır. Bu başarı hikayesinin baş aktörlerinin toplu bir şekilde bir yüksek lisans tezi kapsamında ele alınması bu başarı hikayesinin detaylarıyla ele alınmasını zorlaştırmıştır. Bu bakımdan ilk İmam Hatip neslinin her bir üyesinin hayatı boyunca gerçekleştirmiş olduğu hizmetler ve vermiş olduğu mücadelelerin ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmesi, anlaşılması ve bu aşılın zorluklarla değer kazanan mücadelelerin gelecek kuşaklara ışık tutacak nitelikte gün yüzüne çıkarılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Acuner, Y., (2016), İmam Hatip Okullar: Paydaşlarına Göre Bir Durum Analizi, (1. Baskı), STS Yayınları, Rize.
- Akseki, H., (1951)“Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Bir Rapor”, *Sebilürreşad Dergisi*, 4,(100-105).
- Altıkulaç, T., (2016), Zorlukları Aşarken, (3. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- Aşlamacı, İ., (2014), Pakistan Medreselerine Bir Model Olarak İmam Hatip Okulları, (1. Basım), DEM Yayınları, İstanbul.
- Ateş, M., (1961), “İmam Hatipli Kardeşlerimizle Baş Başa”, *İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi*, 1, (3), ss.11-12.
- Ateş, M., (1962), “İmam Hatip Okulları Hakkında Düşündüklerimiz”, *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 2,(16), ss.15-16.
- Ayhan, H., (1986), “Sosyal Bütünlük Açısından Din Eğitimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1), ss. 25-33.
- Ayhan, H., “Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimine Genel Bir Bakış: Atatürk’ün İslam Dini ve Din Eğitimi Hakkındaki Görüşleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, (2000b), ss.5-27.
- Ayhan, H., (2000a)“Açılış Konuşması”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9, (9).
- Aytekin K., (1978),”İmam Hatip Nesline Düşen Görev”, *Tohum Dergisi*, 9,(107), ss.8-10.
- Bedir, A., (2012), “Ali Şakir Efendi ile Söyleşi”, *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, 2, (2), ss.1-19.
- Cebeci, S., (2015), Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi, (3. Baskı), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Coşar, M., (1969), “Samsun İmam Hatip Okulu”, *Tohum Mecmuası*, 4,(40), 18-21.

- Çetin, M., (2017), Bir Neslin Öncüleri İlk İmam Hatip Kuşağından Portreler, (1.Baskı), Biyografi Net Yayıncılık, Ankara.
- “Çıkarken”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 1967, 1,(1), ss.1.
- “Çıkarken”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1976, 1,(1), ss.1.
- “Çıkarken”, *İslam'ın İlk Emri Oku Dergisi*, 1961, 1,(1), ss.1.
- “Çıkarken”, *Tohum Dergisi*, 1963, 1,(1), ss.1.
- Daryal, A., M., (1970), “Eğitim Gayesi ve İmam Hatip Okulları”, *Tohum Dergisi*, 5, (54), ss.4-5.
- Demirci, E., (1963), Maarif Yüksek İslam Enstitüleri, *Tohum Dergisi*, 1,(2), ss.16-17.
- Dinçer, N., (1998), 1913'ten Günümüze İmam Hatip Okulları Meselesi, Şule Yayınları, İstanbul.
- Gökacı, M. A., (2005), Türkiye'de Din Eğitimi ve İmam Hatipliler, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Güldiken, H., (1968), “Garb Ülkelerinde ve Bizde Din Dersleri”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, 1 (7), ss.22-24.
- Güler, H., (1977), “İlme Karşı Çıkanlar”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1 (10), ss.3-7.
- Güran, K., “İmam Hatip Lisesi Mezunlarının İstihdamı İle İlgili Problemler”, *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Kitabı, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, 1981, ss.336-347.
- Gürtaş, A., (1976), “Teşekkürlerimizin Görevleri”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1,(1), ss.39-42.
- Gürtaş, A., “Milli Eğitim Bünyesinde Din Eğitimi Nasıl Verilmelidir? (Temel Eğitim ve Ortaöğretimde Din Bilgisi Dersinin Yeri)”, *Atatürk'ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Kitabı, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, 1981, ss.119-133.
- Halis Ayhan Anıların İzinde Programı, yayın tarihi: 1 Mart 2020.
- Hamidullah, M., (1966),”Yüksek İslam Enstitüsü Muhtar Bir Üniversite Haline Getirilmelidir”, *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 6, (59), ss.9-10.

- <https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi> 27.04.2021 tarihli erişim.
- <https://ensar.org> 07.05.2021 tarihli erişim.
- <http://www.isam.org.tr> 29.05.2021 tarihli erişim.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr> 28.05.2021 tarihli erişim.
- <https://katalog.idp.org.tr> 26.05.2021 tarihli erişim.
- <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/61/tohum> 25.05.2021 tarihli erişim.
- <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/92/islam-39-in-ilk-emri-oku> 24.05.2021 tarihli erişim
- <https://tdv.org.tr> 14.05.2021 tarihli erişim.
- <https://tdv.org.tr-TR/faaliyetlerimiz/egitim-kultur/> 25.06.2021 tarihli erişim
- Işıcık, Y., (1970), “İslam Enstitüleri Akademi Olmalıdır”, *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 9,(95), ss.10.
- İlme Adanmış Bir Ömür: Hayrettin Karaman Biyografi Belgeseli, yayın tarihi: 11 Mart 2019.
- İnal, İ., H., Alagöz, M., N., (2016), “1970’ler Türkiye’inde Dinde Reform Tartışmaları: Nesil Dergisi Çevresi Örneği”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, (35), ss.28-52.
- İrfan Yücel, “Diyanet İşleri Başkanlığı”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/diyanet-isleri-baskanligi> (13.06.2021).
- “İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinin Dikkatine”, *Tohum Dergisi*, 1979, 10, (114-115), ss.19-20.
- Kahraman, A., (1976), “Bir Nesilden Kimler Neler Bekledi”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1(1), ss.7-10.
- Kahraman, A., (1977), “Soru Cevap Tartışma”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1,(5), ss.36-40.
- Kandemir, Y., (1976), “Nesil Köyde”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1, (3), ss.34-36.
- Kara, M., (2013), “Süleyman Uludağ”, *Çağdaş İslam Düşünürleri*, (3. Baskı), Çağfer Karadaş, Ensar Neşriyat, İstanbul.

- Karaman, H., (1976a), “Soru Cevap Tartışma”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1, (1) ss.33-35.
- Karaman, H., (1976b), “Din Eğitimi ve Öğretimini Nasıl Sevdirebiliriz”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1, (2) ss.16-20.
- Karaman, H., (1976c), “Soru Cevap Tartışma”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1, (3) ss.29-33.
- Karaman, H., (2004), Her Şeye Rağmen, (3. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, H., (2006a), Laik Düzendeki Dini Yaşamak (2), (5. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, H., (2006b), Laik Düzendeki Dini Yaşamak (4), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, H., (2009), Bir Varmış Bir Yokmuş: Hayatım ve Hatıralar, (2. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, H., (2012), Laik Düzendeki Dini Yaşamak (3), (3. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, H., (2014), İmam-Hatiplilik Şuuru, (7. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Karaman, H., (2017), Laik Düzendeki Dini Yaşamak (1), (7. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Karaman, H. & Topaloğlu, B., (2008), Arapça Okuma ve Eski Metinler Kitabı, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Karaman, H. & Topaloğlu, B. (2015), Arapça-Türkçe Yeni Kâmus, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Kaya, M., Bilgü, A. H., Kuşakcı, S., (2020), “İmam-Hatip Liseleri Üzerine Kapsamlı bir Literatür Taraması”, *Talim Dergisi*, 4, (1), 79-113.
- Kaymakcan, R., Aşlamacı, İ., (2011) “İmam Hatip Liseleri Literatürü Üzerine Biyografik Bir İnceleme”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 9, (22), ss. 71-101.
- Koçkuzu, A., O., (1961) ”Onuncu Yıl”, *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 1, (10), ss.9-10.
- Koçkuzu, A., O., (1966), ”İmam Hatip Okulları ve 15 inci Yıl”, *İslamın İlk Emri Oku Dergisi*, 6, (59) ss.8-9.
- MEB Tebliğler Dergisi, sayı 1699, sayı 175, 22 Mayıs 1972

- Mert, H.,” Yaygın Eğitimde Din Eğitimi”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Kitabı, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, 1981, ss.32-43.
- Mert, H., (2014), Türkiye’nin Dönüşüm Sürecinde İmam Hatip Liseleri, (1. Baskı), Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.
- Metin, M., (2014), Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri, (1. Baskı), Pegem Akademi, Ankara.
- “Milli Eğitim Bakanına Üç Teşekkülümüzün Verdiği Muhtıra”, *Tohum Dergisi*, 1968, 3, (33), ss.26.
- Nadi, N., (1948), “Din ve Devlet”, *Selamet Mecmuası*, 2 (40), ss.10.
- “Nesil Bir Yaşında”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1977, 2,(13), ss.3.
- “Okullarımızda İslam Ahlakı Okutulmalıdır”, *Tohum Dergisi*, 1978,(107) ss.3-5.
- Öcal, M., (1998) “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(7), ss.241-268.
- Öcal, M., “Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1999, ss.201-254.
- Öcal, M., (2008a), Tanıkların Dilinden Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi ve Dini Hayat, (1. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Öcal, M., (2008b),“Künye Defterlerine Göre İstanbul İmam ve Hatip Mektebi (1924-1930)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(2), ss. 175-232.
- Öcal, M., (2015a), Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Din Eğitimi, (1. Baskı), Dergah Yayınları, İstanbul.
- Öcal, M., “Dünden Bugüne İmam Hatip Liseleri”, *100. Yılında İmam Hatip Liseleri Uluslararası Sempozyumu*, 100 Yılında İmam Hatip Liseleri, Dem Yayınları, İstanbul, 2015b, ss.65-104.
- Öğük, E., (2016/1), “Son Devrin din Alimi Bekir Topaloğlu: Hayatı, Hatıratı ve Kelam İlmine Katkısı”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, (1), ss.180-206.

- Özensel, E., Aydemir M. A., (2016), Türkiye’de İmam Hatipli Olmak: Temel Sorunlar, Beklentiler ve Değer Yapıları, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Öztekneci, E. (2019), *Bekir Topaloğlu’nun Hayatı ve Kelami Görüşleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bartın Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalı, Bartın.
- Parladır, S., “Din Eğitiminde Hedefler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995 (9), ss. 79-102.
- Subaşı, N., (2004), “İmam Hatip(li)ler Üzerine: Teolojik Birikimin Modern Kaynakları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (6), 115-132.
- Topaloğlu, B., (2007), *Nesillerin El Kitabı*, (2. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Turgut, A., (1978), “İlimde Derinleşme”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 2, (16), ss.25-27.
- Uslu S., ”Yurt Dışında Bulunan İşçilerimizin Dini Konularda Eğitilmeleri ve Bu Yöndeki Problemleri”, *Atatürk’ün 100. Doğum Yılında Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri*, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri Kitabı, İlahiyat Vakfı Yayınları, Ankara, 1981, ss.285-290.
- Uzunoğlu, A., “Türkiye Diyanet Vakfı’nın 25. Kuruluş Yılı ve Kuruluşla İlgili Bazı Hatıralar”, *Diyanet Aylık Dergi*, 1999, (99), ss.31-39.
- Uzunpostalcı, M., (2003), “Ahmet Gürtaş’ın Ardından”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2003, (10), 3-21.
- Ünsür, A., (1995), *Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri*, Önder Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Y., V., (1977), “Bir Nesli Yaşatmak Yahut Yok Etmek”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 1, (9), ss.8-15.
- Yavuz, Y., V., (1979), “Neslimizin Sahip Olması Gereken Özellikler”, *Nesil Aylık Fikir Dergisi*, 3, (33), ss.55-58.
- “Yüksek İslam Enstitülerinin İslami İlimler Olma Gerekçesi”, *Tohum Dergisi*, 1969, 4, (45), ss.26-27.